

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/211849>

Please be advised that this information was generated on 2021-03-05 and may be subject to change.

wijs arbeid
g data zorg
onderwijs
e zekerheid
wetenschap
org welzijn
mobiliteit
jn beleids-

Het ITS maakt deel uit
van de Radboud
Universiteit Nijmegen

evaluatie, monitoring,
effectonderzoek en data

Selectiemechanismen in het onderwijs

ITS | Kohnstamm Instituut | Oberon

Mei 2013

Auteurs

ITS:

Bianca Leest
Daan Fettelaar

Kohnstamm Instituut:

Edith van Eck
Fred Verbeek

Oberon:

Anne Luc van der Vegt
Maiju Jongeneel

Projectnummer: 34001347
Opdrachtgever: Onderwijsraad

© 2013 ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Samenvatting

Het Nederlandse onderwijsstelsel is in vergelijking met veel andere Europese landen sterk geleed en gedifferentieerd. Het stelsel kent vele overgangen, wat leerlingen de mogelijkheid biedt tussentijds te wisselen van schoolsoort of opleiding. Mogelijkheden tot stapelen van diploma's, tussentijdse op- en afstroom, en doorstroom naar middelbaar en hoger onderwijs dragen bij aan een hoger opgeleide bevolking, maar onnodige omwegen maken een stelsel ondoelmatig en duur. Dit dilemma is aanleiding voor de Onderwijsraad om in 2013 een advies uit te brengen over overgangen in het Nederlandse onderwijsstelsel, gericht op het verbeteren van de doorstroom op overgangsmomenten binnen en tussen de verschillende schooltypen.

Ter voorbereiding op dit advies 'Overgangen in het onderwijs' heeft de Onderwijsraad aan het ITS, het Kohnstamm Instituut en Oberon gevraagd een onderzoek uit te voeren naar selectiemechanismen die bij deze overgangen een rol spelen. Het ging de raad om selectiemechanismen op verschillende overgangsmomenten in het stelsel, van po naar vo en binnen het vo, van vmbo en havo naar mbo en binnen het mbo, en de overgang naar het hoger onderwijs (hbo/wo) en binnen het ho.

In dit onderzoek waarvan hier verslag wordt gedaan, hebben wij op basis van deskresearch en bevraging van betrokkenen uit po, vo, mbo en ho een inventarisatie gemaakt van gehanteerde selectiemechanismen rondom de overgangen in het stelsel, ontwikkelingen daarin in de afgelopen vijf tot tien jaar en de overwegingen die daaraan ten grondslag liggen. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen vormen van selectie bepaald op het niveau van de landelijke wet- en regelgeving respectievelijk in de praktijk in de onderwijsinstellingen zelf.

Wet- en regelgeving

Voor de toelating tot een bepaald schooltype in het vo zijn in de wetgeving geen criteria vastgelegd. Het is aan de po-school om een goed onderbouwd schooladvies te geven en aan de vo-school om op basis daarvan te selecteren. In veel gemeenten en regio's worden daarom afspraken gemaakt over de procedure, criteria en normen bij pov. Criteria worden gepreciseerd en soms aangescherpt. Dit laatste geldt ook voor de overgang naar het tweede leerjaar. Criteria en normen zijn op veel scholen preciezer vastgelegd en de bandbreedte voor 'bespreekgevallen' is minder groot dan voorheen. Hiermee wordt ernaar gestreefd doubleren en afstroom terug te dringen.

Voor het mbo en het ho zijn bij wetgeving vooropleidingseisen vastgelegd. In de wetgeving in het mbo geldt dat een onderscheid wordt gemaakt tussen toegankelijkheid en toelating. De overheid bepaalt via wetgeving de toegankelijkheid, maar de bevoegdheid voor het toelaten ligt bij de instellingen. De vooropleidingseisen waaraan deelnemers moeten voldoen bij instroom in en doorstroom binnen het mbo, zijn vastgelegd in de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) en de nadere uitwerking daarvan in de Doorstroomregeling. In het hoger onderwijs is selectie bij toegang tot het hoger onderwijs vastgelegd in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) in de vorm van algemene, nadere en aanvullende vooropleidingseisen.

Selectie en matching

Bij alle onderzochte overgangen in het onderwijsstelsel speelt selectie een rol. Toelating tot een bepaald schooltype in het vo is afhankelijk van het advies van de basisschool, vaak in combinatie met de resultaten op een eindtoets. In het ho wordt, naast selectie, matching steeds belangrijker, in het mbo ligt het accent vooral op matching. Het doel van matching is vergelijkbaar met selectie: de instellingen spannen zich in om leerlingen en studenten zo snel mogelijk een juiste plek te bieden. Docenten worden geschoold in het houden van studiekeuze- of selectiegesprekken met aanmelders of er worden specialisten als gespreksvoerders ingezet: verder worden instrumenten en activiteiten voor het matchen ontwikkeld en gebruikt, zoals (studiekeuze)gesprekken, meedraaiactiviteiten, gestandaardiseerde instrumenten en gespreksprotocollen. In het mbo worden matchingsgesprekken zo nodig opgevolgd door ondersteuning vanuit een centrale dienst binnen de instellingen die aanmelders helpt bij het vinden van een passende opleiding. In het ho moet vervroeging van de datum voor aanmelding de mogelijkheden voor heroriëntatie van aanmelders die het advies krijgen voor een andere opleiding te kiezen, verruimen. In mbo zien we dat informatie uit de intake wordt benut bij begeleiding tijdens de studie. In het ho lijkt dit nog slechts in beperkte mate te gebeuren.

Relatie met toeleverend onderwijs

De relatie met het toeleverende onderwijs is het sterkst bij de overgang povo. Er vindt zowel schriftelijke als mondelinge (warme) overdracht plaats, de meeste scholen doen dit voor *alle* leerlingen. Verder zijn scholen voor vo wettelijk verplicht de vorderingen van hun leerlingen in de eerste leerjaren terug te koppelen naar de basisschool. Bij de overgang van vo naar mbo vindt warme overdracht met name plaats bij de zorgleerlingen. Waar regionale netwerken actief zijn en binnen besturen, zijn de contacten tussen vmbo en mbo intensiever. In het hoger onderwijs was op de onderzochte instellingen geen sprake van overdracht van studentgegevens van vo naar ho. Wel worden studieresultaten

teruggekoppeld naar het vo. Overdracht komt dus minder voor naarmate leerlingen verder gevorderd zijn in hun schoolloopbaan.

Kwaliteit en evaluatie

Onderwijsinstellingen werken aan kwaliteitsverbetering van de selectie en matching. Po- en vo-scholen stellen de criteria voor selectie en de procedure voor de overdracht bij, in het mbo ligt meer accent op professionalisering van de matchingsprocedure. In het ho gebeurt beide: ontwikkeling van de niet-bindende matchingsactiviteiten en van goede criteria en procedures voor selectie. Voor de intake worden instrumenten ingezet die competenties en motivatie in kaart brengen. Intakegesprekken en studiebegeleidingsgesprekken worden breed ingezet, zowel in het mbo als in het ho.

Motieven voor kwaliteitsverbetering van selectie en matching zijn: leerlingen en studenten snel op een voor hen juiste plek plaatsen, om het risico op vertraging in de schoolloopbaan en voortijdig schoolverlaten te beperken.

Kwaliteit van selectie en toelating wordt vrijwel altijd alleen geëvalueerd op leerling-niveau. Bijvoorbeeld door bij uitval of switchen na te gaan of daarvoor bij de intake aan aanwijzingen waren (mbo), of door te monitoren of studenten hun studiekeuze naar aanleiding van studiekeuzeactiviteiten hebben herzien (ho). Soms wordt de toelatingspraktijk ook geëvalueerd op schoolniveau of bestuurlijk niveau. Vo-scholen monitoren de mate van zittenblijven en afstroom, onder meer aan de hand van de gegevens van de Inspectie. De instellingen hebben twijfels bij de mogelijkheid om harde uitspraken te doen over de effecten van de toelatingspraktijk; veel factoren die studiesucces beïnvloeden, zijn bij de toelating niet te voorzien.

Toegankelijkheid versus rendement

De ontwikkelingen in vo, mbo en ho overziend kunnen we vaststellen dat er sprake is van een toegenomen streven om een hoog rendement te behalen. Dit streven blijkt in verschillende sectoren op gespannen voet te staan met een optimale toegankelijkheid. De toegenomen aandacht voor matching in mbo en ho is hierop wellicht (deels) een antwoord. De ontwikkeling van activiteiten/procedures die niet gericht zijn op selectie maar op een goede match tussen student en opleiding kunnen bijdragen aan het maken van een bewuste opleidingskeuze en daarmee zowel de instelling als de student ondersteunen.

Inhoud

Samenvatting	iii
1 Inleiding	1
1.1 Context en vraagstelling	1
1.2 Onderzoeksopzet	2
2 Overgangen naar het vo en binnen het vo	3
2.1 Achtergrond	3
2.2 Werkwijze en respons	4
2.3 Overgang povo	5
2.3.1 Wet- en regelgeving	5
2.3.2 In de praktijk	8
2.4 Overgang van brugklas naar één schooltype of leerweg	15
2.4.1 Wet- en regelgeving	16
2.4.2 In de praktijk	16
2.5 Overgang vmbo-havo	18
2.5.1 Wet- en regelgeving	18
2.5.2 In de praktijk	20
2.6 Samenvatting	23
2.6.1 Wet- en regelgeving	23
2.6.2 Selectie en toelating in de praktijk	24
3 Overgangen naar het mbo en binnen het mbo	27
3.1 Inleiding	27
3.2 Onderzoeksopzet	28
3.3 Vmbo-mbo	30
3.3.1 Wet- en regelgeving (huidige)	30
3.3.2 Wet- en regelgeving (in voorbereiding)	32
3.3.3 In de praktijk	35
3.4 Havo-mbo	44
3.4.1 Wet- en regelgeving	44
3.4.2 In de praktijk	45
3.5 Doorstroom binnen mbo	46
3.5.1 Wet- en regelgeving	46
3.5.2 In de praktijk	47
3.6 Samenvatting	50
3.6.1 Wet- en regelgeving	50
3.6.2 In de praktijk	51

4	Overgangen naar het ho en binnen het ho	55
4.1	Inleiding	55
4.2	Onderzoeksopzet	56
4.3	Naar het hbo: algemene / nadere vooropleidingseisen	57
4.4	Naar het wo: algemene / nadere vooropleidingseisen	58
4.5	Naar een opleiding met numerus fixus	59
4.5.1	Wet- en regelgeving	59
4.5.2	In de praktijk	61
4.6	Naar het kunstonderwijs	63
4.7	Naar een excellente opleiding	63
4.7.1	Wet- en regelgeving	63
4.7.2	In de praktijk	65
4.8	Niet-bindende matchings- en studiekeuzeactiviteiten	66
4.8.1	Wet- en regelgeving	66
4.8.2	In de praktijk	67
4.9	Overgang en terugkoppeling door instellingen	69
4.10	Bindend studieadvies	70
4.10.1	Wet- en regelgeving	70
4.10.2	In de praktijk	70
4.11	Entreetoetsen lerarenopleidingen	71
4.11.1	Wet- en regelgeving	71
4.11.2	In de praktijk	72
4.12	Excellentietrajecten	72
4.12.1	Wet- en regelgeving	72
4.12.2	In de praktijk	73
4.13	Naar de master	73
4.13.1	Wet- en regelgeving	73
4.13.2	In de praktijk	74
4.14	Samenvatting	75
5	Conclusies	79
5.1	Selectie en matching: mechanismen en motieven	79
5.2	Relatie met toeleverend onderwijs	81
5.3	Kwaliteit en evaluatie	81
5.4	Toegankelijkheid versus rendement	82
	Literatuur	85

1 Inleiding

1.1 Context en vraagstelling

In het Nederlandse onderwijsstelsel wordt vroeg geselecteerd. Dit gebeurt al in het basisonderwijs waar leerlingen in groep acht, als ze ongeveer 12 jaar zijn, een keuze maken voor het voortgezet onderwijs. Het onderwijstype waarin zij dan komen, is in grote mate bepalend voor de toegang tot het middelbaar en hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijke onderwijs. In een onderwijsstelsel waarin relatief vroeg wordt geselecteerd, is het van belang dat er voldoende flexibiliteit bestaat om tussentijds over te stappen of opleidingen te stapelen. Op deze manier krijgen kinderen en jongeren bij wie het potentieel pas later zichtbaar wordt, toch de kans om zich verder te ontwikkelen binnen het onderwijssysteem. Bij de overgangen van primair onderwijs naar voortgezet onderwijs, en naar middelbaar en hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs, worden allerlei toelatingseisen gesteld en selectiemechanismen toegepast. De Onderwijsraad heeft aanwijzingen dat selectie bij overgangen in het onderwijs toeneemt. Selectie kan bijdragen aan een betere aansluiting tussen opleidingen, maar kan wellicht ook de toegankelijkheid van het onderwijsstelsel verminderen.

De Onderwijsraad brengt in 2013 advies uit over overgangen in het Nederlandse onderwijsstelsel, gericht op het verbeteren van de doorstroom op overgangsmomenten binnen en tussen de verschillende schooltypen. In aansluiting op de voorbereiding van het adviesonderwerp 'Overgangen in het onderwijs' heeft de Onderwijsraad aan ITS, Kohnstamm Instituut en Oberon gevraagd een onderzoek uit te voeren naar selectiemechanismen die bij deze overgangen een rol spelen.

In het onderzoek wordt antwoord gegeven op de volgende twee vragen:

- a. Welke selectiemechanismen en motieven spelen momenteel een rol bij de overgangen in het onderwijsstelsel?
- b. Welke veranderingen zijn er opgetreden in de selectiemechanismen en de motieven in de afgelopen 5 à 10 jaar?

Onderscheid wordt bovendien gemaakt tussen vormen van selectie bepaald op het niveau van 1) de landelijke wet- en regelgeving en 2) de onderwijsinstellingen. Voor beide niveaus zijn de selectiemechanismen en motivering(en) in kaart gebracht, apart voor de overgangen:

- naar en binnen het voortgezet onderwijs;
- naar en binnen het middelbaar beroepsonderwijs;
- naar en binnen het hoger onderwijs.

1.2 Onderzoeksopzet

De onderzoeksopzet bestaat uit twee onderdelen:

- Deskresearch
- Telefonische interviews met relevante informanten

De deskresearch is gericht op het in kaart brengen van de wet- en regelgeving met betrekking tot selectie voor de verschillende onderwijssectoren. Verder is gekeken naar eerder onderzoek over selectiemechanismen in het onderwijs. Daarnaast zijn telefonische interviews gehouden met voor elke sector relevante informanten. In de afzonderlijke drie hoofdstukken over de overgangen wordt de onderzoeksaanpak van het betreffende onderzoeksdeel nader toegelicht.

In hoofdstuk twee van dit rapport wordt ingegaan op de overgangen naar en binnen het vo. Hoofdstuk drie gaat over de overgangen naar en binnen het mbo en de overgangen naar en binnen het ho worden in hoofdstuk vier behandeld. Elk van deze hoofdstukken sluit af met een samenvatting waarin de voornaamste bevindingen voor de sector puntsgewijs worden weergegeven. In hoofdstuk vijf worden tot slot de selectiemechanismen in het gehele stelsel overzien en worden conclusies geformuleerd.

2 Overgangen naar het vo en binnen het vo

2.1 Achtergrond

Vrijwel alle leerlingen in Nederland maken als ze 12 jaar oud zijn de overstap van de basisschool naar het voortgezet onderwijs. Dit is voor hen een spannend moment. Ze verlaten de groep waarin alle niveaus vertegenwoordigd waren en gaan verder in een klas waarin leerlingen zitten met ongeveer hetzelfde niveau als zijzelf. De criteria die vo-scholen hanteren voor het plaatsen van leerlingen, zijn niet landelijk vastgesteld. Ze kunnen per regio, gemeente of school verschillen. In ongeveer de helft van de gemeenten maken vo-scholen gezamenlijk afspraken over een gemeentelijke of regionale povo-procedure, in overleg met de betrokken basisscholen (Van der Vegt, De Wit, Jongeneel, Kooij, Zuidam, Van Eck, 2012). Zo blijft de overstap voor leerlingen en ouders binnen de gemeente of regio overzichtelijk. Daar waar geen gezamenlijke afspraken worden gemaakt over selectiecriteria, kan het aannamebeleid per school verschillend zijn.

Voor een grote groep leerlingen wijzen de selectiecriteria eenduidig richting hetzelfde onderwijsniveau. De plaatsing van deze leerlingen levert doorgaans geen problemen op. Maar op de snijvlakken tussen de niveaus maken de precieze criteria voor leerlingen soms veel verschil. Toegang tot een bepaald niveau in het eerste leerjaar geeft al een duidelijke richting aan de schoolloopbaan van de leerling. De overgang naar het vo is voor leerlingen en hun ouders dan ook een belangrijk en vaak beladen moment. Dit is helemaal het geval als de leerling geplaatst wil worden op een school met een beperkt onderwijsaanbod, zoals een school voor havo/vwo of een categorale school voor de theoretische leerweg uit het vmbo (mavo) of gymnasium.

Niet alleen tussen primair en voortgezet onderwijs zijn criteria van kracht, ook binnen het voortgezet onderwijs hebben leerlingen hiermee te maken. Dit speelt bijvoorbeeld in de onderbouw, wanneer leerlingen vanuit een heterogene brugklas doorstromen naar één leerweg of schooltype. Een andere belangrijke overgang binnen het vo is de overgang naar een hoger onderwijsniveau, op het moment dat leerlingen hun diploma hebben behaald. Met een diploma van de theoretische leerweg kan een leerling bijvoorbeeld toegang zoeken tot de havo.

In dit hoofdstuk behandelen we de selectiemechanismen bij de volgende overgangen:

- a) de overgang van primair onderwijs naar voortgezet onderwijs (povo);
- b) de overgang binnen het voortgezet onderwijs (van brugklas naar één schooltype);
- c) de overgang binnen het voortgezet onderwijs na behalen diploma (vmbo-havo).

Per overgang gaan we in op de wet- en regelgeving en de selectiemechanismen in de praktijk.

2.2 Werkwijze en respons

Om een beeld te krijgen van de selectiemechanismen bij de overgang po-vo en overgangen binnen het vo zijn de volgende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd:

1. Deskresearch naar de huidige wet- en regelgeving en naar recent onderzoek naar selectie in het vo.
2. telefonische interviews met po- en vo-scholen, po- en vo-schoolbesturen, verenigingen van categorale scholen, betrokken ambtenaren van gemeenten.

1. Deskresearch

Huidige wet- en regelgeving

De relevante wet- en regelgeving is vastgelegd in de Wet op het Primair Onderwijs (WPO) en het Inrichtingsbesluit WVO. Nagegaan is welke bepalingen in de wet betrekking hebben op de overgang povo en overgangen binnen het vo. In 2011 heeft de VO-Raad de toelatingscode voor de overgang van vmbo-t naar havo vastgesteld. Deze code heeft betrekking op het toelatingsbeleid en het aansluitingsbeleid tussen beide schooltypen.

Recent onderzoek naar selectie in het vo

Gemeentelijke of regionale povo-procedures – Om één lijn te hanteren bij de overstap naar het vo maken vo-scholen in dezelfde gemeente of regio regelmatig gezamenlijk afspraken over de selectiecriteria voor toelating tot de verschillende schooltypen. Via het internet zijn gemeentelijke/regionale povo-procedures opgezocht, waarbij we hebben gestreefd naar een goede spreiding wat betreft regio en gemeentegrootte. Van 10 gemeenten/regio's, gelegen in de provincies Zuid-Holland, Noord-Holland, Noord-Brabant, Zeeland, Limburg, Friesland, Utrecht en Gelderland, hebben we de povo-procedure bekeken. Deze gemeenten zijn geselecteerd op diversiteit wat betreft gemeentegrootte.

De overgang vmbo-havo – Eind 2012 heeft Oberon in opdracht van de VO-Raad de nulmeting van een monitor uitgevoerd naar de toelatingscode vmbo-havo (Van der Linden & Klein, 2013). Omdat de uitkomsten van deze monitor de huidige situatie weergeven van de overgang vmbo-havo, zijn de resultaten meegenomen in dit onderzoek.

2. Telefonische interviews

Op vier verschillende niveaus zijn betrokkenen bij de overgang po-vo en overgangen binnen het vo telefonisch geïnterviewd:

- schoolniveau: po (9 scholen), vo (22 scholen, waarvan 4 categorale scholen: 2 mavo/vmbo-t en 2 gymnasia);
- bestuursniveau: po (5 besturen) en vo (6 besturen);
- twee verenigingen voor categorale scholen;
- gemeenteniveau: betrokken ambtenaren van 8 gemeenten zonder povo-procedure.

Er zijn alleen betrokken ambtenaren van gemeenten zonder gezamenlijke afspraken telefonisch benaderd, omdat van gemeenten met gezamenlijke afspraken de benodigde informatie al via het internet was verzameld.

Bij de selectie van gesprekspartners hebben we gestreefd naar een goede spreiding wat betreft: regio, gemeentegrootte, vo-onderwijstype en denominatie. In totaal zijn 52 telefonische interviews afgenomen. Niet alle respondenten zijn geraadpleegd over elk van de drie overgangen. Zo zijn scholen zonder vmbo-t- of havo-afdeling niet bevroegd over de overgang vmbo-havo; categorale scholen niet over de overgang na het eerste leerjaar.

Hieronder volgt een overzicht van het aantal respondenten voor elk van de drie overgangen die in dit hoofdstuk worden besproken.

Overgang	Sector/instantie	Respondenten	Totaal
Overgang povo	Primair onderwijs	Directie	9
		Schoolbesturen	5
	Voortgezet onderwijs	Directie; coördinator onderbouw	14
		Schoolbesturen	6
		Verenigingen voor categorale scholen	2
	Gemeenten	Beleidsmedewerkers	8
Overgang na de brugklas	Voortgezet onderwijs	Directie; coördinator onderbouw	10
Overgang vmbo-havo	Voortgezet onderwijs	Directie; coördinator onderbouw	8
		Schoolbesturen	5
		Verenigingen voor categorale scholen	1

Gespreksonderwerpen

In de gesprekken met het po-veld hebben we ons alleen gericht op de overgang po-vo. Met het vo-veld hebben we ook interne overgangen besproken (overgang brugklas- één leerweg/niveau en overgang vmbo-havo). Per overgang zijn we ingegaan op:

- gezamenlijke afspraken over de overgangen (procedure, criteria);
- uitvoering van beleid: de praktijk;
- evaluatie en effecten: kwaliteit van selectie;
- informatie, overdracht en feedback (alleen bij overgang po-vo);
- toekomstig beleid.

2.3 Overgang povo

2.3.1 Wet- en regelgeving

Wet op het primair onderwijs (WPO)

In de WPO staan enkele bepalingen die betrekking hebben op de overgang van primair naar voortgezet onderwijs. Naar welk schooltype binnen het vo een leerling gaat, wordt in de eerste plaats bepaald door het schooladvies. Daarnaast is er een tweede toetsgegeven vereist.

Schooladvies en onderwijskundig rapport

De basisschool geeft elke leerling in groep 8 een schooladvies voor het volgen van een opleiding binnen het voortgezet onderwijs. In de WPO wordt de term schooladvies niet letterlijk gebruikt, maar de wet bevat wel relevante bepalingen voor de overgang tussen po en vo, met name artikel 39 en 42.

‘Leerlingen bij wie naar het oordeel van de directeur van de school de grondslag voor het volgen van aansluitend voortgezet onderwijs in voldoende mate is gelegd, verlaten aan het einde van het schooljaar de school, mits hierover met de ouders overeenstemming bestaat.’ (artikel 39 WPO)

Volgens de wet bepaalt dus de directie – in overleg met de ouders – of leerlingen eraan toe zijn de basisschool te verlaten. Hierover is wel overeenstemming met de ouders gewenst. Hiermee is nog niet de vraag beantwoord welk schooltype (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) het beste bij de leerling past. Het onderwijskundig rapport, genoemd in artikel 42, bevat relevante informatie om dit te bepalen.

‘Over iedere leerling die de school verlaat, stelt de directeur (...) ten behoeve van de ontvangende school (...) een onderwijskundig rapport op. Afschrift van dit rapport wordt aan de ouders van de leerling verstrekt.’ (artikel 42, WPO)

Sommige bronnen stellen het onderwijskundig rapport gelijk aan het schooladvies. Het is de vraag of dit terecht is. Als we uitgaan van de tekst van de wet, dan is het onderwijskundig rapport niet hetzelfde als een schooladvies, maar eerder een onderbouwing van het schooladvies.

Inrichtingsbesluit WVO

De toelating tot het voortgezet onderwijs is geregeld door middel van het inrichtingsbesluit WVO. Daarin staat dat het vo beslist over de toelating en dat dit (mede) gebeurt op basis van het onderwijskundig rapport van de basisschool (artikel 42 WPO).

Art 2.1 Toelating algemeen

1. Het bevoegd gezag beslist over de toelating van leerlingen.

Art 3 Toelating eerste leerjaar vwo, havo, mavo, vbo, uitgezonderd PrO

- 1.a. Tot het eerste leerjaar van een school, behalve voor zover het betreft een school voor praktijkonderwijs, kan als leerling slechts worden toegelaten degene die: afkomstig is van een school voor basisonderwijs en bij wie naar het oordeel van de directeur van de school voor basisonderwijs de grondslag voor het volgen van aansluitend voortgezet onderwijs in voldoende mate is gelegd.
2. Bij beslissingen over de toelating op grond van het eerste lid betreft het bevoegd gezag het onderwijskundig rapport dat ingevolge artikel 42 van de Wet op het primair onderwijs dan wel ingevolge artikel 43, tweede lid, van de Wet op de expertisecentra is opgesteld.

Tweede toetsgegevens

Naast het schooladvies zijn basisscholen verplicht om een ‘tweede toetsgegevens’ aan te leveren. Dit geldt in ieder geval voor vwo, havo en vmbo-t (of mavo).

Artikel 4. Aanvullende toelatingsvoorwaarden eerste leerjaar vwo, havo en mavo

Onverminderd het bepaalde in artikel 3 wordt de beslissing over de toelating van een kandidaat-leerling tot het eerste leerjaar van een school voor vwo, voor havo of voor mavo, mede gebaseerd op een onderzoek naar de geschiktheid voor het volgen van het onderwijs aan de school waarvoor de toelating wordt gevraagd.

Dit ‘onderzoek naar de geschiktheid’ kan bijvoorbeeld de Eindtoets Basisonderwijs van het Cito zijn, maar ook een andere toets, bijvoorbeeld een intelligentietest, zoals de NIO.

Voor de toelating tot een bepaald schooltype zijn geen landelijke richtlijnen. Het Cito heeft wel een normering voor de Eindtoets Basisonderwijs, aan de hand waarvan bepaald kan worden in welk schooltype een leerling met een bepaalde toetsscore het beste past, maar scholen zijn vrij om van deze normering af te wijken.

In veel gemeenten maken vo-scholen en po-scholen gezamenlijke afspraken over de normen voor toelating en over de povoprocedure.

Wetsvoorstel invoering centrale eindtoets

De meerderheid van de basisscholen (ca. 85%) neemt in groep 8 een eindtoets af bij de leerlingen, maar een wettelijke verplichting daartoe ontbreekt tot nu toe. In 2012 is bij de Tweede Kamer een wetsvoorstel ingediend voor de invoering van een centrale eindtoets; op 21 maart 2013 is dit wetsvoorstel behandeld in de Tweede Kamer, waarbij het door een meerderheid werd gesteund.

Volgens het wetsvoorstel leggen alle leerlingen in het primair onderwijs een centrale eindtoets af voor Nederlandse taal en voor rekenen-wiskunde. Er wordt een toets ontwikkeld onder verantwoordelijkheid van het College voor Toetsen en Examens; daarnaast hebben scholen de mogelijkheid om een alternatieve toets af te nemen.

Naast de centrale eindtoets voor taal en rekenen komt er een centrale toets voor wereldoriëntatie beschikbaar. Deze toets is niet verplicht; scholen bepalen zelf of ze de toets afnemen.

Groter belang schooladvies

Door een later afnamemoment van de eindtoets (tussen 15 april en 15 mei) kan de centrale eindtoets geen belangrijke rol spelen bij toelating tot het voortgezet onderwijs. Het schooladvies krijgt daardoor een zwaarder gewicht. Daarom is het van belang dat dit advies goed is onderbouwd. Het schooladvies dient onder meer gebaseerd te worden op de gegevens uit het leerlingvolgsysteem. Onderdeel van het wetsvoorstel is dan ook om het gebruik van een leerlingvolgsysteem in het basisonderwijs verplicht te stellen. Hiermee wordt tevens een impuls gegeven aan opbrengstgericht werken in het basisonderwijs.

De centrale eindtoets kan worden gebruikt als het tweede, objectieve toetsgegevens naast het schooladvies. Mocht de toets erop wijzen dat een leerling een hoger schooltype aankan dan het schooladvies, dan moet de basisschool het schooladvies heroverwegen.

De eindtoets zal landelijk worden ingevoerd vanaf het schooljaar 2013/2014. Dit betekent dat de centrale eindtoets in het voorjaar van 2014 voor het eerst zal worden afgenomen.

2.3.2 In de praktijk

Scholen in het voortgezet onderwijs hebben veel ruimte om te bepalen tot welk schooltype leerlingen worden toegelaten. Over het algemeen gebeurt dit op basis van het schooladvies van de basisschool en ‘het tweede toetsgegeven’, zoals in de wet is vastgelegd (zie 2.3.1). Het schooladvies is in veel gevallen leidend, maar daarnaast speelt het ‘tweede toetsgegeven’ een belangrijke rol. Dit biedt namelijk objectieve, kwantitatieve normen, waarop selectie en toelating kunnen worden gebaseerd. We gaan kort in op de normering van de meest gebruikte eindtoets, de Eindtoets Basisonderwijs (hierna: EB) van het Cito.

Standaardscores op de Eindtoets Basisonderwijs als richtlijn voor plaatsing binnen het vo

De EB is veruit de meest gebruikte eindtoets op de basisschool; ongeveer 85% van de basisscholen neemt de ‘Citotoets’ af. Het Cito geeft richtlijnen voor de keuze van een passend schooltype én een passend brugklatype bij elke standardscore (tussen 500 en 550). Deze richtlijn wordt gebaseerd op het toelatings- en doorstroomonderzoek (Cito, 2013).

*Per schooltype interval met standardscores op de Eindtoets Basisonderwijs **

Schooltype	Eindtoets Basisonderwijs
Basisberoepsgerichte leerweg	500 – 523
Kaderberoepsgerichte leerweg	524 – 528
Gemengde / theoretische leerweg	529 – 536
Havo	537 – 544
Vwo	545 – 550

* Bron: Cito (2013) Interpretatie van het Leerlingrapport

Het Cito zelf omschrijft de Eindtoetsscore als een ‘second opinion’. Wel een belangrijke opinie, want in de praktijk komt de plaatsing in de brugklas bij de overgrote meerderheid van de leerlingen (86%) overeen met de score op de Citotoets.

Het Cito en het CBS hebben nader onderzoek gedaan naar de 14% waarvoor dat niet geldt (Hakkenes & De Wijs, 2012). Onder deze leerlingen zijn er meer die op een *hoger* brugklatype worden geplaatst dan de EB aangeeft (10%) dan op een *lager* brugklatype (4%). Dit is meestal een gevolg van ‘overadvisering’: basisscholen adviseren soms een hoger schooltype dan het schooltype dat past bij score op de EB. Het ‘hoger’ plaatsen komt op sommige schooltypen vaker voor dan op andere. Van de leerlingen met een vmbo-b-score wordt 16% ‘hoger’ geplaatst, van leerlingen met een vmbo-k-score zelfs 38%!

Gemeentelijke en regionale afspraken over de overgang povo

In de praktijk is het niet zo dat iedere vo-school voor zich bepaalt wat de normen zijn voor toelating tot verschillende schooltypen. Veel scholen en schoolbesturen hebben hierover afspraken gemaakt, op lokaal of regionaal niveau.

Gemeenten

Hoeveel scholen dergelijke afspraken hebben gemaakt, is niet exact bekend. Wel weten we dat in ongeveer 50% van de gemeenten de overgang povo een thema is op de lokaal educatieve agenda (LEA). Dit betekent dat schoolbesturen en gemeente met elkaar overleggen over de procedure en/of over de criteria en normen voor de toelating tot de verschillende schooltypen. Vooral in de grotere gemeenten in stedelijke gebieden is povo een thema op de LEA.

Drie van de vier grote steden hebben de afgelopen jaren de povo-procedure grondig herzien. In Utrecht en omgeving zijn regionale afspraken gemaakt, zowel over de procedure als over normen met betrekking tot Cito-scores die gelden voor toelating tot vmbo, havo en vwo (Samenwerkingsverband VO 20.1, 2012). De drempels zijn bijgesteld op basis van onderzoek naar de schoolloopbanen van leerlingen in het voortgezet onderwijs.

In ongeveer een derde van de kleine gemeenten is povo geagendeerd op de LEA. In hoeverre dit heeft geresulteerd in een gemeentelijke povo-procedure, is niet uit recente onderzoeksgegevens bekend.

Regionale afspraken

Afspraken over povo worden niet alleen per gemeente gemaakt, maar vaak juist op regionaal niveau. Een regionale aanpak is logisch, aangezien het voedingsgebied van vo-scholen vaak verschillende gemeenten omvat. De samenwerkingsverbanden van po/so en vo/vso spelen veelal een rol bij het maken van deze afspraken. In sommige gevallen gelden deze afspraken voor *alle* leerlingen, soms alleen voor de leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften.

Er zijn ook voorbeelden van povo-procedures per denominatie. Met name binnen het protestants-christelijk onderwijs komt dit voor.

In Friesland zijn op provinciaal niveau afspraken gemaakt over de povo-procedure en zijn richtlijnen opgesteld voor het schooladvies van de basisschool. Dit advies dient (mede) gebaseerd te worden op de gegevens uit het leerlingvolgsysteem vanaf groep 6. Er wordt gekeken naar de ontwikkeling van de leerling bij begrijpend lezen, rekenen en wiskunde, technisch lezen en spelling. De eisen per onderwijsniveau zijn gekoppeld aan de niveaus van de toetsen uit het leerlingvolgsysteem: A t/m E of I t/m V (nieuwe niveau-indeling).

Per onderwijsniveau zijn er vier profielen waarop een leerling kan worden aangemeld: basisprofiel, plusprofiel, bespreekprofiel en disharmonisch profiel. Bij de laatste twee profielen voldoet de leerling niet aan alle eisen en is het nodig dat de basisschool extra informatie aanlevert. De toelatingscommissie van de vo-school beslist over de plaatsing, na overleg met de basisschool.

Schooladvies en tweede toetsgegevens

In dit onderzoek hebben we gesproken met vertegenwoordigers van diverse scholen en schoolbesturen, binnen po en vo, en met vertegenwoordigers van gemeenten. Aan hen hebben we vragen voorgelegd over afspraken over selectie en toelating tot het vo.

De afspraken over de overgang povo die op gemeentelijk of regionaal niveau worden gemaakt, hebben betrekking op a) de procedure: wanneer brengt po advies uit, wanneer worden leerlingen geplaatst, welke informatie wordt overgedragen, etc. b) de criteria en normen voor selectie en toelating. In deze rapportage gaan we vooral in het laatste.

Belang van schooladvies en 'tweede toetsgegevens'

Wat betreft de criteria en normen voor toelating zien we dat het advies van de basisschool veel gewicht in de schaal legt. Vo-scholen lijken in toenemende mate waarde te hechten aan het schooladvies. Ze signaleren dat het schooladvies meer en meer wordt gebaseerd op objectieve gegevens, in het bijzonder het leerlingvolgsysteem. Daardoor wint het schooladvies aan kwaliteit en kunnen vo-scholen er op vertrouwen dat het een goede indicatie geeft van het niveau van de leerling.

Sommige vo-scholen maken hierbij wel een kanttekening. De kwaliteit van de schooladviezen verschilt; de meer ervaren leerkrachten geven kwalitatief betere schooladviezen. Ook waarderen vo-scholen het als het schooladvies goed is onderbouwd, bijvoorbeeld aan de hand van toetsen op het leerlingvolgsysteem. Jonge en onervaren leerkrachten hebben niet altijd voldoende kennis van de schooltypen en leerwegen in het vo. Dergelijke kennis is onontbeerlijk om een goed schooladvies te kunnen geven.

Ook signaleren enkele vo-scholen dat sommige basisscholen stelselmatig te hoog adviseren. Dat vergroot het risico op afstroom in het vo. Daarom gaan deze vo-scholen ertoe over om aan sommige po-scholen extra informatie op te vragen, ter onderbouwing van het schooladvies.

'De ene school hanteert 531 als ondergrens voor vmbo-tl, de andere 535. Diezelfde score is bij weer een andere school de ondergrens voor de havo.'

Het tweede toetsgegeven – meestal de Eindtoets Basisonderwijs (EB) van het Cito – is meestal aanvullend, maar niet bepalend. De meeste po- en vo-scholen zien deze toets als een momentopname die niet altijd een goed beeld geeft van het niveau van de leerling. Als vo-scholen echter twijfels hebben over het advies van de basisschool, weegt de score op de EB zwaarder.

Zowel over het schooladvies als het tweede toetsgegeven worden op lokaal of regionaal niveau afspraken gemaakt, met als doel de kwaliteit te garanderen. We geven enkele voorbeelden die in de interviews zijn genoemd.

Afspraken met betrekking tot het schooladvies – Er worden afspraken gemaakt over de totstandkoming van het advies: op welke informatie dient het advies te worden gebaseerd, bijvoorbeeld op toetsen uit het leerlingvolgsysteem in de bovenbouw.

Ook wordt afgesproken welke soorten adviezen wel en niet kunnen worden gegeven. Bijvoorbeeld: er worden alleen enkelvoudige adviezen gegeven (dus niet vmbo-t/havo) of: naast een advies voor een schooltype wordt ook een advies voor een brugklatype gegeven.

‘Afspraak is dat het vo een enkelvoudig advies geeft. Maar als een leerling een kans maakt op een hoger niveau, dan wordt dat aangegeven door middel van een aantekening. Bijvoorbeeld: als het advies vmbo-k is, maar er bestaat een kans dat de leerling toch vmbo-g/t aankan, dan wordt daarvan een aantekening gemaakt. De leerling kan dan in een vmbo-g/t-brugklas worden geplaatst. Op deze wijze geeft de school de leerling een kans, zonder dat een negatieve beoordeling door de Inspectie dreigt.’

Wanneer de leerling uit het bovenstaande voorbeeld een vmbo-g/t-advies had gekregen, maar uiteindelijk op vmbo-k terecht zou komen, zou dit als afstroom worden aangemerkt.

Afspraken met betrekking tot de eindtoets (tweede toetsgegevens) – Voor de scores op de EB van het Cito wordt per schooltype een bandbreedte afgesproken. Als leerlingen iets onder de minimumscore zitten voor het schooltype dat de basisschool heeft geadviseerd, volgt overleg. De basisschool moet het advies dan extra onderbouwen in het onderwijskundig rapport. Als dat niet overtuigend is, volgt een nader onderzoek.

‘We werken met het verkeerslichtenmodel: groene, oranje en rode scores. Met groen kun je zonder meer naar de havo. Met 1 oranje score is het nog steeds mogelijk om naar de havo te gaan. Bij 2 oranje scores moet de basisschool contact op nemen met het vo. Bij rode scores is het niet verstandig om naar de havo te gaan.’

Motieven voor gezamenlijke afspraken

Er is geen verplichting om gezamenlijke afspraken te maken op lokaal of regionaal niveau. Wat zijn voor de betrokkenen, scholen en schoolbesturen en gemeenten, de belangrijkste redenen om dit te doen? Hieronder een overzicht op basis van de interviews in het kader van dit onderzoek.

- *Concurrentie tussen vo-scholen – Scholen zijn elkaars concurrenten. In de ‘strijd om de leerling’ kan het verleidelijk zijn om de lat iets lager te leggen. Het gevolg is dat leerlingen en ouders gaan shoppen, op zoek naar de school met de meest soepele norm. Is je Citoscore net te laag om bij school A te worden toegelaten op vmbo-t, dan lukt het wel bij School B. Het gevolg is dat vo-scholen steeds de druk ervaren van ouders om de toelatingseisen te versoepelen. Door eenduidige afspraken te maken die voor alle scholen gelden, wordt deze concurrentie tegengegaan.*
- *Voorkomen vertraging in de schoolloopbanen – Als leerlingen een te hoog advies hebben gekregen, lopen ze vertraging op. Ze blijven zitten of ze stromen af naar een lager schooltype. Dat is demotiverend voor de leerlingen en ongunstig voor de school, want de Inspectie beoordeelt de scholen hierop. Op de opbrengstenkaart van vo-scholen wordt het percentage afstroom en zittenblijven zichtbaar.*

‘De Inspectie houdt dit heel goed in de gaten. Als we er na verloop van tijd achter komen dat een leerling niet in de goede leerweg is geplaatst, dan heeft de Inspectie daar geen boodschap aan. De leerling wordt genoteerd als afstromer. En heb je veel van dat soort leerlingen, dan word je daar op afgerekend.’

- *Kwaliteit schooladviezen – Zoals hierboven al is aangegeven: Scholen voor vo krijgen leerlingen aangeleverd van diverse basisscholen. Daardoor worden ze ook geconfronteerd met verschillen tussen de wijze van adviseren. De ene basisschool levert een solide onderbouwing,*

de andere niet. Duidelijke afspraken over procedures en normen kunnen een stimulans zijn voor kwalitatief betere adviezen van het basisonderwijs.

Redenen/motieven om geen gezamenlijke afspraken te maken

Lang niet overal worden gemeentelijke of regionale afspraken gemaakt. Waarom niet? De meest genoemde redenen volgen hieronder:

- *Geen concurrentie* – In plattelandsregio's is er veel minder concurrentie tussen vo-scholen dan in stedelijke gebieden. Er zijn minder vo-scholen in de buurt, er is dus minder te vergelijken en te kiezen. Scholen hebben de indruk dat ouders ook wat traditioneler kiezen, dat wil zeggen op basis van de denominatie. Dat beperkt de keuze nog verder. Leerlingen die van een protestants-christelijke basisschool komen, gaan vervolgens naar protestants-christelijke scholengemeenschap.
- *Gemeente heeft geen actieve rol* – Kleine gemeenten hebben over het algemeen een minder actieve rol bij de povo-overgang dan steden. Wel komt het voor dat scholen voor po en vo onderling afspraken maken, maar deze zijn wat informeler. Er worden lang niet altijd zwart-op-wit procedures vastgelegd.

Criteria en procedures in de praktijk

Dat er afspraken worden gemaakt over povo, zegt nog niet dat ze ook in praktijk worden gebracht. In de interviews is hiernaar gevraagd. Wordt er van de afspraken afgeweken, worden aanvullende criteria gehanteerd?

Afwijking van gezamenlijke afspraken

De mate waarin gezamenlijke afspraken bindend zijn, verschilt. In sommige gemeenten/regio's zijn de procedure en normen exact vastgelegd. Daarnaast komt het voor dat er (globale) richtlijnen zijn geformuleerd. Een voorbeeld van het laatste:

'Het schooladvies komt bij ons op de eerste plaats, in principe plaatst de vo-school een leerling op dat niveau. Als de vo-school de leerling in een ander schooltype wil plaatsen, bijvoorbeeld op basis van de Citoscore, dan moet daarover altijd met de basisschool worden overlegd. Is er daarna nog twijfel, dan volgt een aanvullende toets.'

Ook als er wel precieze afspraken zijn vastgelegd, wijken vo-scholen daar soms van af. Dit zijn uitzonderingen, waarvoor speciale redenen moeten zijn. De meest genoemde reden is dat het gaat om leerlingen die specifieke ondersteuningsbehoeften hebben.

'Bijvoorbeeld leerlingen met een bepaald ortho-beeld. Het kan soms zo zijn dat we dat we een leerling aannemen maar niet de expertise in huis hebben. Dat proberen we wel zoveel mogelijk te vermijden.'

Niet alleen leerlingen met leerproblemen hebben extra ondersteuningsbehoeften, dit kan ook gelden voor hoogbegaafde leerlingen.

'Er wordt afgeweken daar waar het gaat om hoogbegaafdheid: Wanneer een rapport overhandigd kan worden waaruit blijkt dat de leerling hoogbegaafd is, dan mag deze leerling ongeacht het advies van de basisschool automatisch naar de vwo-topklas.'

Daarnaast kunnen er nog bijzondere persoonlijke omstandigheden zijn, waarom een uitzondering wordt gemaakt, zoals ziekte, scheiding, problemen in de thuissituatie. Als de basisschool om die reden een hoger advies geeft dan de Citotoets rechtvaardigt – maar wel altijd realistisch adviseert – volgen vo-scholen dat hogere advies wel op.

Aanvullende criteria/normen

De meeste geïnterviewde vo-scholen hanteren naast de gezamenlijk afgesproken criteria geen aanvullende criteria. Er zijn echter uitzonderingen. Zo zijn er scholen die naast de Citotoets ook een IQ-test hanteren als criterium. Soms wordt op de vo-school een intake-toets/drempeltoets afgenomen, ter aanvulling op de gegevens uit het onderwijskundig rapport van de basisschool. Sommige vo-scholen nemen een IQ-test af in het eerste leerjaar, om de behoefte aan begeleiding te kunnen inschatten.

‘We moeten streng zijn, met het oog op het verleden. De afstroom is behoorlijk geweest: 25% van havo 1 tot havo 4. Leerlingen met een twijfelprofiel of disharmonisch profiel worden sowieso in de gaten gehouden. Daarbij komen nog alle leerlingen met slecht eerste rapport of slecht tweede rapport.’

Relatie met het toeleverend onderwijs

Overdracht van po naar vo

Alle geïnterviewde po-scholen dragen schriftelijk informatie over aan het vo. Ook vindt altijd mondelinge ‘warme overdracht’ plaats, in ieder geval voor de zorgleerlingen.

Schriftelijke informatieoverdracht – Het onderwijskundig rapport wordt doorgaans integraal overgedragen van po naar vo. Dit bevat de relevante informatie voor de overgang: schooladvies, toetsresultaten, voor zover beschikbaar de uitslag van een IQ-test, zorggegevens, handelingsplannen.

Warme overdracht – Behalve overdracht van schriftelijke informatie vindt bij de overgang povovo ook ‘warme overdracht’ plaats: de leerkracht van groep 8 en de mentor van de vo-school bespreken de leerlingen mondeling, doorgaans telefonisch. Veelal gebeurt dit voor *alle* leerlingen. Scholen wijzen erop dat zorgleerlingen wel uitvoeriger worden besproken. Soms geldt voor zorgleerlingen een andere procedure; ze worden bijvoorbeeld besproken met de zorgcoördinator in plaats van de mentor.

Op een deel van de vo-scholen blijft de overdracht beperkt tot een deel van de leerlingen. Dat kunnen zorgleerlingen zijn, of leerlingen waarbij het schooladvies afwijkt van de toetsscore.

Vo-scholen gebruiken de informatie van het basisonderwijs om hun leerlingen te begeleiden. Het is gebruikelijk om de gegevens zoveel mogelijk in te voeren in het leerlingenadministratiesysteem – vooral als deze digitaal worden overgedragen. Dat geldt voor het schooladvies, toetscores, andere bijzonderheden. Ook worden dossiers op papier overgedragen. De mentor van de leerlingen en zorgfunctionarissen worden geacht de dossiers door te nemen, om zondig de begeleiding van de leerlingen daarop af te stemmen.

Terugkoppeling van vo naar po

Het is gebruikelijk dat vo-scholen ook informatie terugkoppelen naar de basisschool. Dit gebeurt meestal de eerste twee jaren van het vo. Van alle leerlingen worden de rapporten aan de basisschool gestuurd. Sommige vo-scholen voegen daar de toetsresultaten op een leerlingvolgsysteem aan toe. Ook laten vo-scholen aan de basisschool weten op welk schooltype/leerweg de leerling na de brugklas is geplaatst.

Kwaliteit selectie

Leiden de afspraken er ook toe dat meer leerlingen terecht komen op het schooltype dat het beste bij hen past? De meeste scholen weten hier het antwoord nog niet op, dit is bij hen tot nu toe niet geëvalueerd. De scholen die de resultaten wel hebben geëvalueerd, melden uiteenlopende resultaten. Er is tevredenheid over een beter onderbouwd schooladvies, over de weging van verschillende criteria en over concrete afspraken over de toelatingsnormen op basis van de Citotoets. Aan de andere kant blijkt het moeilijk om effecten objectief vast te stellen.

‘Uit de evaluatie blijkt dat er minder afstroom is bij vmbo-t/havo brugklas. De interne afstroom/doubleren tijdens het vervolg van de schoolloopbaan in het vo is zorgelijker. De afstemming onderbouw/bovenbouw loopt nog niet goed.’

‘Tot nu toe geen effect, maar we scherpen de procedure aan. We constateren dat er leerlingen in de bovenbouw op een niveau zitten dat eigenlijk niet past.’

Sommige schoolbesturen organiseren de evaluatie op bestuurlijk niveau. Dit geeft betere mogelijkheden om goed onderbouwde conclusies te trekken over de kwaliteit van de selectie.

‘Onze vo-scholen houden de schoolloopbaan van leerlingen bij. Ze kijken naar waar een kind in de derde klas terecht is gekomen en wat het advies van de basisschool is geweest. En dan kijken we naar afstroom/opstroom. Door dat te doen zie je grote verschillen tussen scholen onderling. Juist door dat alle vo-scholen dit doen, kun je met elkaar bekijken of het de po-school is die er vaak naast zit op adviesgebied of dat het aan de vo-school kan liggen.’

Op basis van deze uitspraken is het nog niet mogelijk om conclusies te trekken over de resultaten van afspraken over pov. Het aantal geïnterviewde scholen dat de resultaten heeft geëvalueerd is daarvoor te klein.

Veranderingen in de afgelopen 5 à 10 jaar

Op veel scholen is het selectiebeleid veranderd. Doorgaans betekent dit dat de normen voor toelating zijn gepreciseerd en vaak ook aangescherpt. Er wordt meer en meer toe overgegaan om uitsluitend enkelvoudige adviezen te geven. Ook de normen met betrekking tot de eindtoets worden bijgesteld.

‘Voorheen werd voor de plaatsing uitgegaan van het hoogste advies. In de loop der jaren bleek dat er echter veel afstroom was. Nu volgen we de kinderen heel nauwkeurig.’

Dit betekent bijvoorbeeld dat waar vroeger het advies vmbo-t/havo werd gegeven, het advies nu vmbo-t is. Dit is in het belang van de school, maar niet altijd in het belang van de leerlingen.

Een belangrijke reden voor het strengere toelatingsbeleid is het toezicht door de Inspectie. Afstroom en zittenblijven zijn beoordelingscriteria op de opbrengstenkaarten. Overigens blijkt uit landelijke cijfers niet dat er een trend is om lagere adviezen te geven; wel om meer enkelvoudige adviezen te geven.

Toekomst

De meeste scholen die gezamenlijke afspraken hebben gemaakt, verwachten voor de nabije toekomst geen grote veranderingen. Degenen die dat wel verwachten (of hopen), denken dat de afspraken zullen worden aangescherpt.

‘De voorkeur gaat ernaar uit dat basisscholen hun advies altijd moeten onderbouwen met uitvoerig onderwijskundig rapport, niet alleen bij discrepantie tussen advies en Cito/NIO-score.’

‘Wij overwegen een drempeltoets in te voeren. Wij lopen enorm aan tegen het waarborgen van het slagingspercentage in leerjaar 4. Bij de deur zijn we soms al te flexibel en vertrouwen te veel op het schooladvies. Wij vinden het belangrijk dat een leerling direct binnenkomt op de goede plaats. Als daarvoor een extra toets nodig is, dan is dat maar zo.’

De invoering van de centrale eindtoets, in combinatie met de verplichte onderbouwing van het schooladvies aan de hand van het leerlingvolgsysteem, komt deze scholen een eind tegemoet in hun behoefte aan een steviger onderbouwing van het schooladvies.

Enkele schoolbesturen wijzen op de gevolgen van de invoering van een centrale eindtoets, later in het schooljaar. De consequentie van de latere afname is dat de toets geen rol meer kan spelen bij het schooladvies.

‘Wat je dan krijgt, is dat ouders druk uit gaan oefenen op de leerkracht van groep 8 om een hoger advies te krijgen voor hun kind. Dankzij ons leerlingenadministratiesysteem kunnen we zien welke basisscholen daar bestand tegen zijn. Als het één leerling is met een hoger of lager advies, dan kan het aan omstandigheden liggen, maar als het er meer zijn dan is dat een aanleiding om toch eens te gaan praten met een po-school.’

2.4 Overgang van brugklas naar één schooltype of leerweg

Veel leerlingen beginnen het vo in een brugklas, waar verschillende schooltypen of leerwegen zijn gecombineerd. Na het eerste, soms na het tweede leerjaar wordt een definitieve keuze gemaakt voor een schooltype. Dit is, na de povo-overgang, een belangrijk selectiemoment binnen het voortgezet onderwijs.

2.4.1 Wet- en regelgeving

Inrichtingsbesluit WVO

In het inrichtingsbesluit WVO is weinig vastgelegd met betrekking tot de overgang naar een volgend leerjaar. Vastgelegd is onder welke condities voorwaardelijke bevordering kan plaatsvinden.

Art 12 Voorwaardelijke bevordering

1. Voorwaardelijke bevordering wordt uitdrukkelijk op het eindrapport vermeld. Bovendien wordt hiervan schriftelijk mededeling gedaan aan ouders, voogden of verzorgers, waarbij wordt vermeld het tijdstip waarop definitief omtrent de overgang zal worden beslist alsmede de voorwaarden waaraan moet worden voldaan om te kunnen worden bevorderd. Dit tijdstip ligt tussen 1 oktober en 1 januari daarop volgend.
2. Een leerling wordt niet voorwaardelijk bevorderd tot het hoogste leerjaar.

In de regelgeving is niet bepaald welke criteria of normen gehanteerd zouden moeten worden voor de overgang van een brugklas naar één leerweg of schooltype.

2.4.2 In de praktijk

Criteria overgang van brugperiode naar één schooltype

In welk schooltype of welke leerweg een leerling wordt geplaatst na de brugklas bepalen scholen in de eerste plaats aan de hand van de cijfers op het eindrapport van het eerste jaar. Om dit te determineren wordt gekeken naar het gemiddelde rapportcijfer, het aantal onvoldoendes, het aantal tekortpunten en/of het aantal compensatiepunten. Voor de meeste leerlingen is dit voldoende om tot een oordeel te komen over het meest geschikte schooltype.

Naast de rapportcijfers kijken sommige scholen ook naar andere toetsgegevens. Zo wordt de Eindtoets Basisonderwijs (EB) en het schooladvies van de basisschool door enkele scholen meegenomen. Dit heeft ook te maken met de beoordeling door de Inspectie die afstroom beoordeelt in relatie tot het schooladvies van de basisschool. Maar scholen zijn ook meer overtuigd geraakt van de waarde van het schooladvies, omdat dit nu beter wordt onderbouwd dan voorheen.

Enkele scholen baseren de normen voor plaatsing in een schooltype ook op de scores op het Cito-Volgsysteem in het vo. In het eerste leerjaar wordt tweemaal een toets afgenomen, dit geeft een beeld van de ontwikkeling van de leerlingen in het eerste leerjaar.

Soms is er twijfel of onduidelijkheid, bijvoorbeeld als een leerling een heel wisselend prestatieniveau laat zien, langdurig ziek is geweest of een leerstoornis heeft, zoals dyslexie. Deze leerlingen worden besproken door mentoren en zorgfunctionarissen. Daarbij betrekken zij ook andere criteria, zoals de motivatie van de leerling.

Kwaliteit selectie

Of de criteria en normen voor determinatie adequaat zijn, is bij de vo-scholen lang niet altijd duidelijk. Op leerlingniveau wordt dit wel geëvalueerd, maar op schoolniveau niet altijd. En als het gebeurt, zijn de resultaten van de evaluatie wisselend. Sommige scholen menen dat de juiste leerlingen voor het juiste schooltype worden geselecteerd, andere zijn nog niet tevreden.

'We zien dat er in de havo-afdeling leerlingen zitten voor wie het niveau net iets te hoog is. Nu zijn we aan het kijken of de overgangsnormen moeten worden bijgesteld. Bijvoorbeeld: ook de Cito Eindtoets en de Cito-VAS-toetsen erbij betrekken.'

Als leerlingen het niveau niet blijken aan te kunnen, volgt overleg over de oplossing, tussen mentoren, team- of afdelingsleider, de leerling en diens ouders. Op sommige scholen is het hele docententeam hier actief bij betrokken. De conclusie kan zijn dat een leerling moet afstromen naar een lager schooltype of moet doubleren. Ook komt het omgekeerde voor: leerlingen die blijken meer in hun mars te hebben en kunnen opstromen naar een hoger schooltype. Opstroom is echter zeldzamer dan afstroom.

Veranderingen in de afgelopen 5 à 10 jaar

De meeste geïnterviewden zeggen dat de wijze van selectie wat strikter en wat strenger is geworden. De criteria en normen zijn preciezer vastgelegd, de bandbreedte voor 'bespreekgevallen' is minder groot dan voorheen. Hiermee wordt ernaar gestreefd doubleren en afstroom terug te dringen. De zwaardere weging van kernvakken ten opzichte van andere vakken is een voorbeeld, het stellen van extra eisen voor tweetalig onderwijs een ander voorbeeld.

'Je mocht vier vijven hebben dan kon je nog doorgaan naar de havo of het vwo. Alles wat niet voldeed aan de criteria, was een bespreekgeval.'

Een verandering die enkele scholen signaleren, is dat de rol van de ouders nu minder groot is dan voorheen. Scholen ervoeren vaak veel druk van ouders om het hoogst mogelijke schooltype te kiezen.

Dat vergroot echter het risico op afstroom, dus scholen hechten tegenwoordig meer belang aan objectieve criteria. Het inperken van de bespreekruimte schept ook duidelijk naar de ouders.

'Voorheen was de mening van ouders leidend, nu heeft de school het laatste woord.'

Toekomst

Sommige scholen verwachten voor de nabije toekomst geen veranderingen in de criteria voor determinatie na de brugklas. Dat kan zijn omdat alles naar tevredenheid loopt, of omdat nog niet duidelijk is wat de effecten zijn van de criteria voor determinatie op de schoolloopbaan van leerlingen. Eerst moet de evaluatie worden afgewacht.

Als er teveel afstroom en zittenblijven plaatsvindt, is dat een reden om te bezien of de criteria moeten worden bijgesteld.

'We zijn aan het uitzoeken hoe het komt dat er zoveel afstroom en doubleren voorkomt. Op basis van de uitkomsten gaan we de bevorderingsnormen weer tegen het licht houden.'

Een van de scholen wil regionale samenwerking bij het vaststellen van de normen, zoals dat ook bij de overgang pavo gebeurt.

'Wij werken in de regio samen, maar hanteren nog niet dezelfde regels. Mogelijk gaan we gezamenlijke normen/criteria vaststellen en afspraken maken over toetsafname. Wanneer je allemaal dezelfde werkwijze hanteert, kun je deze ook makkelijker verbeteren en kun je ook je criteria beter opstellen. Door het samen te doen krijg je nauwkeurigere informatie.'

2.5 Overgang vmbo-havo

De overgrote meerderheid van vmbo-leerlingen stroomt door naar het mbo, maar van de leerlingen in vmbo-gl en tl stroomt respectievelijk ongeveer 12 en 20 procent door naar de havo. Scholen kunnen zelf bepalen welke toelatingseisen aan deze leerlingen worden gesteld. In de praktijk heeft dit geleid tot een grote verscheidenheid in toelatingseisen. Dit heeft geleid tot onduidelijkheid en een gevoel van willekeur in de totstandkoming van toelatingseisen bij ouders, leerlingen en (toeleverende) scholen.

2.5.1 Wet- en regelgeving

Naar aanleiding van kritiek op de grote verschillen in toelatingseisen voor de havo heeft de VO-raad het initiatief genomen om een toelatingscode op te stellen. De toelatingscode bevat afspraken omtrent de toelatingsvoorwaarden die havo-scholen aan gediplomeerde vmbo-leerlingen stellen die willen instromen in havo 4. Een belangrijk doel van de code is het scheppen van eenduidigheid in de toelatingseisen voor ouders en leerlingen, zodat zij vroegtijdig weten waar zij aan toe zijn. Daarnaast is de toelatingscode bedoeld om de aansluiting tussen vmbo en havo te verbeteren.

Toelatingscode voor de overgang van vmbo naar havo

De toelatingscode voor de overgang van vmbo naar havo is eind 2011 door de leden van de VO-raad vastgesteld en formeel op 1 augustus 2012 ingegaan. Vanwege de instroom per augustus 2012 van nieuwe leerlingen in havo 4, was het van belang dat scholen in het voortgezet onderwijs al in het voorjaar van 2012 conform de code handelden.

De toelatingscode is bedoeld om een goede en eerlijke overgang voor vmbo-leerlingen naar de havo tot stand te brengen. De code heeft betrekking op:

1. Toelatingsbeleid: havo- en vmbo-scholen uit hetzelfde voedingsgebied maken vóór 1 augustus 2012 afspraken over toelatingsbeleid en toelatingsprocedure; toelatingseisen moeten eenduidig en transparant zijn.

2. Aansluitingsbeleid: invulling van Loopbaanoriëntatie en –begeleiding (LOB) en programmatische aansluiting tussen vmbo en havo.

Beide aspecten moeten tot stand komen door onderling overleg tussen de vmbo-scholen en de havo-scholen binnen het voedingsgebied. Het initiatief voor deze samenwerking ligt bij de havo-scholen.

Hieronder volgt een overzicht van de inhoud van de toelatingscode ten aanzien van het toelatingsbeleid en aansluitingsbeleid.

Toelatingsbeleid

Havo-scholen en vmbo-scholen uit hetzelfde voedingsgebied maken afspraken over de invulling van het toelatingsbeleid en de toelatingsprocedure die havo-scholen hanteren. Hierbij zijn grenzen gesteld aan de toelatingscriteria die scholen mogen stellen. De grenzen aan de te stellen eisen zijn:

- Havo-scholen zijn terughoudend in het stellen van toelatingscriteria. Het bieden van kansen aan leerlingen vormt het uitgangspunt.
- Havo-scholen die aanvullende eisen stellen aan de toelating tot havo-4, voeren in vroegtijdig stadium een toelatinggesprek met de potentiële leerling waarin de toelatingseisen, het advies van de vmbo-school en de motivatie van de leerling worden besproken.
- Havo-scholen betrekken het advies van de vmbo-school over de betreffende leerling altijd in hun oordeel en treden bij een afwijkende mening met de toeleverende vmbo-school in overleg.
- Havo-scholen stellen maximaal een 6,8¹ als eis aan het gemiddelde examencijfer.
- Havo-scholen hanteren dezelfde regels voor doubleren in havo-4 voor leerlingen afkomstig uit het vmbo als voor leerlingen afkomstig uit havo-3. Er worden dus ook geen afspraken met leerlingen meer gemaakt over een doubleerverbod (VO-raad, 2012).

Aansluitingsbeleid

De aansluiting tussen vmbo en havo is een gedeelde verantwoordelijkheid van vmbo-scholen en havo-scholen. Havo-scholen en vmbo-scholen uit een voedingsgebied maken onderling afspraken over de invulling van loopbaanoriëntatie en begeleiding (LOB) en de programmatische aansluiting tussen vmbo en havo:

- Vmbo-scholen dragen zorg voor een goede loopbaanoriëntatie en –begeleiding (LOB) van hun vmbo-leerlingen gericht op zowel havo als mbo, waarbij zij zich kunnen oriënteren op het maken van een keuze die bij hen past. Havo-scholen bieden in overleg met het toeleverende vmbo hulp bij deze oriëntatie.

1 Het maximaal gemiddelde eindcijfer van 6,8 is gekozen op basis van ECHO-onderzoek uit 2011 naar het studieresultaat van vmbo'ers op de havo. Van de vmbo'ers met een 6,8 of hoger slaagt 74 procent binnen 2 of 3 jaar voor het havo-examen. Het blijkt dat vmbo-leerlingen met een goed gemiddeld eindcijfer op het vmbo-diploma een grotere kans hebben om de havo succesvol te doorlopen. Deze leerlingen stromen sneller door en hebben meer kans om het havo-diploma te halen dan leerlingen met een laag gemiddeld eindcijfer. Bron: Neuvel, J., Van Esch, W., en Westerhuis, A. (2011). *Eindexamens vmbo en studieresultaat op het havo*. 's Hertogenbosch: ECHO.

- Vmbo-scholen bieden daar waar nodig en in onderlinge afstemming met de havo extra inhoudelijke ondersteuning aan vmbo-leerlingen die zich voorbereiden op de overstap naar de havo.
- Havo-scholen bieden daar waar nodig en in onderlinge afstemming met het vmbo extra inhoudelijke ondersteuning aan vmbo-leerlingen die instromen in havo-4 (VO-raad, 2012).

Voor 1 augustus 2012 moest vastgelegd zijn hoe deze samenwerking vorm krijgt. Daarna zouden scholen hier verder invulling aan moeten geven.

2.5.2 In de praktijk

Eind 2012 heeft Oberon in opdracht van de VO-Raad de eerste meting uitgevoerd van een monitor naar de toelatingscode vmbo-havo (Van der Linden & Klein, 2013). 42% van alle directies van vmbo- en havo-scholen heeft hiervoor in november 2012 een vragenlijst ingevuld. De monitor geeft een representatief beeld van de huidige situatie rondom de overgang vmbo-havo. Onderstaande praktijkbeschrijving is daarom grotendeels op de eerste meting van deze monitor gebaseerd. Ter aanvulling zijn in de telefonische interviews met vo-scholen en besturen ook enkele vragen over dit onderwerp gesteld.

De uitvoering van de toelatingscode

Uit de monitor toelatingscode overstap vmbo-havo blijkt dat ruim een derde van de scholen met een havo-afdeling in het voorjaar van 2012 voldeed aan alle zeven voorwaarden van de toelatingscode ten aanzien van het *toelatingsbeleid* (Van der Linden & Klein, 2013). De helft van de havo-scholen voldeed aan vijf of zes voorwaarden, een achtste aan vier of minder. Voorwaarden waar scholen nog niet aan voldeden, waren vooral a) de maximale eis van 6,8 m.b.t. het gemiddelde eindexamencijfer en b) het hanteren van dezelfde regels voor doubleren voor leerlingen afkomstig van het vmbo en de havo. De scholen die nog niet aan alle voorwaarden voldeden, gaven hiervoor als redenen dat er binnenkort regionale of lokale afspraken worden gemaakt met andere scholen, tijdgebrek of het niet eens zijn met de voorwaarden van de toelatingscode.

Bijna alle scholen met een vmbo-afdeling geven ten behoeve van het toelatingsbeleid advies aan havo-scholen over de leerlingen die willen doorstromen naar havo-4. Dit advies voldoet aan de verwachtingen van bijna alle havo-scholen, maar is volgens een meerderheid nog wel voor verbetering vatbaar. Bijna alle havo-scholen nemen het advies van de vmbo-school mee in het toelatingsbesluit en bij een afwijkende mening gaan ze ook bijna allemaal met de vmbo-school in gesprek.

Volgens de toelatingscode moeten havo- en vmbo-scholen (meer) met elkaar gaan samenwerken als het om het *aansluitingsbeleid* gaat. In de toelatingscode is opgenomen dat havo- en vmbo-scholen uit een voedingsgebied onderling afspraken maken over de invulling van loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) en de programmatische aansluiting tussen vmbo en havo. Scholen met een vmbo- en/of havo-afdeling werken tot nu toe vooral nauw samen met vmbo-scholen en havo-scholen binnen hun eigen bestuur. Ongeveer een kwart van de scholen werkt ook nauw

samen met andere vmbo- en havo-scholen binnen de regio. Eén op de tien scholen werkt nog niet samen met andere scholen.

Aanvullende criteria

Volgens de betrokkenen uit het vo is de toelatingscode goed uitvoerbaar. Aan de voorwaarde om terughoudend te zijn in het stellen van criteria en dus het bieden van kansen voorop te stellen, wordt door de havo-scholen nog lang niet altijd voldaan, volgens de vmbo-scholen. Vertegenwoordigers van de havo-scholen geven toe het bieden van kansen nog niet altijd voorop te stellen. Deze scholen zijn ook niet allemaal van plan dit in het huidige schooljaar nog aan te passen, slechts de helft wil hiermee aan de slag.

Aanvullende criteria worden door de iets minder dan de helft van de havo-scholen gehanteerd. Zij hebben dit schooljaar aanvullende eisen gesteld voor specifieke profielen van doorstromende vmbo-leerlingen. Eén op de tien scholen maakt in de toelatingscriteria onderscheid tussen leerlingen van de eigen school en van andere scholen. Deze scholen zijn vooral minder streng voor leerlingen binnen de eigen scholengemeenschap wat betreft de eisen aan het gemiddelde eind-examencijfer en het toelatingsgesprek. De reden die deze scholen hiervoor hebben, is dat zij bij hun eigen leerlingen beter het niveau kunnen inschatten en dat er een betere inhoudelijke aansluiting is tussen vmbo en havo.

Bij de interne overgang van 4- naar 5-havo, hanteren vrijwel alle havo-scholen zoals afgesproken in de toelatingscode geen verschillende overgangsnormen voor reguliere havo-leerlingen en leerlingen afkomstig van het vmbo. Slechts een kleine groep scholen doet dit wel. Deze scholen zijn met name strenger voor vmbo-leerlingen als het gaat om doubleren vanwege onvoldoendes in examenvakken.

Ook tijdens de telefonische interviews in het kader van dit onderzoek is gevraagd naar aanvullende criteria. Enkele havo-scholen stellen inderdaad aanvullende eisen. Het gaat hierbij om werkhouding en aanvullende eisen wat betreft de vakken Nederlands, Engels en wiskunde. *‘We stellen geen harde extra criteria op, maar we gaan met de leerling in gesprek omdat we de instelling, werkhouding en huiswerkattitude van de leerling ook belangrijk vinden.’*

Kwaliteit

Bijna alle vo-scholen zijn positief over de invoering van de toelatingscode: *‘Het is gewoon heel prettig om samen afspraken te hebben, wij staan volmondig achter de aanpassing’*. Slechts één gesprekspartner vond de code bureaucratisch en was minder enthousiast over de invoering: *‘Ik vind dat scholen zelf verantwoordelijk zijn voor de leerlingen die ze aannemen’*.

Aangezien de toelatingscode pas recentelijk is ingevoerd, kunnen de scholen nog niet veel over effecten zeggen. In de eerste meting van de monitor is echter al wel gevraagd in hoeverre de toelatingscode in 2012-2013 gevolgen heeft gehad voor de toelating van vmbo-leerlingen tot havo-4. Op driekwart van de scholen met een havo-afdeling heeft de toelatingscode vmbo-havo niet geleid tot een toe- of afname van het aantal vmbo-leerlingen dat is toegelaten tot havo-4. Volgens ongeveer een vijfde van de scholen is sprake van een toename. Ook op het niveau van

de vmbo-leerlingen heeft de toelatingscode maar beperkt effect gehad. Iets meer dan twee derde van de scholen met een havo-afdeling vindt dat het niveau van de vmbo-leerlingen die in schooljaar 2012-2013 zijn toegelaten tot havo-4 niet gedaald is ten opzichte van vorig jaar.

De meeste scholen ervaren op dit moment nog geen knelpunten met de toelatingscode. Ongeveer een derde van de scholen met een havo-afdeling en een vijfde van scholen met een vmbo-afdeling ervaart wel knelpunten. Deze scholen ervaren vooral knelpunten bij het aansluitingsbeleid en in mindere mate bij het toelatingsbeleid. Ook in de toekomst verwachten scholen vooral knelpunten te ervaren ten aanzien van het aansluitingsbeleid. De knelpunten hebben met name te maken met de inhoudelijke afstemming met andere scholen als het gaat om toeleiding van vmbo-leerlingen naar havo-4 en in mindere mate met de organisatie van het aansluitingsbeleid.

Veranderingen in de afgelopen 5 à 10 jaar

De meeste havo-scholen hebben hun beleid ten behoeve van de toelatingscode niet drastisch hoeven te veranderen, blijkt uit de monitor. Slechts een kwart van de havo-scholen heeft het hele beleid moeten aanpassen. De havo-scholen die wijzigingen hebben doorgevoerd (twee derde van de scholen die aan alle voorwaarden voldoen, heeft dit moeten doen), hebben met name de regels ten aanzien van doubleren en het gemiddelde vmbo-eindexamencijfer versoepeld. Het gemiddelde eindexamencijfer lag voorheen vaak hoger dan een 6,8. Van de vmbo-scholen die aan de voorwaarden voldoen, heeft iets minder dan de helft wijzigingen doorgevoerd in het beleid.

In de gesprekken met vo-scholen hebben wij ook gevraagd of het werken volgens de toelatingscode een verandering betekent in vergelijking met de werkwijze van voor de invoering. Op de meeste scholen leidt de invoering wel tot verandering, de overgang vmbo-havo is transparanter en duidelijker geworden en bij sommige scholen ook minder streng. *'Sommige scholen hanteerden voor de code strengere regels dan anderen. Dat gaf onduidelijkheid, nu hanteert elke school dezelfde voorwaarden'*, aldus een schoolbestuur.

Toekomst

De meeste havo- en vmbo-scholen die nog niet aan alle voorwaarden voldeden, zijn van plan alsnog veranderingen aan te brengen, zodat ze wel voldoen aan de voorwaarden van de toelatingscode. Een derde van de havo-scholen die bij de nulmeting van de monitor (voorjaar 2012) nog niet aan alle voorwaarden voldeden, wil hierover binnenkort regionale of lokale afspraken maken met andere scholen.

Ongeveer een kwart van scholen met een havo-afdeling die nog niet samenwerken met andere scholen, wil vaker met andere scholen overleggen, extra inhoudelijke ondersteuning bieden aan instromende vmbo-leerlingen en afspraken vaker vastleggen. Van de scholen met een vmbo-afdeling die nog niet samenwerken met andere scholen, wil iets minder dan twee derde extra inhoudelijke ondersteuning bieden aan vmbo-leerlingen die willen doorstromen naar de havo. Minder dan de helft van deze scholen wil de loopbaanoriëntatie en -begeleiding voor vmbo-

leerlingen verbeteren en een derde wil vaker met elkaar overleggen. Ongeveer een derde van de scholen met een havo-afdeling en een vijfde van de scholen met een vmbo-afdeling heeft geen specifieke plannen voor verdere samenwerking met andere scholen.

De interviews met vertegenwoordigers van vmbo- en havo-scholen leverden weinig aanvullende informatie op met betrekking tot de toekomstplannen. De meeste geïnterviewden gaven aan geen toekomstplannen te hebben op het gebied van de overgang vmbo-havo: *'We zijn net gestart met de toelatingscode en gaan eerst bekijken wat dit oplevert'*.

2.6 Samenvatting

2.6.1 Wet- en regelgeving

Overgang povo;

- De wet- en regelgeving heeft betrekking op de informatie die wordt overgedragen van het po naar het vo: onderwijskundig rapport (WPO) en het tweede toetsgegeven, dat vereist is voor vmbo-t, havo en vwo (Inrichtingsbesluit WVO). Voor toelating tot een bepaald schooltype zijn er geen landelijke richtlijnen.
- Verder is vastgelegd dat de vo-school de po-school informeert over de vorderingen van de leerlingen tijdens de eerste leerjaren.
- Het wetsvoorstel invoering centrale eindtoets moet er toe leiden dat a) een landelijk verplichte toets komt die bruikbaar is als tweede toetsgegeven, b) er betere garanties komen voor de onderbouwing van het schooladvies, door een leerlingvolgsysteem in het basisonderwijs te verplichten.

Overgang van brugklas naar één schooltype/leerweg

- In de regelgeving is niet bepaald welke criteria of normen gehanteerd zouden moeten worden voor de overgang van een brugklas naar één leerweg of schooltype.
- In het inrichtingsbesluit WVO is vastgelegd onder welke condities voorwaardelijke bevordering in het voortgezet onderwijs kan plaatsvinden.

Overgang vmbo-havo

- De toelatingscode vmbo-havo, in 2011 vastgesteld door de VO-raad, is ingegaan per 1 augustus 2012. De toelatingscode bevat afspraken omtrent de toelatingsvoorwaarden die havo-scholen stellen aan vmbo-leerlingen die willen instromen in havo 4. Met de toelatingscode wordt meer eenduidigheid geschapen voor leerlingen en hun ouders.
- Met de toelatingscode zijn afspraken vastgelegd over grenzen aan de eisen die havo-scholen mogen stellen aan nieuwe leerlingen. Doel van de code is dat havo-scholen terughoudend zijn in het stellen van eisen, om de toegankelijkheid van het onderwijs te waarborgen.

2.6.2 Selectie en toelating in de praktijk

Selectie overgang povo

- In veel gemeenten en regio's worden afspraken gemaakt tussen scholen po en vo over de procedure voor povo en over de criteria en normen die gehanteerd worden bij plaatsing in schooltypen in het vo. Ook komt het veel voor dat afspraken worden gemaakt binnen de samenwerkingsverbanden regulier en speciaal onderwijs. De wetgeving laat scholen wat dit betreft veel ruimte, door de plaatselijke of regionale afspraken wordt deze ruimte ingeperkt.
- Doel van gezamenlijke afspraken is om te bevorderen dat zoveel mogelijk leerlingen op de juiste plek in het vo belanden. Concurrentie tussen scholen en wisselende kwaliteit van schooladviezen zijn bedreigingen daarvoor, waarvan de invloed door de afspraken wordt teruggedrongen.
- Wanneer er gezamenlijke afspraken over povo zijn gemaakt, zijn basisscholen en ouders doorgaans goed op de hoogte van de selectiecriteria die gelden op de vo-scholen.
- Over het algemeen houden scholen zich aan de gezamenlijke afspraken. Uitzonderingen worden gemaakt voor zorgleerlingen of hoogbegaafde leerlingen.
- Sommige scholen hanteren aanvullende criteria, waardoor het toelatingsbeleid iets stringenter wordt. Er wordt hiertoe bijvoorbeeld gebruik gemaakt van IQ-testen.
- Bij veel scholen zijn de criteria voor de overgang povo de afgelopen jaren bijgesteld. Vaak zijn de eisen voor selectie en toeleiding gepreciseerd en aangescherpt. Dit schept meer duidelijkheid voor ouders en leerlingen, maar kan er soms toe leiden dat de toegankelijkheid tot hogere schooltypen minder groot wordt.

Selectie overgang vmbo-havo

- De introductie van de toelatingscode overstap vmbo-havo wordt goed ontvangen door de betrokkenen in het veld. Scholen zijn tevreden over de transparantie en duidelijkheid die de toelatingscode met zich meebrengt.
- Sinds de code officieel van kracht is, voldoet iets meer dan een derde van de havo-scholen aan alle zeven voorwaarden van het toelatingsbeleid en de helft aan vijf of zes voorwaarden. Vmbo-scholen geven bijna allemaal een advies mee aan leerlingen die over willen stappen naar de havo. Vooral de maximale eis van 6,8 met betrekking tot het gemiddelde eindexamencijfer en het hanteren van dezelfde regels voor iedereen wat betreft doubleren, wordt nog *niet* door alle scholen toegepast. Ook zijn veel scholen nog niet terughoudender geworden met het hanteren van toelatingscriteria.
- Ook wat betreft het aansluitingsbeleid is er nog een slag te slaan. De meeste scholen werken wel samen met andere scholen in het voedingsgebied, maar vooral met scholen van het eigen bestuur. De knelpunten worden ook verwacht bij de uitvoering van het aansluitingsbeleid. Dit heeft met name te maken met de inhoudelijke afstemming met andere scholen als het gaat om toeleiding van vmbo-leerlingen naar havo-4 en in mindere met de organisatie van het aansluitingsbeleid.
- Ongeveer een kwart van de havo-scholen heeft het toelatingsbeleid aangepast na de invoering van de toelatingscode. Het toelatingsbeleid is volgens de betrokkenen transparanter en duidelijker geworden.

Relatie met toeleverend onderwijs

- Alle geïnterviewde po-scholen dragen schriftelijk informatie over aan het vo, in de vorm van een onderwijskundig rapport, met tenminste schooladvies en toetsresultaten. Tevens vindt mondelinge (warme) overdracht plaats; veelal voor *alle* leerlingen, met extra aandacht voor leerlingen met specifieke ondersteuningsbehoeften. Vo-scholen voeren de informatie in in het leerlingenadministratiesysteem en gebruiken deze om hun leerlingen te begeleiden.
- Scholen voor vo koppelen de vorderingen in de eerste leerjaren terug naar de basisschool. De rapporten worden aan de basisschool gestuurd, soms samen met de toetsen van een leerlingvolgsysteem. Ook laten vo-scholen aan de basisschool weten op welk schooltype/leerweg de leerling na de brugklas is geplaatst.

Kwaliteit en evaluatie

- Voor de overgangen naar en binnen het vo geldt dat selectie en toelating vrijwel altijd wordt geëvalueerd op leerlingniveau, door een deel van de scholen ook op schoolniveau of bestuurlijk niveau. Scholen monitoren de mate van zittenblijven en afstroom. Over de kwaliteit van de huidige procedures zijn op basis van dit onderzoek geen betrouwbare uitspraken te doen. Voor zover de procedures zijn geëvalueerd, geven de resultaten een wisselend beeld te zien.
- Of de procedures voor selectie en toelating in de nabije toekomst zullen worden gewijzigd, is op veel scholen nog onduidelijk. Voor zover veranderingen voor de toekomst worden verwacht, denken scholen dat de toelatingseisen bij de povovo-overgang nog iets stringenter zullen worden, om een goed rendement te kunnen behalen.

Toegankelijkheid en rendement

- Scholen voor vo streven naar een goed rendement van hun onderwijs. Dit is een belangrijk motief om meer concrete en gedetailleerde afspraken te maken over selectiecriteria. Dat de Inspectie hierop toeziet, is een belangrijke stimulans voor de vo-scholen.
- Bij de overgang povovo leidt dit er in veel gevallen toe dat de schooladviezen voorzichtiger worden. Overadvisering brengt immers het risico van afstroom met zich mee en daar worden vo-scholen door de Inspectie op beoordeeld. Een manier om dit te voorkomen is uitsluitend enkelvoudige adviezen te geven. Bijvoorbeeld: waar vroeger het advies vmbo-t/havo werd gegeven, is dat nu vmbo-t. Dit is in het belang van de school, maar niet altijd in het belang van de leerlingen. Als gevolg van deze trend dreigt een verminderde toegankelijkheid van de hogere schooltypen.
- De toelatingscode overstap vmbo-havo is onder meer bedoeld om de toegankelijkheid van de havo te waarborgen. De strenge selectie bij deze overstap is op een deel van de scholen een te grote belemmering geworden voor de toegankelijkheid van het onderwijs. Een jaar na de invoering wordt door veel scholen nog niet voldaan aan alle voorwaarden uit de toelatingscode.

3 Overgangen naar het mbo en binnen het mbo

3.1 Inleiding

Het middelbaar beroepsonderwijs kent verschillende opleidingsniveaus, sectoren en leerwegen, met elk eigen regels voor toelating en selectie. Bij de hogere niveaus is sprake van selectie, op basis van diploma van de vooropleiding. De assistentenopleiding (niveau 1) is momenteel in principe drempelloos en de basisberoepsopleiding (niveau 2) voor een deel, maar hiervoor is nieuwe regelgeving in de maak, waarin de toelatingseisen worden aangescherpt.

In deze sector geldt dat conform de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) mbo-instellingen zelf verantwoordelijk zijn voor hun toelatingsbeleid. Dat betekent dat instellingen de ruimte hebben om (gemotiveerd) af te wijken van de wettelijke regelgeving.

Net als in de andere sectoren van het onderwijs ervaren de instellingen een spanning tussen het bieden van kansen aan deelnemers en de kosten die het met zich meebrengt als een deelnemer de kans niet weet te verzilveren. Enerzijds is er recht op onderwijs, anderzijds staan instellingen voor de vraag hoe zij om moeten gaan met de toegenomen diversiteit aan deelnemers in de klassen en hoe zij hun rendement op orde moeten houden. Van Wijk, Van den Dungen, Westervhuis en Brouwer (2013) onderscheiden vier redenen waarom onderwijsinstellingen voor mbo gebruik maken van selectie. Allereerst om een teveel aan aanmeldingen te beperken tot een aantal inschrijvingen dat wenselijk is gezien de vraag op de arbeidsmarkt of de organisatorische mogelijkheden van de school. Ten tweede om te testen of deelnemers kunnen voldoen aan de bijzondere capaciteiten die een beroep vraagt, zoals aanleg voor sport. De derde reden is om te voorkomen dat deelnemers zonder realistisch beroeps- en opleidingsbeeld starten. Tot slot willen instellingen het rendement verhogen. Daartoe probeert de instelling voortijdige schooluitval en switchgedrag terug te dringen. De intake dient om in te schatten of de deelnemer een in de ogen van de instelling voldoende grote kans maakt op het diploma.

Om de aansluiting te verbeteren en het rendement te vergroten is de afgelopen jaren ingezet op het versterken van de samenwerking tussen vmbo's en mbo's, zowel in regionale constellaties als in de vorm van geïnstitutionaliseerde samenwerking, het Vakcollege en de VM2-trajecten².

2 In de afgelopen periode zijn twee initiatieven gestart om de doorstroom van vmbo naar mbo soepeler te laten verlopen. Een eerste voorbeeld is het VM2-experiment. In het VM2-programma worden de bovenbouw van de basisgerichte leerweg in het vmbo en de mbo-opleiding niveau 2 samengevoegd tot een geïntegreerde opleiding. Toelating tot VM2 vindt plaats aan het eind van het derde leerjaar in het vmbo (<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/besluiten/2012/05/25/experimenteerbesluit-vm2.html>). Een ander voorbeeld vormt het Vakcollege. Het Vakcollege is een landelijke vakroute die jongeren in de gelegenheid stelt om een praktijkgerichte opleiding te volgen. Het Vakcollege biedt twee richtingen aan: Techniek en Mens & Dienstverlening. Dit is een zesjarige leerroute waarin vmbo en mbo-BBL worden samengevoegd tot één opleiding. Na afronding van het Vakcollege hebben leerlingen een diploma op mbo-niveau 2 en/of 3 in de techniek of zorg. Veel scholen voeren gesprekken met de toekomstige leerlingen voordat er gestart wordt met het Vakcollege om te checken of deze gemotiveerd zijn en een goed beeld hebben van de opleiding (Glaudé, Voncken en Van Eck, 2011).

Overwegingen om de samenwerking te bevorderen zijn het voorkòmen van voortijdig schoolverlaten, meer deelnemers toe leiden naar startkwalificatie en passender onderwijs bieden aan deelnemers met een praktische oriëntatie. Komende jaren wordt dit beleid voortgezet. In het 'Actieplan mbo' zijn bijvoorbeeld onder de naam Vakmanschapsroute en Technologieroute nieuwe experimenten met een doorlopende leerlijn aangekondigd. Voortbouwend op de VM2-experimenten kunnen experimentele routes VM3 en VM4 worden ontwikkeld van alle vmbo-leerwegen naar de mbo-niveaus 2, 3 en 4 in alle sectoren, zowel in de BOL- als de BBL-variant. Deze experimenten hebben een breder doel, met als kern de aantrekkelijkheid van de beroepskolom te vergroten, de programmatische aansluiting in de beroepskolom te verbeteren en zo mogelijk de opleidingsduur te verkorten door een doelmatiger organisatie van het onderwijsproces. Bij de opzet van deze experimenten worden de ervaringen met het experiment VM2 gebruikt en breidt het kabinet de mogelijkheden uit voor samenwerking tussen vmbo's en mbo-instellingen.³ Er is ook de mogelijkheid een experiment in te richten met een traject dat doorloopt in het hbo. Kenmerkend voor deze ontwikkelingen is ook de toegenomen betrokkenheid van het bedrijfsleven bij de vormgeving van het onderwijs en de eisen die aan het onderwijs en de deelnemers worden gesteld.

In het Actieplan mbo 2011-2015 wordt verder een vereenvoudiging van het bve-stelsel voorgesteld waarin de drempelloze instroom in niveau 2 verdwijnt. Op niveau 1 blijft de drempelloze instroom bestaan in de vorm van entreeopleidingen. Maar door het plan om een bindend studieadvies in niveau 2 in te voeren, wordt hier in een feite een selectiemoment 'na de poort' ingevoegd. Aan deze ontwikkelingen die voor een deel nog in startfase verkeren, zullen we in dit onderzoeksdeel ook aandacht besteden.

3.2 Onderzoeksopzet

In het mbo-deel van dit onderzoek het onderzoek hebben we de volgende loopbaanmomenten onderscheiden:

- Vmbo-mbo
- Havo-mbo
- Doorstroom binnen het mbo tussen de niveaus.

Er is onderscheid gemaakt naar niveaus in het mbo, eventuele verschillen tussen de sectoren en verschillen tussen de beroepsopleidende (BOL) en de beroepsbegeleidende (BBL) leerweg.

3 https://abonneren.rijksverheid.nl/article/nieuwsbrief-beroepsonderwijs-en-volwasseneneducatie/ocw-Nieuwsbrief-beroepsonderwijs-en-volwasseneneducatie/2-wetsvoorstel-doelmatige-leerwegen-mbo-modernisering-bekostiging-in-de-tweede-kamer-aangenomen/1672/17407?mode=html_mail

Wet- en regelgeving

Een eerste stap in het onderzoek naar de overgang naar het mbo betreft het in kaart brengen van de wettelijke regelingen rondom de overgangen vmbo-mbo. Aangezien op dit terrein op dit moment ingrijpende beleidswijzigingen in uitvoering worden of zijn genomen, hebben we deze ook kort beschreven. Verder worden de vigerende regelingen ten aanzien van de doorstroom van vmbo naar havo, en van havo naar mbo beschreven.

De sector

Vervolgens zoomen we in op het niveau van het onderwijs; hoe worden de wettelijke regelingen in de praktijk toegepast. Hiervoor hebben we bronnen geraadpleegd van organisaties op niveau van de sector, zoals de MBO-raad, de AOC-raad, de VO-raad, de Stichting Platforms Vmbo, de Vakcollegegroep en Ecbo. Waar nodig hebben we aanvullende informatie verzameld met korte telefonische interviews.

De werkvloer

Ten slotte hebben we met behulp van interviews gegevens verzameld bij instellingen, sectoren en opleidingen; hoe worden sectorbrede afspraken en regelingen in instellingen, en opleidingen geconcretiseerd, welke overwegingen liggen daaraan ten grondslag en wat zijn de effecten? Voor dit deel van het onderzoek hebben we voortgebouwd op eerder onderzoek van Ecbo naar toelatingsbeleid in het mbo. Uit dat onderzoek kwam naar voren dat het voor het in kaart brengen van het toelatingsbeleid en de uitvoering ervan zinvol is zowel de verantwoordelijken op bestuurlijk niveau als intakers te bevragen. Voor ons onderzoek hebben we acht mbo-instellingen geselecteerd die niet hebben deelgenomen aan het onderzoek van Ecbo. Op elk van die instellingen hebben we drie telefonische interviews afgenomen, een met de verantwoordelijke stafmedewerker en twee met functionarissen die op de werkvloer verantwoordelijk zijn voor de intake bij een of meer opleidingen. We hebben daarbij gestreefd naar zoveel mogelijk variatie, bijvoorbeeld ROC, AOC, vakopleiding⁴, intake centraal of decentraal, stad-regio, sector, niveau opleiding, e.d..

In de interviews hebben we gevraagd naar factoren die een rol spelen bij selectie, en hoe die worden gewogen. Aandachtpunten daarbij vormen in ieder geval ook de mogelijke rol van bekostigingselementen en van het toezichtskader van de inspectie

In de vragenlijst voor de stafmedewerkers kwamen aan de orde:

- Het beleid ten aanzien van selectie, de wijzigingen in de afgelopen vijf jaar en de motivering daarvoor, en de rol die bekostiging en toezicht spelen bij de beleidsontwikkeling van de instelling ten aanzien van selectie.
- De omvang van selectie: bij welke opleidingen (niveaus, sectoren) selectie plaatsvindt.
- De kwaliteit van de selectie: bekendheid van beleid bij uitvoerenden, toerusting intakers, gebruik instrumenten, evaluatie van voorspellende waarde en informatievoorziening aan kandidaten.

4 Regionale opleidingscentra (roc's), agrarische opleidingscentra (aoc's) en vakscholen verzorgen de opleidingen in het mbo. Roc's hebben een breed opleidingsaanbod voor verschillende beroepssectoren. Aoc's leiden op voor beroepen in de groene sector. Vakscholen verzorgen opleidingen voor een specifiek beroepenveld.

In de gesprekken met de intakers werden vragen gesteld over:

- De ervaring van de intaker.
- Het toelatingsbeleid van de instelling als geheel en de toelatingsprocedure bij de opleidingen waar de intaker de toelating verzorgt, ontwikkelingen in de afgelopen vijf jaar en overwegingen daarbij.
- De omvang van selectie en redenen waarom aanmelders niet worden toegelaten voor de opleiding van hun keuze.
- De kwaliteit van de selectie: duidelijkheid en eenduidigheid, overdracht tussen mbo en vooropleiding, procedures als aanmelder niet voldoet aan de toelatingseisen, voorlichting aan aanmelders.

Respondenten

Er zijn in totaal 24 gesprekken gevoerd, 9 met staf- en beleidsmedewerkers en 15 met intakers. Wat betreft de intakers hebben we een diverse groep weten te bereiken; alle niveaus, sectoren, leerwegen en opleidingen waarvoor ze de intake verzorgen, zijn in voldoende mate vertegenwoordigd. Daarnaast hebben we ook intakers geïnterviewd op ROC's waar de intake centraal plaatsvindt. De geïnterviewde staf- en beleidsmedewerkers die het toelatingsbeleid in hun portefeuille hebben, hebben functies als (algemeen) directeur, programmamanager onderwijs en begeleiding, beleidsmedewerker, directeur onderwijs en ontwikkeling, coördinator intake en toelating of onderwijsbeleidsmedewerker.

3.3 Vmbo-mbo

3.3.1 Wet- en regelgeving (huidige)

In de wetgeving geldt voor deze sector van het onderwijs dat een onderscheid wordt gemaakt tussen toegankelijkheid en toelating. De overheid bepaalt via wetgeving de toegankelijkheid, maar de bevoegdheid voor het toelaten ligt bij de instellingen. Bij toelating kunnen instellingen ook eigen belangen laten meewegen die niet corresponderen met die van de jongeren die zich aanmelden. Dat betekent dat zij soms aanvullende eisen stellen en daartoe ook de vrijheid hebben. Anderzijds geeft de WEB instellingen ook de ruimte om in bijzondere gevallen personen die niet voldoen aan de vooropleidingseis voor een basisberoepsopleiding, vakopleiding, middenkaderopleiding of specialistenopleiding, vrij te stellen van die vooropleidingseis, indien zij bij een onderzoek door een door het bevoegd gezag in te stellen commissie blijkt hebben gegeven van geschiktheid voor het desbetreffende onderwijs.

In de WEB is vastgelegd dat voor opleidingen op niveau 1 en 2 deelnemers niet mogen worden geweigerd als zij aan de vooropleidingseis voldoen. Er mag geen leerlingplafond worden gehanteerd.

Op niveau 3 en 4 is selectie in principe wel toegestaan; de opleidingen moeten zorg dragen voor toegankelijkheid van het onderwijs en zorgvuldigheid van de procedure. Het bevoegd gezag kan, met inachtneming van de algemene uitgangspunten, bepalen wie wordt toegelaten en daartoe een selectieprocedure met selectiecriteria ontwikkelen en hanteren. Op deze niveaus is een

leerlingplafond wel toegestaan, dat wil zeggen een maximaal aantal deelnemers vaststellen en op grond daarvan deelnemers afwijzen.

Vooropleidingseisen

Voor de vooropleidingseisen waaraan deelnemers moeten voldoen bij instroom in het mbo, baseren we ons op de WEB en de nadere uitwerking daarvan in de Doorstroomregeling vmbo-beroepsonderwijs.

Figuur 3.1 – Vooropleidingseisen instroom (huidige regelgeving)

Niveau	Vooropleidingseisen
Niveau 1 (AKA, BKA)	Geen vooropleidingseisen.
Niveau 2, basisberoepsopleiding zonder equivalent op niveau 1	Geen vooropleidingseisen.
Niveau 2, basisberoepsopleiding met equivalent op niveau 1	Vmbo-bl*-diploma of vergelijkbaar
Niveau 3 vakopleiding	Vmbo-kl-, -gl- of -tl- diploma
Niveau 4, Middenkader-opleiding	Vmbo-kl-, -gl- of -tl-diploma
Niveau 4, Specialist-opleiding	Diploma niveau 3 of 4 voor eenzelfde beroep of beroepencategorie.

* bl=basisberoepsgerichte leerweg, kl=kaderberoepsgerichte leerweg, gl= gemengde leerweg, tl=theoretische leerweg.

De assistentenopleiding AKA duurt 1 jaar. Studenten met leerproblemen mogen maximaal 2 jaar over deze opleiding doen. De assistentenopleidingen (AKA en BKA)⁵ zijn voor alle studenten toegankelijk, ook voor studenten die geen diploma hebben gehaald in het voortgezet onderwijs. Zodra de mbo-studenten de assistentenopleiding hebben afgerond, moeten zij - als zij nog geen 18 jaar oud zijn - verder leren op niveau 2.

De basisberoepsopleiding (niveau 2) is bedoeld voor leerlingen die de basisberoepsgerichte leerweg in het vmbo met een diploma hebben afgerond. Als er geen niveau-1-opleiding wordt aangeboden, worden ook vmbo'ers zonder diploma toegelaten.

De vakopleiding (niveau 3) en de middenkaderopleiding (niveau 4) zijn toegankelijk voor vmbo'ers met een diploma in de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg. Voor doorstroom naar het hbo is een niveau-4-opleiding vereist.

⁵ De BKA-opleiding is smaller en leidt op tot een beroep (bijvoorbeeld assistent bouw- en Infra), de AKA-opleiding is meer algemeen en oriënterend. Het niveau van beide is hetzelfde.

Aanvullende selectiecriteria BBL-opleidingen

In het mbo kunnen studenten in principe kiezen tussen twee leerwegen, de beroepsopleidende leerweg (BOL) en de beroepsbegeleidende leerweg (BBL). Keuze voor de BBL is alleen mogelijk als de deelnemer niet meer volledig leerplichtig is. Voorwaarde is verder dat de deelnemer een leerwerkplek heeft. De wet vereist niet dat er op het moment van inschrijven al een BPV⁶-overeenkomst is. Van de instelling mag verwacht worden dat deze zich inspant om de deelnemer te helpen bij het vinden van een BPV-plek en deze - als dat niet lukt - te stimuleren om voor een andere studie of een andere leerweg te kiezen.

Aanvullende selectiecriteria niet verwante doorstroom

In de Doorstroomregeling vmbo-mbo is vastgelegd dat aan deelnemers die vanuit het vmbo doorstromen naar een verwante sector in het mbo, geen aanvullende eisen gesteld kunnen worden wat betreft vakken dan wel programmaonderdelen die deel moeten hebben uitgemaakt van het examen. Ongeveer driekwart van alle vmbo'ers uit de basisberoepsgerichte, de kaderberoepsgerichte en de gemengde leerweg vervolgt hun beroepsopleiding in dezelfde sector.

Iets meer dan een kwart van de leerlingen switcht van sector bij de overgang van vmbo naar mbo. Voor hen zijn de volgende aanvullende selectiecriteria vastgelegd:

- Aan deelnemers die niet verwant doorstromen naar de sector techniek kan als aanvullende voorwaarde worden gesteld dat zij examen hebben gedaan in het vak wiskunde, dan wel dat natuur- en scheikunde I deel heeft uitgemaakt van het examen.
- Aan deelnemers die niet verwant doorstromen naar de sector economie kan als mogelijke aanvullende voorwaarde worden gesteld dat zij een eindexamenpakket hebben met daarin het vak wiskunde, economie dan wel een tweede moderne taal.

Aanvullende selectiecriteria verkorte opleidingen

Een deel van de niveau-4-opleidingen wordt in het mbo ook in verkorte vorm aangeboden. Dit betreft vooral opleidingen in de sector Economie en Handel en in iets mindere mate opleidingen in de sector Zorg & Welzijn. In de sectoren techniek, sport en landbouw komen verkorte opleidingen weinig voor. Bij ongeveer een kwart van de verkorte opleidingen gaat het om mbo-hbo-trajecten, waar de verkorting plaatsvindt bij een combinatie van een mbo- en een hbo-opleiding (www.mbo-raad.nl, Petit, Neuvel, & Van Esch, 2011).

Conform de Doorstroomregeling hebben gediplomeerde vmbo'ers kbl, gl en tl recht op doorstroom naar niveau 3 en 4. Voor toelating tot deze verkorte opleidingen mogen instellingen aanvullende toelatingseisen formuleren.

3.3.2 Wet- en regelgeving (in voorbereiding)

Omdat momenteel sprake is van voorgenomen beleidswijzigingen ten aanzien van toelating en toelaatbaarheid en de instellingen daar in hun toelatingspraktijk al op blijken te anticiperen,

6 BPV=BeroepsPraktijkVorming.

bespreken we hier ook kort de belangrijkste elementen van de nieuwe wet- en regelgeving ten aanzien van toelating.

Figuur 3.2 – Voorgenomen vooropleidingseisen en aanvullende selectiecriteria; geplande wijzigingen

Niveau 1	vooropleidingseisen
	Instream uitsluitend voor hen die niet aan de vooropleidingseisen van mbo 2, 3 en 4 voldoen. In de praktijk betreft het vmbo'ers zonder diploma en leerlingen van het praktijkonderwijs of het vso.
	aanvullende selectiecriteria
	Vrijheid voor instellingen om deelnemers die reeds twee jaar een opleiding op niveau 1 hebben gevolgd maar deze niet hebben afgemaakt, te weigeren. Na vier maanden krijgen deelnemers een bindend studieadvies volgens een vooraf vastgelegde procedure. Dat kan inhouden dat de deelnemer de opleiding niet kan voortzetten. Vooraf krijgen deelnemers een waarschuwing. Het advies is schriftelijk, beargumenteerd en er is beroep mogelijk.
Niveau 2	vooropleidingseisen
	Vmbo-bl-diploma of vergelijkbaar.
	aanvullende selectiecriteria
	Op niveau 2 gaan dezelfde regels gelden als nu al gelden op niveau 3 en 4.

In de wetgeving is vastgelegd dat toelating tot de entreeopleiding uitsluitend open staat voor degenen die niet ten minste voldoen aan de vooropleidingseisen van de basisberoepsopleiding, en dat het bevoegd gezag de toelating tot de entreeopleiding slechts kan weigeren indien diegene die om toelating verzoekt, in de afgelopen twee studiejaar bij een instelling was ingeschreven voor een entreeopleiding.

Bij selectie in het mbo moet meegewogen worden dat jongeren verplicht zijn om door te leren tot ze een startkwalificatie hebben of 18 jaar zijn.

Uiterlijk binnen vier kalendermaanden kan de instelling een bindend studieadvies uitbrengen indien de deelnemer naar het oordeel van het bevoegd gezag met inachtneming van zijn persoonlijke omstandigheden onvoldoende vordering heeft gemaakt in de opleiding. Een negatief bindend studieadvies kan alleen gegeven worden bij onvoldoende studieresultaten. Studenten die na een negatief bindend studieadvies een andere opleiding willen gaan volgen, kunnen daarvoor zowel bij de eigen instelling terecht als bij andere instellingen. Deze zijn er aan gehouden om ook een student met een negatief studieadvies van een andere instelling te accepteren.

In de WEB wordt verder vastgelegd dat bij elke inschrijving bij een mbo-opleiding een onderwijsovereenkomst wordt gesloten tussen de student en de instelling. In deze overeenkomst worden rechten en plichten van beide partijen vermeld en (zie artikel 8.1.3. van de WEB) ook de

wijze waarop partijen uit de overeenkomst voorkomende prestaties vorm zullen geven. Het wordt wenselijk geacht dat in die overeenkomst wordt opgenomen dat onvoldoende resultaten kunnen leiden tot ontbinding van de overeenkomst en dat instellingen daarin ook afspraken vastleggen die zijn gemaakt bij het intakegesprek, bijvoorbeeld ten aanzien van de studievoortgang, gedragsregels op school, extra ondersteuning etc. (Bron: brief van minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan Tweede Kamer dd. 12-2-2013).

Verder is in de WEB vastgelegd dat voor de opleidingen in het mbo bij ministeriële regeling een maximum kan worden vastgesteld voor het percentage deelnemers dat in een jaar kan worden ingeschreven voor een opleidingsdomein.

Het wetsvoorstel doelmatige leerwegen mbo/modernisering bekostiging dat in maart 2013 is aangenomen door de Tweede Kamer, betreft niet alleen het beëindigen van de drempelloze toelating op niveau 2 en het apart positioneren van de opleidingen op niveau 1, maar ook het verkorten en intensiveren van alle beroepsopleidingen. Relevant in het kader van doorstroom binnen het mbo is ook de voorgestelde verandering van de bekostiging. Er wordt een grondslag in de wet opgenomen om bij bekostiging rekening te kunnen houden met de verblijfsduur van de student in het mbo. De voorgestelde cascadesystematiek voor de bekostiging houdt in dat de mate waarin een student meetelt voor de bekostiging in het eerste jaar dat deze deelneemt, het hoogst is en daarna geleidelijk afneemt. Deze regeling heeft tot doel de instellingen te stimuleren om de leerroutes te verkorten. Anderzijds wordt benadrukt dat het belangrijk is dat instellingen de deelnemers tot een zo hoog mogelijk resultaat brengen en dat stapelen mogelijk moet blijven. Ook zal een adequate bekostigingssystematiek worden ontwikkeld voor opleidingen die vierjarig mogen blijven. Momenteel worden de gevolgen van invoering van deze bekostigingssystematiek doorgerekend aan de hand van scenario's (Bron: brief van minister Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan Tweede Kamer dd. 12-2-2013).

Daarnaast is sprake van een aantal voorgenomen beleidsmaatregelen waarvan verwacht kan worden dat ze de instroom in het mbo beïnvloeden⁷. Een daarvan betreft het voornemen om bredere onderwijsprogramma's aan te bieden om te bewerkstelligen dat studenten niet meteen een opleiding binnen een domein hoeven te kiezen, maar in het eerste en tweede jaar een breder onderwijsprogramma volgen waarin onderdelen zitten van meerdere domeinen⁸. En verder komt er voor studenten van 30 jaar en ouder een verkorte mbo-opleiding (BBL). Dit verkorte traject leidt op voor een volwaardig mbo-diploma.

De genoemde beleidswijzigingen komen voort uit het streven een betere match tussen student en opleiding te realiseren, het commitment van studenten bij hun opleiding te bevorderen, voortijdige studie-uitval en switchen te beperken en zo het rendement van het onderwijs te verbeteren.

7 www.rijksoverheid.nl/

8 Domeinen zijn: bouw en infrastructuur; horeca en bakkerij, mobiliteit en voertuigen, handel en mode, orde en veiligheid, en zorg en gezondheidszorg.

3.3.3 In de praktijk

Eerder onderzoek

Bij de doorstroom naar een mbo-opleiding gaat het om de keuze voor een niveau en voor respectievelijk een sector en een opleiding. Bij de niveau-afstemming gaat het om de optimale aansluiting van het kennisniveau en het vaardigheidsniveau van een leerling bij het opleidingsniveau in het mbo. Bij de inhoudelijke afstemming gaat het om het zoeken naar een beroepsopleiding waarin leerlingen in voldoende mate hun (beroeps)interesses en ambities herkennen. De Doorstroomregeling heeft betrekking op het eerste afstemmingsprobleem. Het tweede afstemmingsprobleem wordt in feite overgelaten aan de ‘spelers’ zelf: de leerlingen, de ouders, de mentoren of decanen in het vmbo en de intakers in het mbo die al dan niet werken met richtlijnen of eisen van de eigen instelling of vakgroep.

De Doorstroomregeling is dus als eerste bepalend voor de doorstroom van vmbo naar mbo. Afwijken van de Doorstroomregeling wordt verantwoord vanuit twee clusters factoren:

- persoonsgebonden factoren, waarbij kenmerken van individuele leerlingen een rol spelen en die vanuit de opleidingen gezien als incidenteel zijn te karakteriseren;
- opleidingsgebonden factoren, waarbij met name eisen en/of kenmerken van opleidingen een rol spelen en die als meer structureel zijn te typeren en daardoor ook grotere groepen leerlingen raken.

Bij persoonsgebonden factoren gaat het vooral om twijfels bij individuele leerlingen over de kans een opleiding succesvol te volgen omdat zij over onvoldoende capaciteiten zouden beschikken, onvoldoende gemotiveerd zijn of geen goed beeld hebben van de opleiding en de beroepen waarvoor deze opleidt. In overleg met de leerling, zijn/haar ouders en de vmbo-decaan kan worden besloten om de leerling op een lager niveau te laten instromen.

De opleidingsgebonden factoren hebben betrekking op structurele zaken die ertoe leiden dat de Doorstroomregeling niet wordt of niet kan worden toegepast. Bijvoorbeeld het ontbreken van niveau 3- of niveau 4-opleidingen in de betreffende richting. Of omdat praktische vaardigheden ontbreken die eerst op niveau 2 aangeleerd moeten worden voordat plaatsing op niveau 3 of 4 mogelijk is (Neuvel en Van Esch, 2011).

Neuvel en Van Esch (2011) constateren dat in de BBL relatief vaker dan in de BOL lager wordt geplaatst dan in de Doorstroomregeling is vastgelegd. In hun sectorbrede monitor was sprake van lagere plaatsing bij ongeveer 30% van de deelnemers aan de BBL-opleidingen. In de BBL worden bij de sector Techniek nagenoeg alle leerlingen uit de drie hoogste leerwegen van het vmbo - die volgens de regeling op niveau 3 of 4 zouden mogen beginnen - op niveau 2 geplaatst. Deze lagere plaatsing is voornamelijk terug te voeren op de opstelling van werkgevers waar de deelnemer het praktijkdeel van de opleiding volgt. De praktische vaardigheden van vmbo'ers die voor de combinatie werk en scholing kiezen, zijn volgens werkgevers nog onvoldoende om contractueel ingeschaald te kunnen worden conform een niveau 3-opleiding. Als argumenten worden een gebrek aan praktische vakkennis en de hogere loonkosten aangevoerd. Het mbo houdt daar rekening mee door vmbo'ers in de BBL eerst op niveau 2 te plaatsen en toegang tot niveau 3 te verbinden aan het diploma op niveau 2.

In de BOL heeft ongeveer 6% van de deelnemers te maken met een lagere plaatsing; dit komt verhoudingsgewijs het meest voor bij leerlingen uit de kaderberoepsgerichte leerweg. In totaal gaat het om ongeveer 10% van alle vmbo-kaderleerlingen die naar de BOL gaan, tegenover circa 3% van de leerlingen uit de andere leerwegen. Een lagere plaatsing in de BOL wordt vooral ingegeven door de zorg voor individuele leerlingen. In overleg met een leerling, zijn/haar ouders en decaan kan worden besloten tot een lagere plaatsing. Vooral als verwacht wordt dat een leerling teveel op zijn of haar tenen moet lopen. In verreweg de meeste opleidingen zijn lagere plaatsingen persoonsgebonden en ligt het percentage lager geplaatsten ten hoogste op 4 à 5%. Lagere plaatsing in de BOL komt ook voor als een leerling switcht van sector of als de gewenste opleiding niet op een hoger niveau wordt aangeboden.

Aanvullend op de Doorstroomregeling worden bij toelating en selectie soms aanvullende criteria gehanteerd. Allereerst zijn dat specifieke talenten van kandidaten; dat speelt bijvoorbeeld bij artistieke opleidingen, grafische opleidingen en sportopleidingen. Daarvoor moet auditie worden gedaan, een portfolio worden overlegd of een toelatingstest worden afgelegd. Voor opleidingen in de beveiliging zijn een verklaring van goed gedrag en het ontbreken van een strafblad een voorwaarde voor toelating. Ook de populariteit van opleidingen/bepijking van het aantal opleidingsplaatsen kan tot extra selectiecriteria leiden. Voor de BBL is een bij de opleiding passend leerbedrijf een cruciale factor.

De impact van advisering als onderdeel van de toelatingsprocedure is onderzocht door Neuvel en van Esch (2010). Zij gingen na of vmbo'ers in het mbo de opleiding zijn gaan volgen, waar hun eerste voorkeur naar uitging. Ongeveer 1 op de 5 leerlingen uit de basisberoepsgerichte leerweg in het vmbo blijkt niet ingestroomd te zijn in de mbo-opleiding waar ze een voorkeur voor hebben. Uit de andere leerwegen is dat aandeel lager, 1 op de 7. Neuvel en van Esch (2010) wijzen er op dat deze percentages niet volledig zijn toe te schrijven aan selectie door de instelling, maar ook te maken hebben met het feit dat de leerlingen niet kunnen voldoen aan de voorwaarde voor toelating in de BBL, namelijk een plaats in een leerbedrijf.

Neuvel en van Esch (2010) laten verder zien dat leerlingen die zekerder zijn van hun studie- en beroepskeuze, meer kans hebben om ook in de opleiding van hun voorkeur geplaatst te worden dan leerlingen die minder zeker zijn van hun opleidings- of beroepskeuze; motivatie of het goed zichtbaar kunnen maken daarvan blijkt een rol te spelen bij selectie.

Van Wijk, Van den Dungen, Westerhuis en Brouwer (2013) onderzochten de selectiepraktijk op acht mbo-instellingen. Zij signaleren dat opleidingen de afgelopen jaren meer zijn gaan selecteren. Van de deelnemende opleidingen geeft de helft aan dat zij selecteren. Een kwart van de opleidingen doet dat niet; zij schrijven alle deelnemers die zich aanmelden in, maar geven soms wel een negatief advies. En een kwart verwijst deelnemers soms wel door naar andere opleidingen; maar dat betreft een beslissing die alleen in overleg tussen intaker en deelnemer genomen wordt. Indien nodig selecteren deze opleidingen echter wel.

Welk percentage deelnemers met selectie te maken krijgt op deze acht ROC's, is niet bekend; de meeste opleidingen houden dit niet systematisch bij. De opleidingen die wel een indicatie konden geven, maken zichtbaar dat er grote verschillen zijn tussen en binnen instellingen. Binnen dezelfde instelling selecteert de ene opleiding om principiële redenen niet, bij een andere opleiding vinden de intakers selectie vanzelfsprekend, en bij dezelfde opleiding wijst de ene

instelling 50 procent af en wordt bij de andere iedereen toegelaten. Ook het percentage negatieve adviezen dat wordt gegeven, verschilt sterk tussen instellingen en opleidingen (Van Wijk e.a., 2013).

Onderhavig onderzoek

In het kader van onze studie hebben we verantwoordelijken op bestuurlijk niveau en intakers bevraagd op acht mbo-instellingen die niet hadden deelgenomen aan het onderzoek van Van Wijk e.a. (2013abc).

Toelatings- en selectiebeleid; centraal-decentraal

De instellingen in ons onderzoek geven aan niet zozeer meer te selecteren maar wel in toenemende mate te investeren in een goed toelatingsbeleid, gericht op het streven zoveel mogelijk aanmelders op de juiste plaats te krijgen. Als sprake is van selectie of negatieve advisering, betreft dat in verreweg de meeste gevallen een opleiding en niet de instelling als geheel. Het accent in het toelatingsbeleid ligt op matching en allocatie, niet op selectie. Daarbij noemt men het belang van de deelnemer als belangrijke overweging.

Steeds vaker is sprake van een centrale regie en een toelatingsbeleid dat op papier is gezet en instellingsbreed wordt toegepast. Soms vindt de toelating centraal plaats, soms decentraal maar dan wel conform een instellingsbrede, uniforme regelgeving. De vrijheid die opleidingen hadden om zelf toelating en selectie te regelen, is ingeperkt of wordt in de nabije toekomst ingeperkt, zo komt uit de gevoerde gesprekken naar voren.

Voor de toegenomen nadruk op een goede plaatsing van deelnemers en aanscherping en uniformering van het toelatings- en selectiebeleid in de instellingen in de afgelopen jaren worden verschillende argumenten gegeven:

- Gelijke kansen bieden, eerlijke kansen bij toelating.
- De leerling zo snel mogelijk 'op de juiste plek krijgen'.
- Risico op voortijdig schoolverlaten en switchen terugdringen.
- Kwaliteit en efficiëntie van de intake.

Maar vanuit hetzelfde streven naar kwaliteitsverbetering worden ook argumenten genoemd om ruimte te houden voor decentrale interpretatie en ruimte voor de opleidingen zelf; bijvoorbeeld dat een team zelf het beste kan inschatten of het in staat is studenten die extra begeleiding nodig hebben, adequaat te begeleiden, hoeveel 'zorgleerlingen men aankan'. Of in hoeverre men verwacht dat deelnemers bij wie twijfel is over de capaciteiten, dit zullen kunnen compenseren met een sterke motivatie.

Een instelling benadrukt expliciet het belang van een decentrale intake omdat de leerlingkenmerken die moeten worden meegewogen, per opleiding verschillen. Bij Zorg en Welzijn kijkt men sterker naar persoonlijke kenmerken, bij Economie en Handel naar motivatie, terwijl bij Techniek motivatie weer zelden een probleem is. Alle teams hebben hun eigen aanpak, maar er is wel een gemeenschappelijke visie: '*Grondhouding is dat leerlingen die het aankunnen, gestimuleerd worden door te gaan.*'

De versterking van het intakebeleid gaat gepaard met veel aandacht voor de kwaliteit van de intakers; vrijwel alle instellingen geven aan dat de intakers goed geïnformeerd zijn over de regelingen en zeggen te investeren in professionalisering van hun intakers in gesprekstechniek, en de interpretatie van toetsgegevens. Onderlinge checks, intervisie en aandacht voor verschillen in uitkomsten van intakes tussen teams zijn middelen die worden ingezet om te komen tot een sterk en eenduidig beleid. Waar sprake is van een centrale intake, ziet men als voordeel dat het aantal intakers beperkter wordt waardoor onderlinge afstemming en professionalisering beter kunnen worden gerealiseerd.

Van systematische evaluatie van de voorspellende waarde van de intakes is nog nauwelijks sprake. Bij twee instellingen zijn pilots waar een nieuwe aanpak vergeleken wordt met een controlegroep. Wel wordt bij de meeste instellingen gekeken naar afwijkende cijfers, wordt het proces gemonitord en wordt bij uitval of switchen nagegaan of daarvoor achteraf bezien aanwijzingen zijn te vinden bij de intake. Dit alles heeft als doel de werkwijze te verbeteren. Anderzijds geeft men aan dat de voorspellende validiteit beperkt is; er spelen veel factoren een rol bij studiesucces die maar gedeeltelijk te controleren of te voorzien zijn in een intakeproces.

De intakeprocedure

In grote lijnen ziet de intakeprocedure op de meeste van de door ons onderzochte instellingen er als volgt uit. Leerlingen die zich aanmelden, krijgen een brief met uitnodiging voor een intake. Bij die uitnodiging is vaak een formulier gevoegd dat de leerling deels moet invullen en deels door de aanleverende school ingevuld dient te worden. Die brief bevat informatie over de procedure, en soms worden criteria wel geëxpliciteerd, soms wordt dat nadrukkelijk niet gedaan. Ook op de website, in opleidingsbrochures en op de open dag wordt informatie gegeven over de intakeprocedure.

De intake omvat meestal de afname van een instrument, vaak aangeduid met digitale intake. Daarvoor wordt veelal de AMN-intaketest⁹ gebruikt. In aansluiting daarop vindt meestal een gesprek plaats, vaak individueel, in een enkel geval in groepsverband. Of een gesprek wordt gevoerd, hangt soms af van de resultaten op de test, of van het type opleiding of leerling, soms is het standaard. Een van de ROC's licht dit als volgt toe: *'Met bepaalde groepen wordt altijd een gesprek gevoerd: niveau 1 en 2, leerlingen met een zorgvraag, havisten en vmbo-tl-ers, de laatste twee groepen omdat die moeite hebben om een beroepsrichting te kiezen.'*

Bij sommige opleidingen moet naast de test ook nog een huiswerkopdracht gedaan worden of een portfolio ingeleverd. De huiswerkopdracht betreft vooral het beeld dat men van zichzelf heeft na voltooiing van de opleiding en is een startpunt voor het intakegesprek. Criteria bij de intake zijn in alle gevallen capaciteiten, motivatie, zorgvraag en beroepsbeeld. Een voorbeeld: *'Ons ROC maakt gebruik van AMN; de resultaten worden besproken in het intakegesprek. Hoe uitgebreid dat gebeurt, wisselt binnen het ROC. Bij onze opleiding moeten ze ook een motivatiebrief schrijven. Van tevoren worden de punten genoemd die daarin opgenomen moeten zijn. Onderwerpen in het gesprek zijn o.a. motivatie, schoolverleden, vroeger begeleidingstraject, verzuim en hulpverlening, thuissituatie, leerproblemen, lichamelijke conditie, sociale vaardig-*

9 <http://www.amn.nl/amn-voor-scholen/intake-mbo/>

heden, vrijetijdsbesteding. Ook het portfolio dat in het vmbo gemaakt wordt, kan onderwerp van gesprek zijn. Het intakegesprek kan leiden tot aandachtspunten voor de begeleiding tijdens de opleiding. Een gesprek is nodig omdat we hebben gemerkt dat leerlingen de AMN of vragen over motivatie soms niet snappen.'

Een intaker geeft aan dat vooral voor leerlingen die zich aanmelden voor een niveau-2-opleiding, een goede intake met een persoonlijk gesprek noodzakelijk is omdat deze leerlingen zich slecht blijken te oriënteren op de opleiding.

Soms is sprake van een verlengde intake. Dat houdt in dat er een tweede gesprek gevoerd wordt waarbij vaak een tweede intaker aanwezig is (bijvoorbeeld een zorgcoördinator of decaan). Criteria voor een verlengde intake zijn: geen diploma, veel verzuim, gebrek aan motivatie om weer naar school te gaan, gedragsproblematiek, leerproblemen, geen duidelijke opleidingskeuze en /of competenties die niet aansluiten bij de opleidingskeuze. Bij rugzakleerlingen wordt vastgesteld welke extra begeleiding zij nodig hebben. Ook leerlingen met verslavingsproblemen krijgen een verlengde intake. Als het zorgleerlingen zijn, is de zorgcoördinator bij het vervolggesprek aanwezig, bij andere leerlingen wordt aanvullende informatie ingewonnen die wordt meegenomen in een tweede gesprek. En bij weer een ander ROC krijgen ook leerlingen uit een andere sector of regio een uitgebreide intake. Er wordt dan meer tijd voor genomen en er is ook iemand van het servicecentrum aanwezig. Het gebeurt ook wel dat leerlingen die geen idee hebben over wat de opleiding inhoudt, voor een tweede reguliere intake uitgenodigd worden met de opdracht zich van tevoren beter in de opleiding te verdiepen.

De intakeprocedure mondt in de meeste gevallen uit in een advies. Dat is meer of minder dwingend. Een van de geïnterviewde stafmedewerkers geeft bijvoorbeeld aan: *'Uit de intakeprocedure kan het dringende advies voortvloeien niet aan de opleiding van keuze te beginnen. Het is ons niet toegestaan om op basis van motivatie af te wijzen. Als een leerling toch wil, krijgt die een kans.'* En een ander: *'In het intakegesprek wordt vooral gekeken naar motivatie. Daar kan dan een advies uitkomen om een andere opleiding te gaan volgen. De leerling hoeft dit niet op te volgen. In dat geval wordt er een afspraak met de leerling gemaakt dat op school voldoende motivatie en onderwijsinspanning moet blijken.'*

Wanneer de intaker twijfels heeft maar de deelnemer toch naar de gekozen opleiding wil, worden vaak afspraken gemaakt over verwachte inzet en prestaties.

Bij enkele instellingen worden leerlingen die over de juiste vooropleiding beschikken en geen zorgvraag hebben, administratief, dus zonder intake geplaatst. Administratieve plaatsing wordt meestal gevolgd door een verlengd assessment gedurende de eerste periode (bijvoorbeeld tien weken) van het onderwijs waarbij wordt nagegaan of de leerling de juiste opleidingskeuze heeft gemaakt en of de leerling extra begeleiding behoeft. In die periode kunnen leerlingen nog zonder probleem switchen. Men heeft voor deze aanpak gekozen vanuit de overweging dat een paar weken meedraaien leerlingen beter helpt om te ontdekken of ze goed zitten dan een intakegesprek van een uur.

En ten slotte werd melding gemaakt van opleidingen waarbij iedereen start op niveau 3 en de opleiding bepaalt of zij door mogen gaan naar niveau 4. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij de oplei-

dingen verpleegkunde en verzorgende: *'In het eerste jaar zitten leerlingen van verpleegkunde en verzorgende bij elkaar. Op grond van hun prestaties gaan ze dan door naar niveau 4 of blijven op niveau 3. Dit is mogelijk door de kwalificatiestructuur van de beroepsgroep.'*

Contacten met het vmbo

De onderzochte instellingen betrekken de vmbo-scholen waar de deelnemers vandaan komen, op verschillende manieren bij de intake. Daarbij is een duidelijk onderscheid tussen 'vaste partners', het eigen vmbo, scholen in de regio, waarmee afspraken zijn gemaakt over de werkwijze bij doorstroming, en andere scholen. Zo is er op een mbo sprake van afspraken over een betere oriëntatie op het mbo in het vmbo-programma, worden docenten uitgewisseld, is er programma-tische aansluiting in de vorm van een voortraject voor techniekopleidingen, of een aansluitings-project met speciale aandacht voor de aansluiting voor taal en rekenen, of wordt gewerkt met doorstroomformulieren waarop de decaan kan aangeven bij welke leerlingen warme overdracht gewenst is. Een andere instelling werkt met een aanmeldingsformulier waarop een deel moet worden ingevuld door de aanleverende school, bijvoorbeeld het oordeel over beroepsoriëntatie en de werkhouding van de leerlingen en een advies of er contact gewenst is bij toelating tot het mbo. Soms werkt dit goed maar er zijn ook intakers die ontevreden zijn met de inspanningen die de vmbo-scholen op dit punt leveren, bijvoorbeeld dat de informatie onvolledig is of te laat komt. Op de onderzochte vakschool volstaat voor leerlingen die van de vaste partner-vmbo's komen het advies van het vmbo: *'Die doen geen test bij ons of hebben de test al op het vmbo gehad'*. Een ROC benadert ook actief vmbo-gediplomeerden die zich niet hebben aangemeld om zo het zogenoemde zomerlek aan te pakken. Een ander experimenteert met een zogenoemde verdiepte intake, ook bedoeld om de overgang van vmbo naar mbo beter te begeleiden: *'Via het CPB hebben we nu een experiment met een verdiepte intake. Leerlingen worden in een groep geplaatst waarin ze voor de start van de opleiding intensief contact hebben met loopbaanbegeleider en gaan kijken wat er na de zomervakantie gaat gebeuren. Elke leerling kan daar in geplaatst worden. De ouders worden daar ook bij betrokken. We gaan het studiesucces van deze groep vergelijken met een reguliere intakegroep.'* Soms maken vmbo en mbo ook afspraken over de overdracht van ongediplomeerden.

Vooraf bij de zorgleerlingen wordt veel werk gemaakt van een goede overdracht, bij leerlingen vanuit het praktijkonderwijs en vanuit het speciaal onderwijs is veelal sprake van warme overdracht, advisering en worden dossiers overgedragen.

De intake van zorgleerlingen

Het merendeel van de onderzochte instellingen geeft aan extra werk te maken van de intake van zorgleerlingen. Er wordt gebruik gemaakt van informatie en expertise van de school waar de leerling vandaan komt en er is veelal sprake van een verlengde intake, met meer gesprekken. Men streeft ernaar zorgleerlingen zoveel mogelijk te plaatsen en anders samen met andere instellingen een aanbod te creëren: *'Bij leerlingen met psychiatrische problematiek kijken we of ze gebaat zijn bij een ander traject voordat ze op school komen. Dat komt in een uitgebreide intake aan de orde. De leerlingen die echt niet geplaatst kunnen worden, worden in het wekelijkse warme overleg met de gemeente besproken en dan wordt gezocht naar een ander traject. Vorig jaar is een aantal leerlingen niet geplaatst omdat hun IQ te laag is, zij een psychiatrische problematiek hebben of gedetineerd zijn.'*

‘Er bestaan arrangementen met het praktijkonderwijs dat wij op niveau 1 voor hen organiseren. Ook komen leerlingen van het vso onderdelen van niveau 1 bij ons volgen.’

Selectie, afwijzing en verwijzing; criteria

Uit de gesprekken komt naar voren dat de mbo-instellingen in het algemeen nadrukkelijk gebruik maken van de mogelijkheden die het brede scala aan opleidingsmogelijkheden bieden om de aanmelders op een goede plek te krijgen. Duidelijk is dat ROC's hier door hun aanbod meer mogelijkheden voor hebben dan vakscholen. Wanneer men van mening is dat aanmelders niet voldoen aan de eisen die de opleiding van hun voorkeur stelt, wordt een negatief advies gegeven. Naast algemene criteria zoals onvoldoende capaciteiten of motivatie, een onduidelijk beroepsbeeld, worden ook specifieke criteria meegewogen. Zo worden bepaalde opleidingen niet of minder geschikt geacht voor leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum (i.v.m. ongeschiktheid voor beroepspraktijk van de betreffende opleiding) en vormen lichamelijke gebreken als oogafwijkingen, kleurenblindheid, gehoorproblemen en blessuregevoeligheid een belemmering voor toelating tot bepaalde opleidingen. Bij artistieke opleidingen speelt talent bij de selectie een rol, bij sport- en veiligheidsopleidingen wordt de fysieke conditie onderzocht en meegewogen.

In veel gevallen heeft de student de mogelijkheid om het advies naast zich neer te leggen. Wanneer studenten het voordeel van de twijfel krijgen, worden daar wel vaak afspraken aan gekoppeld over studiebegeleiding en mogelijk een dwingend advies op een beoordelingsmoment als de student de studie een periode heeft gevolgd.

Een negatief advies of een afwijzing voor een opleiding wordt in de meeste gevallen gekoppeld aan begeleiding door een centrale dienst binnen het ROC, het servicecentrum of studiesuccescentrum.

Afwijzing voor een opleiding kan ook voorkomen wanneer sprake is van meer aanmeldingen dan plaatsen. Soms worden dan de besten geselecteerd en soms wordt het principe ‘wie het eerst komt, het eerst maalt’ gehanteerd. Als overweging om niet alle leerlingen die zich aanmelden te plaatsen/het aantal opleidingsplaatsen te beperken worden ook arbeidsmarktoverwegingen genoemd: *‘Als er veel aanmeldingen zijn en er is geen noodzaak om meer groepen te starten, is er meer selectie. Dat geldt vooral voor de opleidingen met een lage arbeidsmarktrelevantie’*. In de BBL is de beschikbaarheid van beroepspraktijkplaatsen een selectiecriteria: *‘In de BBL zijn er veel meer aanmeldingen dan plaatsen. De werkgever selecteert dan, eerst op cv en brief en daarna op resultaten van digitale toets en gesprek. Als deelnemers door de werkgever geselecteerd zijn, kijken wij ook nog eens naar de digitale intake’*.

Geschat wordt dat gemiddeld zo'n 5% van de aanmelders het advies krijgt een andere opleiding of een opleiding op een lager niveau te volgen. Dit percentage behelst niet de aanmelders die zelf de conclusie trekken dat een andere opleiding of een lager niveau gewenst is.

Het percentage leerlingen dat wordt afgewezen omdat het ROC geen passende opleiding kan bieden, bedraagt volgens schattingen van de geïnterviewden ongeveer 1%. In dat geval gaat het bijvoorbeeld om:

- Leerlingen met gedragsproblemen, psychiatrische problematiek.
- Leerlingen uit het praktijkonderwijs die een negatief advies hebben voor het mbo.
- Leerlingen die drie keer uitgevallen zijn bij een bekostigde opleiding op een ROC. Zij kunnen niet nog een vierde keer beginnen en worden verwezen naar een ander ROC.

Aanvullende en afwijkende criteria bij toelating

Soms worden aanvullende of afwijkende criteria gehanteerd. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij verkorte opleidingen niveau 4, voor aanmelders die voor een beperkt aantal vakken in het vmbo gezakt zijn, voor aanmelders voor BBL-opleidingen of voor doorlopende routes in de beroepskolom. We gaan hieronder in op de in die situaties gehanteerde specifieke criteria.

Een deel van de niveau-4-opleidingen wordt in het huidige mbo ook in verkorte vorm aangeboden. Voor toelating tot *verkorte opleidingen* worden soms aanvullende toelatingseisen geformuleerd.

In een enkel geval gaat het om opleidingen van een jaar, deze zijn alleen toegankelijk voor studenten met een havo- of vwo-diploma. Ook voor de verkorte opleidingen van twee jaar is in het algemeen een havo-diploma vereist. In enkele gevallen worden ook leerlingen met een vmbo-tl-diploma toegelaten, of is de Doorstroomregeling van toepassing. Dit laatste geldt ook voor het merendeel van de verkorte driejarige opleidingen.

Voor de verkorte opleidingen worden daarnaast soms eisen gesteld aan het gemiddeld eindexamencijfer of het eindexamencijfer voor bepaalde vakken, gelden specifieke voorwaarden, bijvoorbeeld bijzonder talent in sport/dans/programmeren, of is er een minimumleeftijd vereist. Ook zijn er verkorte opleidingen waar toelating plaatsvindt op basis van een uitgebreide intake, bijvoorbeeld een assessment of motivatietest (www.mboraad.nl; Petit, Neuvel, & Van Esch, 2011).

Twee instellingen geven aan een aanbod te hebben voor *leerlingen die hun vmbo-tl-diploma niet* hebben gehaald. Die krijgen bij voldoende capaciteiten de mogelijkheid om parallel aan hun mbo-opleiding via de vavo hun diploma te completeren.

De groep die geen vmbo-diploma heeft behaald, krijgt een educatiemeter (dat is een assessment op persoonskenmerken en beroepsrichting) en een TOA-toets (= niveautoets), gevolgd door een gesprek. Aan de hand daarvan wordt bepaald bij welke opleiding en op welk niveau een leerling kan instromen.

Andere instellingen doen dat bewust niet. Soms uit praktische overwegingen:

‘Een combinatie van vavo en mbo-opleiding (zoals andere ROC’s doen), is ingewikkeld omdat de roosters moeilijk matchen. Er vindt dan een uitleen plaats. De leerling blijft ingeschreven bij het vmbo maar volgt lessen op het vavo’. Soms uit principe: *‘Dat zou een uitholling van het vmbo-diploma betekenen’.*

Eén instelling noemt een specifieke regeling voor *aanmelders voor de BBL die hun diploma kwijt zijn*: *‘Die geven wij een onderwijsverklaring af in samenwerking met de praktijk als blijkt dat het niveau voldoende is om toegelaten te worden. Wij kijken dan naar de resultaten van de digitale intake en naar het oordeel van de werkgever. Er kan ook een capaciteitentest worden*

ingezet. Belangrijkste reden voor deze mogelijkheden is de leerlingen voor het onderwijs te behouden'.

Een ROC participeert in *turboroutes* die beginnen in het vmbo-tl. Leerlingen krijgen op het vmbo al mbo-onderdelen, en gaan dan versneld door niveau 4 richting hbo. Er zijn nu twee routes in de Economie en twee in Zorg en Welzijn. Deze trekken zo'n 60 leerlingen per jaar. Daarvoor worden leerlingen al op het vmbo geselecteerd. Daarnaast noemden we al eerder de doorlopende leerwegen, het Vakcollege en VM2; selectie voor het Vakcollege vindt plaats bij instroom in het vmbo, voor VM2 bij de overgang van de tweede naar de derde klas van het vmbo.

Wijzigingen in toelatingsbeleid en –praktijk de afgelopen vijf jaar

Gevraagd naar de belangrijkste ontwikkelingen in het toelatingsbeleid in de afgelopen vijf jaar noemt men met name het professionaliseren van de intake. Belangrijk argument voor de professionalisering is dat scherper alloceren vanwege toekomstig beleid nodig is en dat daar de meeste winst te behalen is: *'Het intakebeleid in zijn algemeenheid is professioneler geworden. Leerlingen die geen kans maken om een diploma van een bepaalde opleiding te behalen, worden geweigerd voor die opleiding en er wordt meer werk gemaakt van een juiste studiekeuze. Dat houdt in dat vaker aan leerlingen het advies wordt gegeven een andere opleiding te gaan volgen dan de eerste keuze. Maar dat is geen selectie. Ook het beleid t.a.v. de leerlingen met zorgproblemen is wat scherper geworden.'* Ook is sprake van toenemende uniformering van het instellingsbeleid, ongeacht of de intake centraal dan wel decentraal plaatsvindt: *'Uitzonderingen moeten heel goed gemotiveerd worden door de intaker. Voorheen was dat makkelijker.'*

Een AOC geeft aan in toenemende mate druk te ervaren van de inspectie die er bij de scholen op aandringt niet zo maar alle leerlingen toe te laten maar goed te kijken wat die in huis heeft: *'Wij willen graag kansen geven aan leerlingen. De laatste vijf jaar is er meer aandacht voor de potentie van de leerling en die stapje voor stapje te maximaliseren door allerlei leertrajecten te ontwikkelen.'*

Anderen ervaren geen wijzigingen in het beleid zelf maar zien wel dat het beter is gedocumenteerd.

Enkele respondenten geven aan dat zij in de afgelopen jaren juist ruimhartiger zijn gaan toelaten, omdat de opleiding meer deelnemers wil trekken.

Verwachte ontwikkelingen in de nabije toekomst

Voor de nabije toekomst verwacht men soms meer problemen met de toelating. Bijvoorbeeld dat in de toekomst meer leerlingen buiten de boot gaan vallen door de invoering van de entreeopleidingen, het bindend studieadvies, de referentieniveaus, door het wegvallen van het rugzakje, en door invoering van een financieringssysteem dat stapelen ontmoedigt (cascademodel). Dit zou er bijvoorbeeld toe kunnen leiden dat leerlingen die niet aan de referentieniveaus voldoen, worden terugverwezen naar het vmbo alvorens ze kunnen beginnen op het ROC. Het bindend studieadvies kan er ook toe leiden dat er leerlingen zijn die geen opleidingen meer aan het ROC kunnen volgen. Daarvoor moet in overleg met andere partijen een vangnet worden gecreëerd. Ook verwacht men dat aanpassingen noodzakelijk zullen zijn bij de omgang met zorgleerlingen: *'We maken er ons als school zorgen over dat straks die rugzakjes verdwijnen. Dan moet de coach meer doen. De ambulante begeleider verdwijnt en dan gaan we daar bij de intake mis-*

schien ook rekening mee houden of het wel verstandig is een leerling met een grote zorgvraag aan te nemen. We worden wellicht kritischer. Of we moeten de eigen zorgstructuur aanpassen.'

Andere ROC's zien deze ontwikkelingen ook maar verwachten daar binnen de instelling antwoorden op te kunnen geven zonder strenger te gaan selecteren.

Andere ontwikkelingen die men voorziet:

'Het aannamebeleid wordt een tweetrapsraket. Bij aanmelding en vier maanden na de start (bsa).'

'Door het cascademodel staat er druk op het stapelen van diploma's. De criteria worden scherper om beter te kunnen alloceren.'

'Er wordt door werkgevers een steeds hoger niveau gevraagd. Er is minder behoefte aan niveau-2- en -3-opleidingen. Dat kan gaan betekenen dat we strenger moeten gaan selecteren.'

'Als de niveau-4-opleidingen terug moeten naar 3 jaar, zul je strenger moeten selecteren.'

'We streven er naar in de toekomst ouders meer bij de intake te betrekken.'

'We maken ook nu al afspraken over de warme overdracht van deelnemers die bij ons uitvallen en naar een ander ROC gaan en andersom.'

De rol van bekostiging bij toelating en selectie

De meeste ROC's zeggen de bekostiging niet te laten meewegen bij de intake en de intakers nadrukkelijk niet te willen belasten met dit type overwegingen. Een aantal voorziet dat dat onvermijdelijk wordt met de invoering van het cascademodel of een andere vorm van financiering op basis van verblijfsduur: *'Als de verblijfsduur de basis wordt voor bekostiging, is het van het grootste belang dat iedere leerling zo snel mogelijk op de juiste plaats zit, niet te hoog en niet te laag. Ook wordt het veel lastiger een leerling aan te nemen die al elders heeft gezeten.'*

De bekostiging vormt wel het kader waarbinnen je moet opereren, ervaart een van de respondenten: *'Je wilt als instelling leerlingen zo veel mogelijk kansen geven maar dat kun je niet oneindig doorvoeren. Hoever een opleiding kan gaan in het bieden van maatwerk, hangt ook af van de financiële situatie van de instelling.'*

3.4 Havo-mbo

3.4.1 Wet- en regelgeving

Havisten kunnen instromen in opleidingen niveau 3 en 4 in het mbo wanneer zij beschikken over een bewijs dat zij de eerste drie leerjaren van de havo met gunstig gevolg hebben doorlopen. Eventueel kunnen zij vrijstellingen krijgen of geplaatst worden in verkorte routes. Niveau 1 en 2 zijn zonder dit bewijs toegankelijk.

3.4.2 In de praktijk

Eerder onderzoek

De doorstroom van de havo naar het mbo is in de periode van 2004-2008 met 26% gestegen (van 5.267 naar 6.628 leerlingen); dit komt neer op een stijging van een half procent van de havo-populatie. De groei is vooral te lokaliseren bij ongediplomeerden uit het vierde en vijfde leerjaar. Gegevens van de laatste cohorten suggereren dat het vooral gaat om leerlingen die vanuit vmbo-t zijn opgestroomd naar de havo (Van de Dungen en Westerhuis). Deze *ongediplomeerde* havisten geven vaak als reden voor doorstromen naar het mbo dat zij op de havo negatieve onderwijservaringen hebben opgedaan, zij vonden het onderwijs op de havo te zwaar of niet interessant. Daarnaast noemen ze als reden dat zij door een overstap naar het mbo toch de optie op doorstroom naar hbo openhouden. *Gediplomeerde* havisten geven als motieven voor doorstroom naar mbo van dat zij op termijn willen doorstromen naar het hbo, dat het mbo de mogelijkheid biedt om via verkorte routes door te stromen naar hbo, of dat het mbo toegang biedt naar beroep van hun keuze. Dit laatste wanneer die opleiding alleen in mbo bestaat.

Verreweg de meeste doorstromers, zowel met overgangsbewijs havo 3 als uit 4^e en 5^e klas, stromen in in BOL-opleidingen op niveau mbo 4. De mbo-instellingen uit het onderzoek van Van de Dungen en Westerhuis (2013) hebben allemaal verkorte trajecten voor gediplomeerde havisten. Ook zijn er voor hen specifieke trajecten gericht op versnelde doorstroom naar het hbo.

Onderhavig onderzoek

De intake

Uit onze gesprekken komt een vrij eenduidig beeld van de intake van havisten naar voren. In de meeste instellingen wordt met de havisten gesproken. In dat gesprek wordt in kaart gebracht wat de reden is om over te stappen, '*daar kan een probleem achter zitten*'. Verder wordt nagegaan of de gekozen opleiding past bij de leerling en het beroepsbeeld en of de havist gemotiveerd is om de opleiding van zijn keuze te volgen. Havisten hebben vaak nog een onvoldoende duidelijk beeld van de opleidingen in het mbo en de beroepen waarvoor deze opleiden. Ook worden havisten soms gewaarschuwd dat ze de opleiding wellicht te gemakkelijk en onvoldoende uitdagend zullen vinden. Ten slotte wordt gekeken of er op basis van de schoolloopbaan tot dan toe, de toekomstplannen en het vakkenpakket dat de leerling in de havo heeft gevolgd, mogelijkheden zijn voor instroom in een verkort traject of een traject mbo-hbo.

Havisten krijgen over het algemeen studieduurverkorting. In de meeste instellingen worden havisten in niveau 4 geplaatst, doorgaans in de tweede klas. Dat geldt zowel voor gediplomeerden als voor leerlingen met een overgangsbewijs naar de vierde klas. Als zich voor een opleiding voldoende gediplomeerde havisten aanmelden, wordt gediplomeerde havisten soms de mogelijkheid geboden om niveau 4 versneld te doen in zo'n aparte groep. Soms kunnen havisten voor enkele vakken vrijstelling krijgen.

Warme overdracht

Van Dungen en Westerhuis vinden in hun onderzoek weinig aanwijzingen voor structurele contacten tussen havo en mbo, noch voor warme overdracht. Ongediplomeerde havisten worden niet als bijzondere doelgroep aangemerkt. Op een van de door ons onderzochte instellingen zijn wel afspraken gemaakt, namelijk over studiekeuzebegeleiding van havisten van wie verwacht wordt dat ze in de vierde klas voor de tweede keer blijven zitten zodat ze zich kunnen voorbereiden op doorstroom naar het mbo en een gegronde opleidingskeuze kunnen maken. Ook hebben we in 3.3.3 gezien dat in de intakegesprekken met havisten specifiek aandacht wordt besteed aan loopbaanoriëntatie en opleidingskeuze, en dat soms ook contact wordt opgenomen met de aanleverende school om na te gaan welke overwegingen aan de overstap ten grondslag liggen.

3.5 Doorstroom binnen mbo

3.5.1 Wet- en regelgeving

Interne doorstroom in het middelbaar beroepsonderwijs is een belangrijk aandachtspunt in het overheidsbeleid. Doets en Westerhuis (2001) stellen dat het creëren van horizontale en verticale doorstroommogelijkheden in het mbo een van de belangrijkste redenen was om het mbo in een wettelijk kader onder te brengen. Deelnemers moeten optimale kansen hebben om een zo hoog mogelijk diploma te halen, ook via interne doorstroom. In de Doorstroomregeling is een doorstroomrecht vastgelegd van deelnemers die willen doorstromen naar een opleiding voor hetzelfde beroep of eenzelfde beroepencategorie.

Het mbo kent een veelheid aan opleidingen die variëren in sector, niveau en leerweg. Dat betekent dat een ROC veel mogelijkheden heeft om deelnemers tussentijds te laten doorstromen naar andere opleidingen, naar een opleiding van een ander niveau, of te switchen van leerweg. In de wetgeving is het volgende vastgelegd ten aanzien van doorstroom binnen het mbo.

Figuur 3.3– Doorstroom binnen het mbo

Niveau	Vooropleidingseis huidige regelgeving
Niveau 2, zonder equivalent op niveau 1	geen vooropleidingseisen.
Niveau 2, met equivalent op niveau 1	vmbo-bl-diploma of vergelijkbaar, of het diploma van een assistent-opleiding niveau 1 die opleidt tot hetzelfde beroep of dezelfde richting
Niveau 3	mbo-diploma niveau 2 of vergelijkbaar.
Niveau 4, middenkader	mbo-diploma niveau 2 of 3 of vergelijkbaar.
Niveau 4, specialist	diploma niveau 3 of 4 voor eenzelfde beroep of beroepencategorie.

3.5.2 In de praktijk

Eerder onderzoek

Onderzoek van Westerhuis en Van Wijk (2011) laat zien dat de formele regeling voor doorstroom van niveau 1 naar niveau 2 niet door alle instellingen wordt toegepast. Sommige opleidingen raden doorstroom af of maken doorstroom afhankelijk van de resultaten van een toelatingsexamen. Ook kijken instellingen verschillend aan tegen de doorstroom van niveau 3 naar niveau 4; sommige instellingen zien problemen bij de doorstroom van de meer praktische opleidingen op mbo niveau 3 naar de meer theoretische op niveau 4. Daarnaast zijn er opleidingen met gecombineerde klassen voor niveau 3 en 4, waarbinnen mogelijkheden voor vrijstellingen en versnellen worden geboden.

Soms wordt doorstroom afgeraden of gekoppeld aan bindende voorwaarden. Criteria voor een negatief advies zijn, net als bij instroom in het mbo, gebrek aan motivatie, onvoldoende capaciteiten en (bij de BBL) het niet beschikken over een BPV-plek. Soms krijgen deelnemers - vooral deelnemers die moeite hebben met de theorie en het tempo - het advies eerst te gaan werken en werkervaring op te doen en dan pas door te leren. De doorstroommogelijkheden hangen ook samen met sector, opleiding en leerweg, en met het doorstroommodel dat wordt gehanteerd (Westerhuis en Van Wijk, 2011).

De instellingen hanteren voor interne doorstroming binnen het mbo verschillende doorstroommodellen, het kopmodel, het inschuifmodel en het start-opnieuw-model. We illustreren deze varianten aan de hand van doorstroming van niveau 2 naar niveau 3. In het kopmodel kunnen de opleidingen op niveau 2 en 3 niet onafhankelijk van elkaar worden gevolgd. Leerlingen moeten eerst het diploma op niveau 2 hebben behaald voor zij kunnen doorstromen naar niveau 3. Dit verklaart bijvoorbeeld waarom leerlingen in de BBL niet altijd kunnen beginnen op niveau 3 (zie 3.3.3), ook al voldoen ze daarvoor wel aan de criteria van de Doorstroomregeling.

In het inschuifmodel kunnen beide niveaus direct na het vmbo worden gevolgd, in het toelatingsbeleid wordt al dan niet de Doorstroomregeling gevolgd. Na het behalen van het diploma niveau 2 stappen deelnemers meestal in in het tweede leerjaar van de niveau-3-opleiding. In het start-opnieuwmodel lopen de opleidingen niveau 2 en 3 ook parallel. Na het behalen van het diploma op niveau 2 kunnen de deelnemers door op niveau 3, maar ze starten in het eerste jaar. De totale studieduur varieert afhankelijk van het gehanteerde model.

De huidige wet- en regelgeving biedt dus allerlei mogelijkheden voor doorstroom naar hogere niveaus in binnen het mbo. En zoals we in paragraaf 3.3.3 zagen, wordt bij de instroom daar soms bewust op geanticipeerd door leerlingen te plaatsen op een lager niveau dan hun vooropleiding indiceert en ze daarna te laten doorstromen naar een hoger niveau. Anderzijds zijn er ook opleidingen waar het omgekeerde gebeurt, leerlingen op het hoogste niveau plaatsen en ze bij tegenvallende resultaten een stap terug laten doen. Westerhuis en Van Wijk (2011) constateren dat er in de instellingen discussie is over de vraag wat beter is. Sommige opleidingen redeneren dat deelnemers graag diploma's halen en dat het behalen van een 'tussentijds' diploma motiverend werkt. Andere opleidingen geven leerlingen liever het voordeel van de twijfel. De

keuzes die instellingen hierin maken hebben ook financiële consequenties omdat het onderwijs deels via diplomabekostiging wordt gefinancierd.

Visser en Van Wijk (2011) plaatsen op basis van onderzoek naar de doorstroom van mbo-2 naar mbo-3 overigens vraagtekens bij de keuze om leerlingen lager te plaatsen en daarna te laten opstromen; uit onderzoek naar de doorstroom van mbo-2-gediplomeerden naar mbo-3 blijkt dat ondergeplaatsten lang niet altijd gebruik maken van de mogelijkheid om na het behalen van het diploma op te stromen. Zij stromen niet vaker door dan leerlingen die conform de Doorstroomregeling zijn geplaatst. Westerhuis en Van Wijk (2011) stellen vast dat de opvattingen over wenselijkheid en haalbaarheid van opstroom samenhangen met de wijze waarop de instelling de doorstroom heeft georganiseerd.

De mogelijkheden voor opstroom binnen het mbo blijken ruim te worden benut; cijfers van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen laten zien dat ongeveer een helft van de gediplomeerden op niveau 1 intern doorstroomt. Verder blijkt ook van de gediplomeerden op niveau 2 de helft door te stromen naar een opleiding op niveau 3 of hoger en een op de drie gediplomeerden op niveau 3 gaat verder op niveau 4 (Visser en Van Wijk, 2011).

Visser en Van Wijk hebben de doorstroom van niveau 2 naar niveau 3 onder de loep genomen. In het onderzochte cohort blijkt bijna 60% van de deelnemers vanuit niveau 2 door te stromen. Dit gebeurt het meest in de sector Zorg en Welzijn (71%), gevolgd door Economie en Handel, en Techniek met ruim 50%. In de sector Landbouw gaat het om iets minder dan de helft.

Wisselen van sector bij doorstroom van niveau 2 naar niveau 3 komt voor bij iets minder dan 20% van de deelnemers, wisselen van leerweg vaker. Ongeveer een kwart van de BOL-deelnemers stapt over naar BBL niveau 3, en een op de tien van BBL naar BOL niveau 3 of 4. Meestal omdat doorstroom naar een hoger niveau binnen de leerweg niet mogelijk is omdat deze niet in die leerweg wordt aangeboden.

BOL-deelnemers blijken vaker in aanmerking te komen voor een versnelde opleiding dan BBL-deelnemers omdat daar vergeleken met de BBL vaker bij doorstroom het inschuifmodel en niet het start-opnieuwmodel wordt gehanteerd (Visser en Van Wijk, 2011).

Onderhavig onderzoek

Doorstroom binnen het mbo

Uit onze gesprekken komt naar voren dat over overgangen binnen het mbo *'niet veel te doen is'*. Als deelnemers doorstromen naar een hoger niveau, gaat het bijna altijd om verwante opleidingen aan dezelfde instelling. Als een opleiding vindt dat een deelnemer een hoger niveau niet aankan, wordt een gesprek gevoerd dat kan resulteren in een advies, dat niet dwingend is. Een advies voor afstroom of een andere oplossing, is nog niet bindend, wel dringend. Vaak krijgt de deelnemer dan een half jaar de kans om zich te bewijzen. Mochten de resultaten dan nog steeds te wensen overlaten, dan wordt de deelnemer vaak weer verwezen naar de centrale dienst die belast is met studiekeuze- en studieloopbaanbegeleiding.

De sectoren voeren bij het adviseren van afstroom veelal een eigen beleid. Dit geldt ook voor opstroom; daarvoor is in de meeste instellingen weinig vastgelegd. Dit wordt per sector geregeld. Doorstroom naar hogere niveaus komt veel voor.

Op- en afstroom na voorlopige plaatsing

Een aantal opleidingen heeft op- respectievelijk afstroom min of meer standaard ingebouwd in de plaatsing bij toelating. We noemden eerder de opleidingen verpleegkunde en verzorgende waar iedereen start op niveau 3 en de opleiding op basis van prestaties bepaalt of zij door mogen gaan naar niveau 4.

Bij deelnemers die administratief geplaatst zijn, vindt in de eerste periode van de studie een check plaats of de leerling op de juiste plaats zit. En ook bij leerlingen die na een intakegesprek geplaatst zijn, vinden tussentijds gesprekken plaats met de leerlingen over studievoortgang. Ook gedurende de opleiding kan de leerling het advies krijgen een andere opleiding (niveau of richting) te gaan volgen. Als criteria worden genoemd prestaties en werkhouding. Er is geen sprake van formele adviezen. Soms streeft men er naar de overstap zo snel mogelijk te laten plaatsvinden. Bijvoorbeeld: *'Het eerst half jaar van de drie opleidingen is gemeenschappelijk. Binnen die periode kunnen ze switchen. Dat beperkt de uitval. We hebben wel de mogelijkheid een bindend studieadvies te geven'*. En: *'De leerlingen die automatisch geplaatst worden, krijgen het assessment tijdens de eerste fase van de opleiding en als daaruit blijkt dat er een mismatch is, is het binnen tien weken mogelijk zonder vertraging te switchen. In eerste instantie is het assessment bedoeld als loopbaaninstrument. Daaruit kan wel het advies voortkomen zich op een andere opleiding te oriënteren. Het laatste woord ligt echter bij student en ouders.'* In andere gevallen wordt meer tijd genomen en wordt een heroriëntatietraject ingezet. De leerling blijft dan bij de opleiding ingeschreven maar gaat een oriëntatietraject volgen bij het servicecentrum die de leerling begeleidt naar een passender opleiding. Overstap vindt dan vaak pas aan het eind van het schooljaar plaats.

Selectie voor doorlopende leerlijnen mbo-hbo

Op een aantal van de bij ons onderzoek betrokken onderwijsinstellingen zijn *doorlopende leerlijnen* met verschillende hogescholen ontwikkeld. Met die hogescholen worden afspraken gemaakt over het programma van jaar 3 en 4 mbo en over vrijstellingen in het hbo. Bij selectie voor zo'n route wordt gekeken naar de leerresultaten in de eerste twee leerjaren. In het derde en vierde leerjaar van het mbo gaan leerlingen dan al hbo-stages lopen; door zo'n leerlijn te volgen kunnen ze dan een studieduurverkortung van een half jaar tot een jaar bewerkstelligen.

Soms zijn in het kader van doorlopende leerlijnen in een convenant afspraken vastgelegd over toelatingscriteria en worden studiekeuzeprogramma's in het mbo uitgevoerd door docenten uit het hbo. Ook AOC's kennen *doorlopende leerlijnen* naar het hbo. Doordat deze programma's nog vierjarig zijn, zijn ze voor meer leerlingen toegankelijk zijn. Leerlingen besluiten zelf of ze die leerlijn gaan volgen. Er is ook een initiatief tot een Groen Lyceum (doorlopende leerlijn vmbo – mbo – hbo).

Bij ICT, onderwijsassistent en techniek bestaan bij sommige ROC's *doorlopende leerlijnen* naar het hbo. Daar wordt voor geselecteerd bij aanmelding op het ROC.

Enkele instellingen geven aan geen doorlopende leerlijnen meer aan te bieden of te zijn afgestapt van verkorte trajecten mbo-hbo: *‘Er was maar een kleine groep en het was zwaar. De meeste leerlingen geven er toch de voorkeur aan om in het eerste jaar te starten. We proberen nu zo veel mogelijk het leerplan af te stemmen met hogescholen. Het aantal hogescholen waar leerlingen naar toe gaan, is heel groot dus het maken van afspraken is lastig.’*

‘Wij willen doorstroom naar hbo verlagen omdat het regionale bedrijfsleven momenteel niet genoeg mbo’ers kan vinden. We geven daarom reële informatie en ook is er een uitwisseling van docenten zodat leerlingen een goed beeld heeft van het hbo.’

Er is ook een ROC waar deelnemers de mogelijkheid hebben een doorlopende leerlijn vmbo-mbo-hbo te doorlopen. Ze krijgen dan op het vmbo al mbo-onderdelen, en gaan vervolgens versneld door niveau 4 heen richting hbo. Selectie voor die routes vindt al plaats in het vmbo.

3.6 Samenvatting

3.6.1 Wet- en regelgeving

- De wettelijke toelatingseisen voor het middelbaar beroepsonderwijs verschillen per opleidingsniveau, sector en leerweg.
- Bij de vakopleiding en middenkaderopleiding (niveau 3 en 4) is sprake van selectie, op basis van diploma van de vooropleiding. Datzelfde geldt voor de specialistenopleiding en voor doorstroom naar opleidingen van een hoger niveau binnen het mbo.
- De assistentenopleiding (niveau 1) is momenteel in principe drempelloos en de basisberoepsopleiding (niveau 2) voor een deel, maar hiervoor is nieuwe regelgeving in de maak, waarbinnen de toelatingseisen worden verscherpt.
- In het mbo kunnen studenten in principe kiezen tussen twee leerwegen, de beroepsopleidende leerweg (BOL) en de beroepsbegeleidende leerweg (BBL). Keuze voor de BBL is alleen mogelijk als de deelnemer niet meer volledig leerplichtig is. Voorwaarde is verder dat de deelnemer een leerwerkplek heeft.
- In deze sector geldt dat conform de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) mbo-instellingen zelf verantwoordelijk zijn voor hun toelatingsbeleid. Dat betekent dat instellingen de ruimte hebben om (gemotiveerd) af te wijken van de wettelijke regelgeving. Ze mogen echter geen hogere selectiecriteria hanteren dan in de wet zijn vastgelegd. Wel mag de opleiding iemand toelaten die niet aan de wettelijke vooropleidingseisen voldoet, maar van wie men verwacht dat deze de opleiding met succes zal kunnen volgen.
- In de Doorstroomregeling vmbo-mbo is vastgelegd dat aan deelnemers die vanuit het vmbo doorstromen naar een verwante sector in het mbo geen aanvullende eisen kunnen worden gesteld; dit geldt ook voor deelnemers aan intersectorale programma’s. Voor deelnemers die switchen van sector bij de overgang van vmbo naar mbo zijn aanvullende vakkenpakketseisen vastgelegd.
- Een deel van de niveau-4-opleidingen wordt in het huidige mbo ook in verkorte vorm aangeboden. Conform de Doorstroomregeling hebben gediplomeerde vmbo’ers kl, gl en tl recht op doorstroom naar niveau 3 en 4. Voor toelating tot verkorte opleidingen worden soms aanvullende toelatingseisen geformuleerd door mbo-instellingen.

3.6.2 In de praktijk

Selectie en matching

- De algemene insteek in het toelatings- en selectiebeleid in het mbo is te karakteriseren als kansen bieden, en deelnemers zoveel mogelijk binnen het onderwijs krijgen en houden door maatwerk.
- In het mbo is het onderscheid tussen selectie en matching of allocatie soms lastig te maken, het is afhankelijk van het niveau waarop je dat bekijkt. Als een deelnemer wordt afgewezen voor de opleiding van zijn of haar keuze is sprake van selectie en van beperking van toegankelijkheid *voor die opleiding*, maar als in diezelfde intake een passend alternatief wordt gevonden waar de deelnemer vervolgens instroomt, is sprake van allocatie en wordt op *sector-niveau* toegankelijkheid gerealiseerd. Het bieden van een passend aanbod voor al diegenen die zich aanmelden, deels nog leerplichtig, deels ook nog niet in bezit van een startkwalificatie raakt aan de maatschappelijke functie van het mbo.
- De toegankelijkheid wordt bevorderd door de grote diversiteit aan opleidingen die worden aangeboden binnen de ROC's en doordat doorverwijzing en plaatsing naar alternatieve opleidingen deel uitmaken van dezelfde intake. ROC's hebben daarvoor door hun grote diversiteit aan aanbod betere mogelijkheden dan vakscholen en iets minder mate de AOC's.
- Het accent ligt in het mbo dus op matching en allocatie, niet op selectie. Voor slechts ongeveer 1% van de deelnemers ziet men binnen de onderzochte mbo-instellingen geen passend aanbod. Ook dan wordt in overleg met andere instanties gezocht naar alternatieve trajecten.
- Men schat dat ongeveer 5% van de aanmelders wordt afgewezen voor de opleiding van hun keuze. Als leerlingen niet geschikt worden bevonden voor de opleiding van hun keuze ligt de focus niet op wel of niet toelaten maar veeleer op: hoe krijgen we de juiste leerling op de juiste plek? Er zijn maar weinig aanmelders waarvoor de instellingen denken geen passend onderwijsaanbod te hebben.
- In veel mbo-instellingen is een dienst aanwezig die aanmelders begeleidt bij heroriëntatie wanneer er twijfel is over toelating tot de opleiding van hun keuze en zij een negatief advies krijgen. Overigens is de negatieve advisering soms wel dwingend of wordt als dwingend ervaren.
- Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, zegt men te streven naar maatwerk. Men probeert in overleg met de leerling (en diens ouders) te komen tot een passende plaatsing. Bijvoorbeeld bij instromers die in eerdere mbo-opleidingen zijn uitgevallen, bij interne doorstroom, bij tussentijds switchen van studie. Soms wordt gebruik gemaakt van een contract tussen school en leerling, waarin afspraken worden vastgelegd over inzet en resultaten en voorwaarden voor het kunnen voortzetten van de opleiding. Ook de mogelijkheden voor toelating tot doorstroomtrajecten naar het hbo worden samen met de student bekeken.

Relatie met het toeleverend onderwijs

- In de overdracht met scholen waar de instromers van afkomstig zijn is sprake van een duidelijk onderscheid tussen 'vaste partners' (het eigen vmbo, scholen in de regio) waarmee afspraken zijn gemaakt over de werkwijze bij doorstroming, en andere scholen. Ten aanzien van de vaste partners is er meer vertrouwen dat die de leerlingen al goed hebben voorbereid

op de overstap en wordt vaak een ‘lichtere’ intake gedaan. Ook kan het mbo gemakkelijker gevraagd en ongevraagd beschikken over relevante informatie over de instromers.

- Warme overdracht tussen aanleverende opleidingen en het mbo zien we met name bij zorgleerlingen; voor de overige leerlingen is dat eerder uitzondering dan regel. Wel wordt bij twijfels informatie gevraagd bij de school waar de leerling vandaan komt. Ook zien we dat leerlingen een intakeformulier moeten overleggen waarvan een deel van de vragen door hun vorige school moet worden ingevuld.
- Contacten met vso, praktijkonderwijs en vmbo zijn intensiever dan met de havo's. Overdracht vanuit andere ROC's ontbreekt meestal.

Kwaliteit en evaluatie

- Er is duidelijk sprake van professionalisering van de toelatingsprocedure in de mbo-sector. Verder zien we in toenemende mate de ontwikkeling van een instellingsbreed selectie- en toelatingsbeleid, waarbinnen de ruimte van de decentrale intakers wordt ingekaderd. Intakes vinden soms centraal, soms decentraal plaats. Als voordeel van decentrale intake wordt genoemd dat dat intakers meer ‘voeling hebben’ met de opleiding(en) en dus beter kunnen inschatten of de opleiding bij de leerling past en andersom. De intakers worden geselecteerd en krijgen op regelmatige basis professionalisering.
- Belangrijke overweging voor de professionalisering van het toelatingsbeleid is het bevorderen van eerlijke kansen op toelating, en het verhogen van het rendement van het onderwijs door een optimale plaatsing van deelnemers te realiseren en zo switchen en uitval terug te dringen.
- Men wil met professionalisering van de toelatingsprocedure ook anticiperen op de nieuwe regelgeving, de invoering van referentieniveaus, de invoering van de entreeopleiding met een bindend advies, de inperking van de verblijfsduur met het daaraan gekoppelde financieringsmodel, en veranderingen in de financiering van ondersteuning van zorgleerlingen. Het wordt dan nog belangrijker om de deelnemers zo snel mogelijk op de juiste plek te krijgen.
- De intakeprocedure verloopt in grote lijnen als volgt. Leerlingen die zich aanmelden, krijgen een brief met uitnodiging voor een intake. Bij die uitnodiging is vaak een formulier gevoegd dat de leerling deels moet invullen en deels door de aanleverende school ingevuld dient te worden. Die brief bevat informatie over de procedure, en soms worden criteria wel geëxpliciteerd, soms wordt dat nadrukkelijk niet gedaan. Ook op de website, in opleidingsbrochures en op de open dag wordt informatie gegeven over de intakeprocedure.
- De intake omvat meestal de afname van een instrument, vaak aangeduid met digitale intake. In de meeste gevallen wordt daarvoor de AMN gebruikt, een instrument gericht op het in kaart brengen van competenties en motivatie. In aansluiting daarop vindt meestal een gesprek plaats, meestal individueel, in een enkel geval in groepsverband, gericht op matching tussen aanmelder en opleidingsaanbod. De meeste instellingen vullen de test aan met een gesprek en soms een motivatiebrief. Bij de intake staan motivatie en het beeld van de opleiding en het beroep waarvoor wordt opgeleid centraal. De informatie uit de intake is soms ook de input voor de loopbaanbegeleiding in de opleiding.
- Naast algemene criteria zoals onvoldoende capaciteiten of motivatie en een onduidelijk beroepsbeeld worden ook specifieke criteria meegewogen. Zo worden bepaalde opleidingen niet of minder geschikt geacht voor leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum en

vormen lichamelijke gebreken als oogafwijkingen, kleurenblindheid, gehoorproblemen, en blessuregevoeligheid een belemmering voor toelating tot opleidingen voor bijvoorbeeld de beveiliging. Bij artistieke opleidingen speelt talent bij de selectie een rol, bij sport- en veiligheidsopleidingen wordt de fysieke conditie onderzocht en meegewogen. Ook de hoeveelheid zorg en begeleiding die een deelnemer nodig heeft, kan een rol spelen bij de beslissing tot toelating.

- In sommige gevallen wordt de intakeprocedure verlengd: bij zorgleerlingen, bij twijfels over capaciteiten of motivatie, bij aanmelders zonder diploma, aanmelders met veel verzuim, met gedragsproblematiek of leerproblemen, aanmelders die geen duidelijke opleidingskeuze hebben gemaakt of van wie de competenties niet aansluiten bij de opleidingskeuze. Bij rugzakleerlingen wordt vastgesteld welke extra begeleiding zij nodig hebben. Bij havisten is vaak extra aandacht geboden voor keuzebegeleiding en loopbaanoriëntatie.
- Bij opleidingen waar volstaan wordt met een administratieve aanmelding -veelal wanneer aanmelders voldoen aan de criteria uit de Doorstroomregeling- vindt veelal in eerste maanden een studiebegeleidingsgesprek plaats om te kijken of er een goede match is tussen deelnemer en opleiding. Dat kan aanleiding zijn voor extra begeleiding, maar ook voor een advies om gedurende het schooljaar of aan het eind van het schooljaar over te stappen naar een andere opleiding of naar dezelfde opleiding op een ander niveau.
- De meeste instellingen hebben nog weinig ervaring met de evaluatie van de gehanteerde werkwijzen, maar dat is wel in toenemende mate een punt van aandacht. Het vaststellen van effectiviteit van de intakeprocedures is in hun ogen moeilijk; er zijn veel factoren die studieresultaten en uitval bepalen, en op veel instellingen is men nog niet zo lang bezig met de huidige aanpak. Wel gaat men op veel instellingen bij uitval of switchen van deelnemers systematischer na of daarvoor bij de intake al aanwijzingen waren met als doel daarvan te leren.

Toegankelijkheid en rendement

- In het toelatingsbeleid in het mbo is het perspectief van toegankelijkheid niet zozeer op niveau van opleiding maar van de instelling als geheel geformuleerd. Dit biedt mogelijkheden om recht te doen aan beide doelstellingen, toegankelijkheid garanderen en een voldoende rendement realiseren.
- Het doel van de intake is om een optimale afstemming van de opleiding op wensen van de leerling te realiseren maar wel vanuit het perspectief dat er reële kansen zijn op studiesucces. Als daarover twijfels zijn, wordt samen met de leerling gezocht naar alternatieven binnen het opleidingsaanbod van de instelling. Hoe breder en diverser het aanbod, hoe meer mogelijkheden een instelling heeft beide ‘heren’, toegankelijkheid en rendement’, te dienen.
- Enkele ROC's voorzien problemen met het voorgenomen beleid, bijvoorbeeld minder mogelijkheden voor de opvang van zorgleerlingen, de sterke invloed van taal- en rekenprestaties bij toelating (de referentieniveaus), de teruglopende mogelijkheden die deelnemers krijgen om te binnen het mbo op te stromen en - als gevolg daarvan - de toegenomen druk om leerlingen direct op het goede niveau te plaatsen.

4 Overgangen naar het ho en binnen het ho

4.1 Inleiding

Selectie bij toegang tot het hoger onderwijs is in eerste instantie vastgelegd in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) in de vorm van algemene, nadere en aanvullende vooropleidingseisen. De algemene eisen gaan over het algemene vooropleidingsniveau, zoals een havo- of vwo-diploma. *Nadere* eisen betekent dat er een eis wordt gesteld binnen een bepaalde algemenere vooropleidingseis. Bijvoorbeeld: een havodiploma is vereist en daarbinnen een natuur & techniekprofiel. *Aanvullende* eisen wil zeggen dat extra selectiecriteria worden gehanteerd bovenop hetgeen getoetst wordt door het diploma van de vooropleiding. Aanvullende eisen bij toelating gelden in het Nederlands hoger onderwijs van oudsher slechts bij een beperkt aantal opleidingen die specifieke eisen aan de vaardigheden of aanleg van studenten stellen, zoals kunst- of sportopleidingen.

Uit een analyse van de wet- en regelgeving en relevante literatuur volgt dat in de afgelopen tien jaar verschillende ontwikkelingen hebben plaatsgevonden wat betreft de doelen van aanvullende selectie in het hoger onderwijs. We onderscheiden vier ontwikkelingen:

- 1) Een ontwikkeling naar meer decentrale selectie bij opleidingen met een bepaalde capaciteit die de *instroom* moeten *beperken*, waar studenten voorheen centraal werden geselecteerd (numerus fixus met decentrale selectie);
- 2) Een tendens naar meer (niveau-) *differentiatie* in het hoger onderwijs waarbij selectie een belangrijke rol speelt (university colleges, honoursprogramma's);
- 3) Een tendens naar meer aanvullende eisen bij opleidingen om een *hoger minimumniveau* te behalen gericht op een specifiek beroep (entreetoetsen pabo);
- 4) Een tendens naar meer eisen ten aanzien van de studievoortgang van studenten. Doel is een *hoger rendement* te behalen, waarbij eerdere studieresultaten een selecterende functie hebben (bindend studieadvies).

Matching wordt daarnaast ook als bijzonder doel van selectie genoemd (in combinatie met bovenstaande doelen). Matching betekent dan dat niet zomaar wordt geselecteerd op eigenschappen van studenten, maar dat deze worden verbonden met de doelstelling van de opleiding. Dit in tegenstelling tot vormen van gereguleerde selectie die niet direct aansluiten op de kwalitatieve doelstelling van de opleiding (bijvoorbeeld selectie door middel van loting of op basis van een algemeen cijfergemiddelde) (Commissie 'Ruim baan voor talent', 2007).

De genoemde doelen zijn niet noodzakelijk uitsluitend (verschillende doelen kunnen samengaan), maar komen wel vanuit verschillende beleidsachtergronden naar voren. In deze ontwikkeling passen ook de (soms verplichte) niet-bindende matchings- of studiekeuzeactiviteiten die sinds enige tijd op hogescholen en universiteiten voor de poort van de opleiding worden aangeboden. Deze activiteiten zijn weliswaar niet bindend, maar moeten in de toekomst wel uitmonden in een vrijblijvend studieadvies.

4.2 Onderzoeksopzet

Een eerste stap in het onderzoek naar selectiemechanismen in het hoger onderwijs is het in kaart brengen van de wet- en regelgeving. Het gaat om ontwikkelingen in de afgelopen tien jaar en toekomstige ontwikkelingen (richtlijn: sinds 1 januari 2003). De studie betreft gehanteerde selectiecriteria en -methoden, en daarnaast de genoemde achterliggende doelstellingen van beleid. In eerste instantie is de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) geraadpleegd. Als wordt verwezen naar deze wet, dan heeft dit betrekking op de wet met geldigheidsdatum 10 januari 2013 (WHW, 2013). Bronnen zijn ook documenten met beleidsvoornemens en -adviezen van het ministerie van OCW, van sectororganisaties als VSNU en HBO-raad, en van onder meer door deze partijen ingestelde commissies. Tevens zijn studies van kennisinstellingen, inspectie, en adviesorganen geraadpleegd, ook om de praktijk in beeld te brengen.

Vervolgens zijn aanvullend hierop telefonische interviews gehouden met medewerkers van hogescholen en universiteiten en vertegenwoordigers van de HBO-raad, VSNU en de Inspectie van het Onderwijs. De informatie uit de literatuurstudie ondersteunde mede bij het benaderen van instellingen voor het verkrijgen van verdiepende en aanvullende informatie via telefonische interviews.

We hebben acht personen geïnterviewd die op centraal niveau van de instelling werken, vrijwel allemaal beleidsmedewerkers. We hebben met hen gesproken over het instellingsbeleid en zij hebben een algemene schets gegeven van de uitvoering van selectie en studiekeuzeactiviteiten op de instelling.

Verder zijn veertien interviews gehouden met medewerkers van specifieke opleidingen of programma's. Hierbij zijn de interviews verdeeld over categorieën van selectieve opleidingen of programma's die op basis van de literatuurstudie zijn onderscheiden: opleidingen met numerus fixus en decentrale selectie, selectieve opleidingen en programma's gericht op excellentie (bijvoorbeeld university colleges en honoursprogramma's), selectieve masters, overige opleidingen met selectie (pabo en een opleiding met selectie aan de poort vanwege de experimentregeling). Tot slot hebben we ook nog twee interviews gehouden over het bindend studieadvies met twee personen die op een opleidingsoverstijgend niveau werkzaam zijn. De onderwerpen die volgen uit bovenstaande categorieën (numerus fixus, excellentieprogramma's etc.), zijn in beperkte mate ook aan de orde geweest in de acht interviews die op centraal niveau zijn gehouden, zij het minder diepgaand dan in de interviews op opleidings- of programmaniveau.

	Universiteit	Hogeschool	Totaal
Centraal instellingsniveau	3 beleidsmedewerkers 1 hoofd studentenzaken	4 beleidsmedewerkers	8
Bindend studieadvies	1 beleidsmedewerker centraal niveau	1 senior studieloopbaanbegeleider	2
Opleiding met numerus fixus en decentrale selectie	2 opleidingsdirecteuren 1 voorzitter commissie decentrale selectie	2 opleidingsmanagers	5
Programma's en opleidingen gericht op excellentie	1 decaan university college 1 onderwijsdirecteur university college 1 bureauhoofd honours programma	1 manager excellentieprogramma	4
Masters met selectie	1 opleidingsdirecteur 1 beleidsmedewerker 1 admissions officer		3
Overige selectieve situaties	1 executive director opleiding met selectie (experimentregeling)	1 instroomcoördinator pabo	2

In overleg met de Onderwijsraad is een leidraad voor de interviews vastgesteld. Hierin kwamen aan de orde:

- Het beleid ten aanzien van selectie: waar vindt selectie plaats, ontwikkelingen in de afgelopen vijf tot tien jaar en de motivering daarvoor.
- De kwaliteit van de selectie: worden de uitkomsten gemonitord, heeft selectie het beoogde effect en hoe ontwikkelen criteria en procedures zich.
- Uitvoering van het beleid: uitzonderingen, informatievoorziening, relatie met scholen.

In de volgende twee paragrafen gaan we eerst in op de algemene en nadere vooropleidingseisen voor het hbo en wo. Vervolgens bespreken we de selectiemechanismen bij toelating tot het hoger onderwijs, in paragraaf 4.5 tot en met 4.8 (numerus fixus, kunstonderwijs, excellente opleidingen en niet bindende studiekeuzeactiviteiten). In paragraaf 4.9 wordt ingegaan op de relatie met het toelidend onderwijs en in paragraaf 4.10 tot en met 4.13 worden selectiemechanismen binnen het hoger onderwijs besproken (bindend studieadvies, entreetoetsen lerarenopleidingen, selectie voor excellentietrajecten en de overgang van de bachelor naar de master). Steeds wordt daarbij ingegaan op de wijze waarop de wetgeving zich heeft ontwikkeld, hoe selectie in de praktijk van de hogescholen en universiteiten is ontwikkeld en welke motieven in de wetgeving en in de praktijk hiervoor worden gebruikt. Het hoofdstuk eindigt met een samenvatting van de voornaamste bevindingen over de ontwikkelingen in selectiemechanismen en matchings- en studiekeuzeactiviteiten in het hoger onderwijs.

4.3 Naar het hbo: algemene / nadere vooropleidingseisen

Een diploma van de havo, het vwo, een middenkaderopleiding (mbo niveau 4) of van bepaalde vakopleidingen (WHW, 2013: artikel 7.24, lid 2) vormen de algemene geldende vooropleidingseisen voor het hbo. Daarnaast kunnen er voor de bacheloropleiding nadere opleidingseisen

gelden, zoals profieisen havo of vwo (idem: artikel 7.25), of is toelating mogelijk met een colloquium doctum bij 21 jaar of ouder (idem: artikel 7.29).

In verband met de doorstroom van mbo-4 naar het hbo is door de Commissie ‘Toekomstbestendig hoger onderwijs stelsel’ - Veerman - (2010) voorgesteld dat de vanzelfsprekende mbo-hbo-doorstroom moet worden beperkt, aangezien er sprake zou zijn van teveel uitval bij deze overgang; hierbij zou meer geselecteerd moeten worden. In het recente wetsvoorstel ‘Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs’ (2013) heeft dit advies navolging gekregen. Geconstateerd wordt dat op dit moment met de wet wel nadere eisen mogen worden gesteld aan de vooropleiding havo en vwo, maar niet aan instromers uit het mbo. Iemand met een opleiding mbo-4 elektrotechniek kan nu commerciële economie aan het hbo gaan studeren. Het wetsvoorstel beoogt dat het toelatingsrecht blijft bestaan voor verwante mbo-opleidingen en komt te vervallen voor niet-verwante opleidingen. MBO-raad en HBO-raad hebben een voorstel gedaan aan de minister om toelatingseisen te formuleren op het niveau van mbo-domeinen en Croho-onderdelen in het hbo. Niet-verwante instromers krijgen de mogelijkheid om deficiënties vooraf weg te werken in hun keuzeruimte in de mbo-opleiding (MBO-raad, 2013).

In het wetsvoorstel ‘Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs’ (2013) wordt daarnaast voorgesteld om verkorte (dat wil zeggen versnelde) trajecten van hbo-opleidingen te starten die exclusief bedoeld zijn voor vwo’ers.

Het feit dat de voorstellen voor regelgeving over de niet-verwante doorstroom van mbo naar hbo in samenwerking tussen de MBO-raad en de HBO-raad zijn gemaakt, geeft al aan dat beide partijen zich verantwoordelijk voelen voor deze overgang. Een hogeschool geeft aan dat niet-verwante doorstroom eigenlijk niet erg veel voorkomt en dat er dan in ieder geval bijspijkercurricula worden aangeboden. Toch voorziet het wetsvoorstel wel in een behoefte bij de hogescholen, zo blijkt uit de interviews. En de grofmazige wijze waarop volgens het voorstel van de raden kan worden vastgesteld wat wel of niet verwante doorstroom is, geeft instellingen ruimte voor eigen invulling. Het is dan wel belangrijk, zo wordt door enkele hogescholen aangegeven, dat er landelijke of minstens regionale afstemming is zodat een doorstromer niet bij de ene hogeschool gemakkelijker wordt toegelaten dan bij de andere. Een niet-aansluitende vooropleiding wordt ook gebruikt als criterium op basis waarvan je een aankomend student uitnodigt voor een studiekeuzegesprek.

4.4 Naar het wo: algemene / nadere vooropleidingseisen

Een vwo-diploma geldt als vooropleidingseis voor het wetenschappelijk onderwijs (WHW, 2013: artikel 7.24, lid 1). Daarnaast kan iemand met een hbo-propedeuse ook instromen in de bachelor (idem: artikel 7.28). Verder gelden de nadere vooropleidingseisen zoals voor het hbo ook voor de wo-bachelor (idem: artikelen 7.25 en 7.29).

De Commissie ‘Toekomstbestendig hoger onderwijs stelsel’ - Veerman - (2010) is van mening dat de route van hbo-propedeuse naar de universiteit zou moeten worden afgesloten, en dat in plaats daarvan de route hbo-bachelor naar universitaire master zou moeten worden gestimu-

leerd. De eerste route zou momenteel teveel studie-uitval geven. In het wetsvoorstel 'Kwaliteit in verscheidenheid' (2013) komt het toelatingsrecht om met de hbo-propedeuse naar de universiteit te gaan, inderdaad te vervallen. In plaats daarvan mogen universiteiten aan deze categorie nadere selectie-eisen stellen gebaseerd op kennis en vaardigheden opgedaan in de vooropleiding.

In de interviews met de universiteiten wordt beaamd dat de hbo-propedeusestudenten bekend staan als een risicogroep, met veel studie-uitval. De voorgestelde wetgeving wordt dus positief ontvangen. Enerzijds, wordt er gezegd, hebben deze studenten vaak niet het vereiste niveau. Anderzijds, geven enkele universiteiten aan, willen ze ook niet teveel energie in deze studenten hoeven stoppen om ze op dat niveau te krijgen. Studenten die op deze manier wilden doorstromen, werd al regelmatig geadviseerd om eerst de hbo-bachelor te behalen. Ook vanuit de Inspectie wordt aangegeven dat het voor deze groep vaak een realistischer keuze is om eerst de hbo-bachelor te halen.

4.5 Naar een opleiding met numerus fixus

4.5.1 Wet- en regelgeving

Opleidingen met een capaciteitsbeperking (WHW, 2013: artikel 7.57) passen steeds meer decentrale selectie toe. Sinds 1999 mogen opleidingen met een numerus fixus als experiment tot maximaal de helft (50%) van het aantal 8-minners decentraal selecteren. De overige plaatsen worden nog toegewezen door middel van centrale loting. Degenen met een gemiddeld eindexamencijfer van 8 of hoger worden direct geplaatst. In 2002 pasten 12 wo-opleidingen en 9 hbo-opleidingen met een numerus fixus decentrale selectie toe (commissie 'Decentrale toelating', 2004). Het aantal aangemelde opleidingen voor fixus met decentrale selectie is recent sterk toegenomen. Voor het studiejaar 2013/2014 gaat het om 32 opleidingen in het hbo (DUO, 2013a) en 50 in het wo (DUO, 2013b). Naast de welbekende numerus fixus bij medische studies is er ook steeds vaker een capaciteitsbeperking bij (andere) populaire opleidingen met traditioneel een hoge instroom. Psychologie kent sinds studiejaar 2011-2012 een landelijke fixus en Rechten volgt in 2013-2014. In het wo volgt dit uit landelijke afspraken tussen de universiteiten, gecoördineerd door VSNU.

De Commissie 'Decentrale Toelating' (2004) heeft de werking van de experimenten met decentrale selectie onderzocht. Het motief bij invoering van de mogelijkheid tot decentrale selectie was om studenten invloed te geven op het wel of niet geselecteerd worden voor een opleiding. Dit zou een meer rechtvaardige en legitieme wijze van selectie zijn ('lot in eigen handen') in vergelijking tot loting.

De commissie onderschrijft decentrale selectie als manier om ook meer persoonlijke criteria mee te wegen bij toelating. Hierdoor wordt meer rekening gehouden met de autonomie van instellingen en de behoeften van instellingen en studenten (het matchingprincipe). Dit past in de

context van meer individualisering, profilering van instellingen en toenemende nationale en internationale concurrentie voor onderwijsinstellingen die door de commissie wordt geschetst. Mogelijke onbedoelde effecten van decentrale selectie (in vergelijking met centrale selectie / loting) die de commissie noemt zijn: fraudegevoeligheid van de procedure, gevaar van willekeur en administratieve lasten. Daarnaast constateert de commissie dat inschrijvers die decentraal worden geselecteerd, vaker al studie- en werkervaring hebben. De commissie wijst daarom op het gevaar van inflatie van het vo-diploma (Commissie 'Decentrale toelating', 2004). De commissie pleit ervoor op competenties te toetsen en niet alleen op vakkennis. Een randvoorwaarde voor eerlijke selectie is verder dat criteria van tevoren bekend zijn, zodat hierop kan worden geanticipeerd. Ook moeten de criteria helder en eenduidig worden gecommuniceerd. Bovendien is vereist: 'de toegankelijkheid is zodanig gewaarborgd, dat er voor de rechthebbende onderwijsvrager steeds een passende voorziening is'. Hoe deze toegankelijkheid ingevuld moet worden, staat nog open. Op de procedures van decentrale selectie zou verder een 'vorm van toezicht' moeten zijn (Commissie 'Decentrale toelating', 2004).

De Raad voor de Volksgezondheid en Zorg heeft in 2010 op verzoek van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport een advies uitgebracht ten aanzien van selectie bij numerus fixusopleidingen. De raad constateert onder meer dat er een tekort is aan bepaalde typen medisch specialisten, vooral bij minder populaire richtingen als ouderengeneeskunde, terwijl hier de zorgvraag juist toeneemt. De raad pleit voor meer regie bij de selectie van geneeskundestudenten, om zo te komen tot meer andere typen medische specialisten. Hij pleit voor afschaffing van het nationale lotingsstelsel, en voor 100% decentrale selectie. Hierbij zou ook ruimte kunnen zijn voor deels landelijke criteria. Daarbij moeten niet alleen examencijfers, maar ook motivatie en competenties in de selectie worden betrokken. Het gaat hierbij dus niet om het beperken van de instroom, maar het creëren van een meer gedifferentieerde instroom, gericht op een beoogde functiedifferentiatie onder toekomstige artsen.

Met de wetwijziging 'Ruim baan voor talent' (Staatsblad, 2011) is het mogelijk gemaakt voor instellingen om in plaats van de helft, tot 100% van de groep 8-minners decentraal te selecteren (WHW, 2013: artikel 7.57e). Hiermee is de lotingseis afgeschaft voor deze groep inschrijvers. In wetsvoorstel 'Kwaliteit in verscheidenheid' wordt de centrale loting helemaal afgeschaft (2013). Ook is de automatische toelating van de groep 8-plussers van de baan. Loting en plaatsing op basis van een gemiddeld eindcijfer (alleen) past volgens het ministerie niet bij de doelstelling van het matchingprincipe. Instellingen bepalen zelf de selectiecriteria en stellen procedures voor. Bij hun eigen decentrale selectie kunnen opleidingen met een numerus fixus het 8-plus-criterium blijven hanteren. Ze zijn wel gebonden aan de eis dat er ten minste twee typen criteria moeten worden gehanteerd, bijvoorbeeld naast het eindexamencijfer ook motivatie of geschiktheid voor het beroep.

4.5.2 In de praktijk

Meer opleidingsgerichte criteria

Onderzoek in opdracht van de Commissie ‘Decentrale toelating’ (Van den Broek, Kerstens & Woutersen, 2003) liet zien dat selectiecriteria van opleidingen meestal betrekking hadden op motivatie, aanleg voor het vakgebied en/of sociale of communicatieve vaardigheden. De beoordeling van het vakkenpakket, het opsturen van een sollicitatiebrief waren algemeen voorkomende werkwijzen. Minder voorkomend waren psychologische testen, assessments en opleidings-specifieke opdrachten. Een punt van kritiek onder studenten was dat de criteria en normen van de selectieprocedure vaag konden zijn en slecht vergelijkbaar tussen opleidingen.

Uit de interviews die in het kader van dit onderzoek zijn gevoerd, lijken selectiecriteria en -procedures nog grotendeels vergelijkbaar met die in 2003. Bij aanmelding voor decentrale selectie wordt studenten vaak gevraagd om een motivatiebrief of essay te schrijven, een vragenlijst in te vullen of een toets te doen. Vervolgens worden studenten vaak uitgenodigd op de instelling. Waar in 2003 assessments en opleidings-specifieke opdrachten nog weinig voorkwamen, worden deze nu wel door een aantal instellingen genoemd. Zo worden studenten bijvoorbeeld een dag lang aan het werk gezet met opdrachten in groepjes of kleine projecten. Bij alle instellingen die we hebben gesproken, is sprake van meerdere selectiecriteria.

Voor een opleiding met een fixus moeten studenten zich vroeger aanmelden dan voor een reguliere opleiding. De selectiecriteria voor een fixusopleiding moeten door de instelling dan ook tijdig gepubliceerd worden. In de interviews wordt veelal aangegeven dat de criteria helder zijn voor zowel studenten als voor de opleiding. Men vindt het aantal beroepsprocedures beperkt. Omdat de criteria en procedures zijn vastgelegd en er regelingen voor bezwaar en beroep zijn, is er feitelijk geen ruimte om bij de selectie van studenten af te wijken van deze regelgeving, volgens de bevraagde hogescholen en universiteiten. Niettemin valt in de gesprekken op dat het verschil tussen criterium en procedure niet altijd even duidelijk is. Gevraagd naar criteria worden regelmatig procedures genoemd zoals het schrijven van een motivatiebrief of het houden van gesprekken.

Verder geven de vertegenwoordigers van instellingen waarmee we hebben gesproken veelal aan dat er op opleidingsniveau veel vrijheid is om de procedures in te vullen. Wel kan er bijvoorbeeld op instellingsniveau een soort sjabloon worden vastgelegd (bijvoorbeeld de eis om een groepsactiviteit op de instelling aan te bieden). De invulling daarvan is echter aan de opleidingen: *‘Tot nu toe is het allemaal in de faculteiten ontwikkeld, maar er komt volgend jaar hogeschoolbreed beleid voor. Dat gaat dan uit van een minimumvariant en dat kunnen opleidingen zelf uitbreiden’*.

De aanvraag voor een numerus fixus verloopt via het College van Bestuur dat op deze manier ook zicht houdt op de selectiecriteria. Al met al kan gesteld worden dat decentrale selectie voor veel opleidingen nog nieuw is en in ontwikkeling. Wel is er duidelijk sprake van (een wens tot) professionalisering door middel van training van gespreksvoerders, maar bijvoorbeeld ook door uitwisseling via VSNU en door gebruik te maken van good practices van andere instellingen.

Motivatie als selectiecriteria

De VSNU (2012) waarschuwt, in een position paper met betrekking tot selectie, voor het gebruik van motivatie als enig of primair selectiecriteria. Dit zou nadelig kunnen zijn voor groepen met weinig sociaal en cultureel kapitaal die hun motivatie in een brief of gesprek wellicht minder goed onder woorden kunnen brengen. Dit bezwaar wordt ook aangedragen door enkele vertegenwoordigers van instellingen die we hebben gesproken. Hier bestaat het risico van ‘bias’ of subjectiviteit: *‘Motivatiebrieven en gesprekken hebben een grote foutmarge. Het bevoordeelt bepaalde groepen en studenten gaan zaken wellicht mooier maken als ze zich realiseren dat er iets van afhangt. De twijfel over deze manier van selectie of intake is sterker geworden.’*

Enkele instellingen geven aan dat zij dit proberen te voorkomen door middel van trainingen voor de gespreksvoerders, aanmelders meerdere gesprekken met verschillende gespreksvoerders te laten voeren, aanwezigheid van meerdere personen bij een gesprek en het gebruik van checklists voor de gesprekken.

Motieven voor een numerus fixus en decentrale selectie

De numerus fixus die een opleiding kan instellen, is in feite een capaciteitsfixus die wordt ingesteld wanneer wordt verwacht dat het aantal aanmeldingen de capaciteit van de opleiding overstijgt. Dit motief wordt ook genoemd door de instellingen die we hebben gesproken. Door grip te houden op de omvang van de instroom, houden instellingen ook meer controle op de kwaliteit van de opleiding. Vanwege de fixus is vroeger bekend hoeveel studenten instromen, zodat een opleiding een goede planning kan maken van de inzet van docenten, onderwijsruimtes en dergelijke. Voor de keuze om decentraal te gaan selecteren bij een fixusopleiding worden ook inhoudelijke argumenten genoemd. Decentrale selectie helpt om studenten een bewustere keuze te maken en het wordt gezien als een manier om de meest geschikte of meest gemotiveerde studenten binnen te halen: *‘Bij loting wordt alleen naar de cijfers gekeken. We wilden voor deze opleiding juist ook studenten met een creatief talent. Zij zijn ook geschikt voor deze opleiding ook al hebben ze soms niet de hoogste cijfers gehaald.’*

Of er kan, volgens een medewerker van een universiteit, alleen al door het instellen van een fixus een effect van zelfselectie optreden: *‘Het instellen van een fixus kan ook al een deel van de mogelijk lager presterende studenten hebben afgeschrikt. Daarbij moeten studenten zich bij de fixusopleiding vroeger aanmelden. Dan mis je misschien wat late aanmelders die in de regel ook minder presteren’*

In de media is de groei van het aantal opleidingen met een numerus fixus niet onopgemerkt gebleven (Schonewille, 2013; Truijens, 2013) en wordt gesproken van een ‘sluiproute’ om te kunnen selecteren. De inhoudelijke argumenten (bewustere studiekeuze, meest geschikte studenten selecteren) die worden opgevoerd in onze interviews, werden inderdaad soms niet alleen genoemd als argument voor decentrale selectie, maar ook voor de keuze om een fixus in te stellen. Dit suggereert dat de numerus fixus daadwerkelijk soms als ‘sluiproute’ wordt gebruikt.

Kwaliteit en opbrengst van decentrale selectie

Decentrale selectie is zoals gezegd voor veel instellingen nog relatief nieuw. Er wordt lang niet altijd gemonitord of de keuze voor decentrale selectie effect heeft op het studiesucces van studenten (in vergelijking met ingelote of geplaatste 8-plus-studenten). Een onderzoek van het Erasmus Medisch Centrum (2009) liet zien dat decentraal geselecteerde studenten minder vaak

uitvallen dan studenten die via gewogen loting zijn toegelaten. Ook een universiteit en een hogeschool in ons onderzoek gaven aan dat er minder uitval was bij decentraal geselecteerde studenten dan bij ingelote studenten. Verder werden vanuit verschillende hogescholen en universiteiten positieve effecten genoemd van selectie in het algemeen, zoals hoger rendement, nominaal studeren en meer positieve studieadviezen. Een andere universiteit meldt dat het effect van decentrale selectie niet zozeer te zien is in de resultaten maar wel in motivatie, betrokkenheid en professionaliteit van de studenten. Voorbeelden van niet gemeten, maar ervaren positieve effecten: *‘Er is dit jaar voor het eerst geselecteerd en er is een zeer gemotiveerde groep studenten. Hoewel er nog niet concreet op is gemonitord, wordt dit door de opleiding niet als toeval ervaren.’*

‘Studenten krijgen ook het gevoel van ‘uitverkoren zijn’, wat hen weer verder motiveert.’

4.6 Naar het kunstonderwijs

Voor het hoger onderwijs in de kunsten gelden aanvullende eisen, bovenop algemene en nadere opleidingseisen, omdat het middelbaar onderwijs de benodigde aanvangsvaardigheden en talenten onvoldoende toetst. Voor toelating tot de opleiding is een bewijs nodig van de instelling. Het instellingsbestuur gaat over tot toelating na advies van een commissie die onderzoekt of de aankomende student voldoet aan de criteria van de kunstopleiding (WHW, 2013: artikel 7.26a). Naast de kunstopleidingen en lerarenopleidingen in de kunsten is er ook een aantal andere opleidingen met aanvullende eisen zoals opleidingen op het gebied van sport en beweging, het hoger hotelonderwijs en creatieve therapie.

Deze opleidingen kennen veelal van oudsher aanvullende eisen en selectieprocedures. Een hogeschool met kunstopleidingen in haar aanbod gaf aan dat er een verschuiving plaatsvindt in de eisen die gesteld worden aan de aanmelders voor de docentenopleidingen in de kunsten. Voorheen werd vooral gekeken naar de creatieve aanleg van studenten, zoals ook in de regelgeving is vastgelegd. Men is aan deze hogeschool echter tot de conclusie gekomen dat het voor toelating tot de docentenopleidingen ook belangrijk is om aandacht te besteden aan de sociaal-communicatieve kwaliteiten van de studenten. Deze aspecten worden in de toekomst nadrukkelijker onderdeel van de selectieprocedure.

4.7 Naar een excellente opleiding

4.7.1 Wet- en regelgeving

Sinds 2003 zijn er diverse wetten, besluiten en regelingen voorgesteld en doorgevoerd die betrekking hebben op (experimenten rond) differentiatie en selectie in het hoger onderwijs. Het gaat hier om selectie om te komen tot differentiatie in de stroom van studenten en in het opleidingsaanbod binnen het hbo en het wo. Hierbij worden excellente studenten onderscheiden van reguliere studenten. Dit ten behoeve van excellente opleidingen en onderwijsprogramma's die

worden ingericht, en zich profileren ten opzichte van reguliere opleidingen. De beoogde uitkomst hiervan is meer niveaudifferentiatie in het hoger onderwijs.

Hieraan ten grondslag liggen beleidsverkenningen en adviezen van commissies en hieruit volgen regelingen voor experimenten, subsidieprogramma's en selectieve opleidingen. Hieronder wordt chronologisch de ontwikkeling naar wet- en regelgeving op het gebied van selectie en differentiatie in het hoger onderwijs geschetst. Wanneer (deel)maatregelen of voorstellen exclusief betrekking hebben op differentiatie na de eerste inschrijving, dus *binnen* het HO, komen ze aan de orde in paragraaf 4.12 (selectie voor excellentietrajecten) en paragraaf 4.13 (selectie bij de overgang naar de master).

In 2003 verscheen de notitie 'Ruim baan voor talent' (Tweede Kamer, 2003). De insteek van deze beleidsnotie is een economische: de Nederlandse kenniseconomie loopt achter bij internationale ontwikkelingen, met name die in de Angelsaksische landen. Nodig is meer topkwaliteit, excellentie en een minder egalitair hoger onderwijslandschap: 'de gelijkheidsdeken opschudden'. Selectie en collegegelddifferentiatie worden als voorwaarden gezien om die beoogde kwaliteit te realiseren (Tweede Kamer, 2003).

Met de 'Experimentwet vooropleidingseisen, selectie en collegegeldheffing' (Staatsblad, 2005) konden opleidingen hiermee gaan experimenteren. De doelstelling van de experimenten was 'bevordering van excellentie in het hoger onderwijs en verhoging van de deelname aan die vorm van onderwijs' (Staatscourant, 2005). In een eerste ronde aanvragen, vanaf 2004, ging het om 34 experimenten met selectie voor de poort, flexibele toelating en collegegeldverhoging (maximaal vijf keer het wettelijk collegegeld), bij met name hbo- en wo-bacheloropleidingen, university colleges en honoursprogramma's (Van der Werf, Oploo, Van Aarsen, & Ziegelaar, 2007; Staatsblad, 2005). In 2010 is er opnieuw ruimte gemaakt voor experimenten (Staatsblad, 2010).

De commissie 'Ruim baan voor talent' (2007) die de experimentvoorstellen van instellingen beoordeelde, stelde dat selectie aan de poort nodig is om tot een goede match tussen student en opleiding te komen. Maar, het kan alleen een positieve werking hebben als het plaatsvindt binnen een intensieve onderwijscontext ('bijzondere onderwijsconcepten gericht op excellentie; kleinschalig en van hoge kwaliteit met een specifieke en herkenbare didactiek, infrastructuur en doelstelling'). Zonder deze onderwijscontext heeft selectie vermoedelijk geen voorspellende waarde. Voorkomen moet worden dat selectie wordt toegepast om de beste studenten af te romen als alternatief voor verbetering van het onderwijs, aldus de commissie.

Van experimenten met selectie naar nieuwe wetgeving

Met de wetswijziging 'Ruim baan voor talent' (Staatsblad, 2011) wordt selectie bij de university colleges uit de experimenteerfase gehaald. Selectie van studenten mag betrekking hebben op een volledige opleiding of een deel van de opleiding. Voorwaarde blijft dat het 'kleinschalig en intensief onderwijs betreft, dat is gericht op bovengemiddeld onderwijsrendement en waarbij de activiteiten binnen en buiten het curriculum met elkaar zijn verbonden'. Tegelijkertijd is het belangrijk dat de mogelijkheid tot selectie 'geen afbreuk doet aan de kwaliteit of de toegankelijkheid van het hoger onderwijs' (WHW, 2013: artikel 6.7).

De mogelijkheden voor selectie worden verder uitgebreid met het wetsvoorstel 'Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs' (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap & Ministerie van Economische Zaken, 2013) dat voortbouwt op het advies 'Differentiëren in drievoud' van de Commissie 'Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel' - Veerman - (2010). Volgens de commissie vraagt een gedifferentieerd opleidingsaanbod (qua inhoud, specialisme, niveau en onderwijskundig concept) om differentiatie van de instroom en gerichte selectie. Selectie bevordert zo de matching: de juiste student op de juiste plek. Opleidingen en studenten passen bij elkaar wat betreft gevraagde en geboden leerstijl, motivatie en interesses. Studiesucces en onderwijskwaliteit wordt verhoogd wanneer homogene groepen studenten worden gevormd. De commissie beveelt naast selectie *na* de poort ook selectie *voor* de poort van hogeronderwijsinstellingen aan, ondanks dat het risico van waardedaling van het diploma voortgezet onderwijs wordt herkend. Selectie zou aanvullend moeten zijn ten opzichte van het vo-diploma en selectie-instrumenten moeten worden onderzocht op voorspellende waarde. Verder wordt gesteld: 'Het [de selectie] mag er niet toe leiden dat studenten worden uitgesloten; ze moeten wel bij een opleiding van hun keuze terecht komen' (Commissie 'Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel', 2010; vgl. Inspectie van het onderwijs, 2012).

In het wetsvoorstel wordt verder geregeld dat bij selectie ten minste twee typen criteria worden gebruikt; op het gebied van cognitieve en niet-cognitieve kenmerken (bijvoorbeeld motivatie of persoonlijkheidskenmerken). Daarnaast komen de kosten van aanvullende selectie bij decentrale selectie bij fixusopleidingen en de university colleges voor rekening van de student zelf, zoals dit ook in het buitenland gewoon is (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap & Ministerie van Economische Zaken, 2013).

Met het wetsvoorstel kunnen ook aanvullende selectie-eisen worden gesteld voor opleidingen met een bepaald onderscheiden profiel, bijvoorbeeld gericht op internationalisering of ondernemerschap. Collegedifferentiatie wordt niet alleen voor opleidingen en programma's met kleinschalig intensief onderwijs mogelijk, maar ook voor opleidingen die door de NVAO als excellent zijn beoordeeld. (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap & Ministerie van Economische Zaken, 2013; zie ook Raad van State, 2012).

4.7.2 In de praktijk

In de evaluatie van de experimenten werd door de commissie Sminia (2007) geconstateerd dat er vaak een combinatie van meerdere selectie-instrumenten gehanteerd en dat er een grote variatie in de selectiecriteria bestond. De commissie signaleerde een positieve werking van selectie: bewustere studiekeuze, meer motivatie bij geselecteerde studenten en een gevoel van gezamenlijke verantwoordelijkheid onder studenten en docenten, waardoor er meer binding kan ontstaan met de opleiding. Daarnaast werden ook mogelijke negatieve neveneffecten genoemd. Studenten haken wellicht (onnodig) bij voorbaat af bij selecterende opleidingen. En, mogelijk ontstaat er een negatieve uitruil ten opzichte van de reguliere opleidingen (een reguliere opleiding wordt als tweederangs gezien en de beste studenten kunnen de zwakkeren niet meer meetrekken wanneer gedifferentieerd wordt naar niveau). Verder zag de commissie dat er experimentopleidingen waren die specifieke groepen categorisch benaderden en selecteerden, zoals hbo-instellingen die mikken op vwo'ers en wo-opleidingen die buitenlandse studenten werven. De

commissie stelde dat respectievelijk mbo'ers, havisten en Nederlandse studenten niet in het nadeel mogen zijn (Commissie Sminia, 2007).

Criteria: excellent, internationaal, ambitieus

De criteria en procedures die worden gehanteerd voor toelating tot de university colleges, lijken anno 2013 erg vergelijkbaar. De websites van het Utrecht University College, het University College Maastricht, het Amsterdam University College en Leiden University College The Hague laten alle vier zien dat studenten worden beoordeeld op hun middelbare schoolresultaten en motivatie en dat hun beheersing van het Engels van voldoende niveau moet zijn. Vervolgens wordt een student uitgenodigd voor een gesprek op de instelling of via skype / telefonisch voor buitenlandse aanmelders. Verder worden bij sommige colleges aanbevelingsbrieven van bijvoorbeeld docenten gevraagd, of een essay. De opleidingen kennen een vroegere aanmelddatum dan reguliere opleidingen.

Soms worden de criteria wat opgerekt omdat de opleiding een internationale leeromgeving wil creëren waarin voldoende verschillende nationaliteiten vertegenwoordigd moeten zijn, aldus een medewerker van een selectieve bacheloropleiding (via de experimentwet). Ook wordt rekening gehouden met de verhouding tussen het aantal mannen en vrouwen. Bij een university college kan het voorkomen dat de decaan een plaats aanbiedt aan een getalenteerde student.

Bij een selectieve bacheloropleiding:

'We willen studenten opleiden voor het internationaal bedrijfsleven. De criteria moeten daarop aansluiten. En we willen een internationale omgeving creëren. Je wilt geen internationale studenten binnenhalen die na een jaar weer afhaken. Dan liever wat strenger bij het selecteren.'

Bij twee university colleges:

'We willen niet alleen goede studenten selecteren op basis van hun schoolresultaten, maar ook kijken of de student past bij de filosofie van de opleiding en de 'academic community' van de opleiding.'

'We willen met selectie de studenten stimuleren het beste uit zichzelf te halen.'

De resultaten van de university colleges lijken over het algemeen goed. De colleges in ons onderzoek geven aan dat er weinig uitval is en de meeste studenten met zeer goede cijfers slagen. Het rendement van het Utrecht University College betrof in 2007 90% na vier jaar studeren (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2007). Het Amsterdam University College had in 2011 een zeer hoge studievoortgang en lage studie-uitval (Reumer & van Os, 2011). Overigens kan dit bij de university colleges niet los gezien worden van het soort onderwijs dat zij aanbieden; kleinschalig, intensief en vaak ook residentieel.

4.8 Niet-bindende matchings- en studiekeuzeactiviteiten

4.8.1 Wet- en regelgeving

Naast een uitbreiding van de mogelijkheden voor selectie is er de afgelopen jaren door de overheid en de hogeronderwijsinstellingen geïnvesteerd in niet-bindende matchings- en studiekeuzeactiviteiten voor de poort van de opleiding. Deze activiteiten hebben weliswaar geen invloed op het wel of niet toegelaten worden tot een opleiding, maar hebben ten doel te komen tot een

goede match tussen student en opleiding. Een mogelijke uitkomst van zo'n activiteit kan zijn dat een student zelf besluit om niet aan de betreffende opleiding te gaan studeren (zelfselectie).

Een stimulans voor studiekeuzeactiviteiten voor aanvang van een opleiding waren de subsidies voor studiekeuzegesprekken van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap tussen 2009 en 2011. Daarbij kon onderscheid gemaakt worden naar activiteiten waarbij de aandacht uitgaat naar formele en onveranderlijke kenmerken van de kandidaat, ten opzichte van arrangementen waarbij wordt uitgegaan van een meer dynamisch perspectief op de ontwikkelingscapaciteit van de kandidaat in interactie met de opleiding (Verbeek, Van Eck, & Glaudé, 2011). Voorbeelden van activiteiten die in combinatie kunnen worden aangeboden, zijn: proefcolleges, assessments, gesprekken en bijscholing. De Universiteit Utrecht (2012) is de eerste universiteit die per 2013 matchingactiviteiten integraal verplicht stelt voor inschrijving aan een bacheloropleiding. Motieven die genoemd worden zijn: een ambitieuzer studieklimaat, een grotere binding met de opleiding en het voorkomen van studie-uitval.

Met het wetsvoorstel 'Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs' (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap & Ministerie van Economische Zaken, 2013) worden matchingsactiviteiten ook bij andere instellingen in het hoger onderwijs standaard. Vanaf 2014 zouden leerlingen zich uiterlijk op 1 mei moeten aanmelden voor een studie. Zij hebben dan recht op een studiekeuzeadvies en studiekeuzeactiviteiten (bijvoorbeeld proefstuderen of een gesprek bij de opleiding) en kunnen door de instellingen ook tot deze activiteiten worden verplicht. Willen aankomende studenten toch voor een andere studie kiezen? Dan hebben zij daar tot 1 september de tijd voor. Het toelatingsrecht geldt niet voor degenen die zich pas ná 1 mei voor het eerst aanmelden.

4.8.2 In de praktijk

Uiteenlopende opzetten voor studiekeuzeactiviteiten

Het wetsvoorstel voor vervroeging van de aanmelddatum en verplichte studiekeuzeactiviteiten houdt de hogescholen en universiteiten bezig. Veel instellingen hebben zoals gezegd op basis van de pilots van SURF al met studiekeuzegesprekken of -arrangementen gewerkt, maar dit is niet altijd structureel bij alle opleidingen ingevoerd. Nu zijn er bij de instellingen die we hebben gesproken, veelal projectgroepen opgestart om de opzet van de verplichte studiekeuzeactiviteiten voor te bereiden. Deze opzetten lopen uiteen:

'We werken met een representatieve week uit het onderwijs met college, zelfstudie, een digitale leeromgeving en toetsjes, een mentorbijeenkomst en een proeftentamen.'

'We gaan zoveel mogelijk studiekeuzeactiviteiten online doen.'

'Er wordt niet met alle studenten gesproken. Bij grote opleidingen worden risicostudenten aangewezen op basis van een vragenlijst. We kijken dan bijvoorbeeld naar het voorlichtingsgebruik.'

De criteria voor het aanwijzen van risicostudenten zijn nog in ontwikkeling en kunnen ook per opleiding verschillen. Een algemeen criterium kan bijvoorbeeld zijn of een aankomend student een voorlichtingsdag heeft bezocht. Een opleidingsspecifiek criterium kan bijvoorbeeld het

cijfer voor wiskunde zijn. De opzet wordt in een aantal gevallen op centraal niveau ontwikkeld. De specifieke invulling ligt steeds bij de faculteiten en opleidingen.

Over het geheel gezien lijkt er een ontwikkeling naar meer groepsactiviteiten waarmee studenten echt kunnen ervaren wat het onderwijs inhoudt: *'We gaan meer reële voorbeelden van onderwijssituaties toevoegen aan bestaande procedures zoals vragenlijsten en groepsbijeenkomsten. En dan geen proeflesje, maar echte stof uit de propedeuse, met een voorbereidende opdracht. De inzet hiervoor zegt eigenlijk veel meer over de motivatie van een student dan een motivatiebrief.'*

Het verplicht stellen van de activiteiten draagt er verder aan bij dat niet alleen de studenten die al gemotiveerd zijn meedoen aan de activiteiten, maar dat alle studenten meedoen. Overigens kunnen online activiteiten wel een drempel opwerpen voor aankomend studenten uit landen waar minder of minder goede internetverbindingen zijn, bijvoorbeeld Suriname, werd vanuit een universiteit aangegeven.

Voor aankomende studenten, scholen en ouders is nog niet allemaal duidelijk hoe het werkt, zo werd opgemerkt. Het is belangrijk dat het onderscheid tussen matching en selectie duidelijk voor hen is. Bij een hogeschool werd ook nadrukkelijk aangegeven dat een studiekeuzeactiviteit voor de poort gezien moet worden als een onderdeel van een groter traject dat ook leidt naar bijvoorbeeld het advies voor een bijspijkerkursus of juist een excellentieprogramma.

Verschillende doelstellingen

In enkele interviews wordt aangegeven dat de doelen van gesprekken voor de poort van de opleiding zeer uiteenlopend kunnen zijn, ook binnen één instelling. De situatie van een specifieke opleiding kan van invloed zijn op de aard van de gesprekken. Bij een grote opleiding met veel uitval zoals een economie-opleiding kan het meer de vorm van intake hebben. Bij een opleiding waar geen reden is om groei te beperken, bijvoorbeeld een technische opleiding, kan het meer de vorm krijgen van welkom heten en binding creëren. Daarbij kunnen gespreksvoerders, hoewel vaak getraind, een gesprek verschillend invullen. Er zijn zoveel mensen nodig om alle gesprekken te voeren, dat de kans bestaat dat niet iedereen op één lijn zit wat betreft de doelstelling van de gesprekken.

Zoals een medewerker van een universiteit opmerkte, gaan de instellingen zeer enthousiast aan de slag op basis van het wetsvoorstel en lijken veel meer te gaan organiseren dan het strikt wettelijk noodzakelijke. Gevraagd naar de motieven zijn de antwoorden steeds tweeledig. Enerzijds is er een externe prikkel in de vorm van de prestatieafspraken die hogeronderwijsinstellingen hebben gemaakt met het kabinet over onderwijskwaliteit en rendementen die gehaald moeten worden. Anderzijds is er ook een intrinsieke motivatie om de juiste student op de juiste plek te krijgen. Steeds wordt duidelijk gemaakt dat kwaliteit zwaar weegt. Er is te veel uitval geweest. Dat is een slechte situatie voor zowel de instellingen als de studenten. Met de activiteiten die georganiseerd gaan worden wil men deze situatie verbeteren:

'De prestatieafspraken zijn een duidelijke externe prikkel om de juiste student op de juiste plek te krijgen. Maar de helft uitval, dat vindt geen enkele opleiding leuk. Ook voor de studenten is het niet prettig, dus er is ook een intrinsieke motivatie'

‘De juiste student op de juiste plek is de motivatie. Vooral bij de grote opleidingen is dit belangrijk, zij hebben veel no-show en dat neemt af bij dit soort activiteiten. En studiesucces in brede zin is een motivatie. Er zijn natuurlijk prestatieafspraken, maar het idealistische telt wel echt zwaar. Je wilt studenten niet laten zwemmen.’

Evaluatie en opbrengst van studiekeuzeactiviteiten

Omdat de studiekeuzeactiviteiten vaak onderdeel zijn van een groter geheel aan ontwikkelingen in het onderwijs (onderwijsvernieuwing, onderwijsintensivering, verbetering van de studieloopbaanbegeleiding), is het effect van deze activiteiten lastig vast te stellen. Positieve indrukken zijn onder andere een verhoging van de studenttevredenheid en positieve feedback van studenten na het traject. Ook blijkt volgens een universiteit het tentamen in een proefstudeerweek een goede voorspeller van het studiesucces in de opleiding.

Er worden echter ook vraagtekens gezet bij de opbrengst van niet-bindende activiteiten. Het is zeker niet zo dat de instellingen de voorkeur geven aan bindende selectie, maar er is onzekerheid over de uitkomsten van de activiteiten. Enkele instellingen geven op basis van eerdere ervaringen aan dat weinig studiekeuzes werden herzien na een studiekeuzeactiviteit. Studenten legden ‘negatieve adviezen’ meestal naast zich neer en er was weinig sprake van zelfselectie. Wellicht verandert dit als de aanmeldingstermijn en dus de activiteiten worden vervroegd. Er wordt aangegeven dat de vervroegde aanmelding een instelling meer ruimte geeft om een uitgebreider arrangement aan te bieden en wellicht de studiekeuze nog bij te sturen. Ook zitten de aankomend studenten op dat moment nog in het voortgezet onderwijs en kunnen decanen nog ondersteuning bieden bij (het herzien van) de studiekeuze. Een universiteit geeft aan dat het wel jammer is dat de verplichting tot een studiekeuzeadvies beperkt blijft tot de opleidingen waar studenten zich voor 1 mei hebben aangemeld. Studenten die op basis van een studiekeuzeadvies hun keuze herzien, kunnen bij een volgende aanmelding na 1 mei niet nog een keer aanspraak maken op een dergelijk advies. Vanuit een andere universiteit is echter al een initiatief om voor deze groep ook heroriëntatieactiviteiten te gaan aanbieden. Overigens vindt de selectie bij numerus fixusopleidingen en university colleges in de regel nog enkele maanden eerder plaats.

Niettemin brengt een vervroeging van de aanmelding ook risico’s met zich mee. Zo wordt gesuggereerd dat studenten zich misschien voor meer opleidingen tegelijk gaan inschrijven om hun toelatingsrecht niet te verliezen. Ook wordt opgemerkt dat matching eigenlijk voor de aanmelding zou moeten plaatsvinden. Nu gaan studenten zich wellicht pas na hun aanmelding voor het eerst serieus oriënteren op hun studiekeuze.

4.9 Overgang en terugkoppeling door instellingen

Veel hogescholen en universiteiten beschikken over een regionaal netwerk van vo-scholen waarmee ze informatie uitwisselen en activiteiten organiseren voor aankomend studenten om de overgang naar het hoger onderwijs zo goed mogelijk te laten verlopen: *‘De scholen worden bezocht en we kijken hoe het gaat met de loopbaanoriëntatie- en begeleiding. We zetten studen-*

ten als ambassadeurs in op scholen en die geven informatie aan leerlingen bijvoorbeeld in de vorm van speed daten.'

Overdracht van leerlingen vanuit havo of vwo, zoals dat bijvoorbeeld van het vmbo naar het mbo gebeurt, komt echter niet voor. Wel worden resultaten van studenten teruggekoppeld naar vo-scholen, op individueel niveau (als studenten daar toestemming voor hebben gegeven), of geaggregeerd niveau. Hogescholen hebben in de regel ook een netwerk met ROC's. Ook hier vindt terugkoppeling van resultaten plaats, hoewel de indruk is dat dit minder structureel gebeurt. Verder kennen alle hogescholen in ons onderzoek doorstroomprogramma's voor mbo'ers. Omdat de kwaliteitseisen voor het hbo zijn opgeschroefd, zijn er echter weinig *verkorte* doorstroomprogramma's meer. Wel kan op individueel niveau gekeken worden naar eerder verworven competenties van mbo'ers. Vaak wordt al op het mbo gestart met een doorstroomprogramma. Mbo-studenten krijgen dan al een deel van hun onderwijs van hbo-docenten, ter voorbereiding op de overgang naar de hbo-opleiding.

4.10 Bindend studieadvies

4.10.1 Wet- en regelgeving

Naast selectie- en matchingsactiviteiten voor de start van de studie wordt ook de selecterende en verwijzende functie van de propedeusefase flink versterkt door het bindend studieadvies. Het bindend studieadvies zou daarnaast bijdragen aan een hoger onderwijsrendement (Inspectie van het Onderwijs, 2010). Voorwaarden voor de inzet van het bindend studieadvies zijn: een goede studeerbaarheid van de propedeuse, een tijdige tussentijdse waarschuwing (met voldoende mogelijkheid tot verbetering) en een statuut waarin procedures staan vermeld met betrekking tot bezwaar en beroep (WHW, 2013: artikel 7.8b; Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2013).

4.10.2 In de praktijk

In 2010 was het bindend studieadvies ingevoerd bij 98% van de hbo-opleidingen en 43% van de wo-opleidingen (Wartenbergh-Cras, Ribberink & van den Broek, 2010). Uit onderzoek van de Inspectie van het onderwijs (2010) blijkt dat de WHW wat betreft het bindend studieadvies niet altijd wordt nageleefd. Zo komt het voor dat voorafgaande waarschuwingen niet, of niet tijdig worden afgegeven. Soms is sprake van gebrek aan transparantie en een te grote tijdsdruk, waardoor de beroepsprocedure in de knel komt. Studenten worden meestal onvoldoende begeleid na een negatief studieadvies. Positief is, onder meer, dat er over het algemeen wel studiebegeleiding is na een waarschuwing.

Verhoging van de norm

In verschillende interviews wordt aangegeven dat men inmiddels de norm van het bindend studieadvies heeft verhoogd of dat men dit overweegt. Net als bij de studiekeuzeactiviteiten spelen ook hier de rendementen en prestatieafspraken op de achtergrond. Maar ook een verant-

woordelijkheid naar de student: *‘Als van een student wordt verwacht dat hij of zij een bachelor en een master in vijf jaar afmaakt, dan moet de norm in het eerste jaar ook hierop zijn gebaseerd zodat je een realistisch beeld van de studielast geeft naar studenten.’*

Verder stellen opleidingen regelmatig aanvullende eisen, zoals een bepaald vak dat gehaald moet zijn of een verplichting om de propedeuse in twee jaar te halen.

Bindend studieadvies in een later studiejaar

Er zijn inmiddels plannen om het bindend studieadvies uit te breiden. Behalve in de propedeuse kan het bindend studieadvies dan ook in de studie jaren daarna worden afgegeven. Hiertoe zijn pilots aangekondigd (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2013). Instellingen mogen met het studieadvies de student wegsturen van de opleiding, maar ook de geldigheidsduur van resultaten beperken of een student uitsluiten van bepaalde vakken. Nominaal studeren moet de regel zijn in plaats van de uitzondering. Instellingen die mee gaan doen met de pilots, moeten ook andere maatregelen nemen die de studievoortgang bevorderen, zoals betere studiebegeleiding en verbetering van de kwaliteit van de docenten. In sommige interviews wordt door instellingen positief gereageerd op dit voorstel. Ook klinkt er een kritische noot. De propedeuse heeft volgens de wet een oriënterende, selecterende en verwijzende functie. Het is dus wenselijk dat studenten in het eerste jaar een zo realistisch mogelijk beroepsbeeld krijgen (vooral in het hbo) en dat het eerste jaar voldoende zwaar is in evenredige verhouding tot de studielast van de latere jaren. Een bindend studieadvies in een later jaar zou dan eigenlijk niet nodig moeten zijn.

4.11 Entreetoetsen lerarenopleidingen

4.11.1 Wet- en regelgeving

Wanneer het selecterend vermogen van de vooropleiding als onvoldoende wordt beschouwd, kunnen er aanvullende eisen worden gesteld. Omdat enkele jaren geleden is geconstateerd dat een havodiploma of anderszins de benodigde aanvangsvaardigheden onvoldoende toetst, is er sinds 2006/2007 een verplichte reken- en taaltoets die studenten moeten halen in het eerste jaar van de pabo om de opleiding te mogen voortzetten.

Voor de toetsen gelden landelijke normen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2013). Daarnaast worden in het ‘Actieplan Leraar 2020’ (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011) ook intake- en studiekeuzegesprekken als selectiebevorderende instrumenten genoemd. De Commissie ‘Kennishuis Pabo’ - Meijerink - (2012) heeft geadviseerd om naast de al bestaande verplichte taal- en rekentoets ook de kennis van de vakken aardrijkskunde, geschiedenis, natuur & techniek en Engels op niveau havo-3/mavo-4 niveau te toetsen. In het wetsvoorstel ‘Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs’ (2013) is het advies overgenomen. In zijn advies ‘Kiezen voor kwalitatief sterke leraren’ pleit de Onderwijsraad (2013), tegen de achtergrond van vermeende onvoldoende kwaliteit van (toekomstige) leerkrachten, ook voor selectie aan de poort van de lerarenopleidingen. Selectie zou de status en (daarmee) de aantrekkelijkheid van het beroep leraar en de lerarenopleidingen in het hoger onderwijs vergroten. De raad pleit daarbij om naast parate kennis, ook te selecteren op sociale en communicatieve vaar-

digheden, bereidheid om te leren en motivatie om les te geven. De selectieprocedure moet zo ‘brede intellectuele, culturele, inspirerende en vormende’ leraren opleveren. Verder wordt gepleit voor het creëren van speciale trajecten voor excellente studenten en voor strengere eisen met betrekking tot de studievoortgang, ook hier gaat een selecterende werking van uit (Onderwijsraad, 2013).

4.11.2 In de praktijk

De instroom in de pabo's is de afgelopen tien jaar gedaald. De uitval is vergelijkbaar met de rest van het hbo maar er vallen relatief veel jongens en niet-westers allochtonen uit (Onderwijsraad, 2013). Dit beeld wordt ook waargenomen bij een pabo in dit onderzoek. Het taalniveau kan een struikelblok zijn voor studenten die het Nederlands als tweede taal hebben geleerd. Daarbij is het voor hen onduidelijk waarom aan de pabo-studenten hogere eisen worden gesteld dan aan studenten van andere hbo-opleidingen.

Er wordt ook gewerkt met studieadvies voor de poort: *‘Er is een advies over het wel of niet beginnen aan een pabo-opleiding. We weten uit ervaring dat mensen met een vastgestelde stoornis als autisme of borderline het niet redden op een pabo en zij krijgen vooraf het advies om niet te starten.’*

Voor toelating tot een hoger jaar van de opleiding is een portfolio en een startassessment vereist en er wordt ondersteuning geboden bij het wegwerken van deficiënties.

Overigens hanteren niet alleen de lerarenopleidingen een taaltoets in het eerste jaar. Aan de Vrije Universiteit moeten alle studenten aan Nederlandstalige opleidingen een taaltoets afleggen in de propedeuse. Deelname aan deze toets is niet vrijblijvend (Vrije Universiteit, 2013).

4.12 Excellentietrajecten

4.12.1 Wet- en regelgeving

De ontwikkelingen in de wet- en regelgeving rondom selectie en differentiatie gericht op opleidingsprogramma's voor excellente studenten hebben niet alleen betrekking op volledige opleidingen zoals de opleiding Liberal arts and sciences bij de university colleges (zie paragraaf 4.7). Het gaat in deze ontwikkeling ook over selectieprocedures voor extra programma's en bijzondere trajecten binnen en / of naast de reguliere opleiding. Hiermee kan worden gedifferentieerd op niveau en interesses binnen hbo- en wo-opleidingen.

Met de ‘Experimentwet vooropleidingseisen, selectie en collegegeldheffing’ (Staatsblad, 2005) konden instellingen vanaf 2006 aanvragen indienen voor het opzetten van honoursprogramma's. De commissie ‘Ruim baan voor talent’ (2007) stelt dat bij selectie voor de poort van bacheloroopleidingen, selectie nodig is vanwege het matchingprincipe. Door middel van selectie *na* de poort kan vervolgens worden gekomen tot differentiatie *binnen* een opleiding, waardoor groepen gelijk gemotiveerde en getalenteerde studenten bij elkaar komen. Met het Sirius-programma

werden vanaf 2008 differentiërende extra programma's gericht op excellentie in de bachelorfase gesubsidieerd.

In 2011 is met de wetwijziging 'Ruim baan voor talent' selectie mogelijk gemaakt voor speciale programma's binnen de opleidingen (niveaudifferentiatie), gericht op een hoger eindniveau van de opleiding (Staatsblad, 2011; WHW, 2013: artikel 7.9b). Voor deze programma's kan al tijdens de propedeuse worden geselecteerd. Dat wil zeggen op zijn vroegst drie maanden na aanvang, op basis van het eerste tentamenresultaat. Er worden drie redenen gegeven voor deze mogelijkheid tot snelle selectie na de poort: 1) studenten worden met een snel startend honoursprogramma gemotiveerd en gebonden; 2) het sluit aan op eventueel gevolgde excellentietrajecten in het voortgezet onderwijs, en 3) Praktisch gezien kan het nodig zijn om vroeg te starten met het extra programma (spreiding van eventuele extra studielast).

4.12.2 In de praktijk

De selectiemethoden die voorkomen bij honoursprogramma's in het hbo en wo zijn divers (Mooij & Fettelaar, 2010). Algemeen vinden selecties plaats op basis van studieresultaten, studievoortgang, motivatie, ambitie, CV en een sollicitatiegesprek. Verder kunnen onder andere ook meespelen: docent-oordelen, eerdere praktijkervaring, resultaten van de middelbare school, representativiteit, referenties, persoonlijkheid, bewijzen van maatschappelijke betrokkenheid, een onderzoeksvoorstel, assessments en nevenactiviteiten. Selectie kan zowel plaatsvinden aan de start van de opleiding, tijdens het eerste jaar of daarna. Twee voorbeelden:

'We proberen talent of latent talent te spotten. Daarom is er een persoonlijke benadering in een gesprek. Dat is een vrij subjectieve methode, maar we proberen de selectie wel te professionaliseren.'

'Studenten moeten bij de beste 25% van hun opleiding behoren. We kijken ook naar 'potentie'; hebben we de indruk dat iemand bij het programma past?'

De deelname aan excellentieprogramma's is nog beperkt. In 2009-2010 nam minder dan 3% van de wo-studenten en minder dan 1% van ho-studenten deel (Van der Wende, 2011). In de interviews wordt enkele keren aangegeven dat de interesse van studenten voor de honoursprogramma's nog beperkt is. Maar, zo geeft men ook aan, door de studiekeuzeactiviteiten kunnen aankomend studenten al voor de poort op het spoor van een honoursprogramma gezet worden. De selectie bij toelating tot de honoursprogramma's lijkt nog enigszins in ontwikkeling, maar er is een wens om dit meer te structureren en professionaliseren.

4.13 Naar de master

4.13.1 Wet- en regelgeving

Als gevolg van de bachelor-masterstructuur die sinds studiejaar 2001-2002 is ingevoerd in het Nederlandse Hoger onderwijs, is de voormalige doctoraalfase verdeeld in een bachelor- en

masteropleiding. Sinds 2011 is er ook sprake van een ‘harde knip’ onder het mom ‘eerst je bachelor, dan je master’ (WHW, 2013: artikel 7.30a).

In de huidige wet wordt onderscheid gemaakt tussen de toelating tot een aansluitende master (WHW, 2013: artikel 7.30a), en tot een niet-aansluitende master (ook in het hbo) (idem, artikel 7.30b). Voor de aansluitende master geldt de bijbehorende bachelor als toelatingsvoorwaarde. De nadere eisen die aan toelating tot een niet-aansluitende master kunnen worden gesteld, mogen uitsluitend betrekking hebben op kennis, inzicht en vaardigheden verworven bij voltooiing van een bacheloropleiding. Met de ‘Experimentwet vooropleidingseisen, selectie en collegegeldheffing’ (Staatsblad, 2005) is geëxperimenteerd met selectie op aanvullende kenmerken zoals motivatie en referenties (WHW, 2013: artikel 7.30b; Commissie Ruim baan voor talent, 2007). Volgens de commissie die de experimenten heeft geëvalueerd, is selectie noodzakelijk bij specialistische opleidingen, in het bijzonder de onderzoeksmasters, vanwege concurrentie met de top van het internationale onderwijs en onderzoek.

In het Wetsvoorstel ‘Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs’ (2013) wordt afschaffing van de (verplichting tot instellen van een) doorstroommaster voorgesteld per 2014/2015, mede omdat Nederland in internationaal opzicht zou afwijken. Selectie wordt dan standaard. Ook de werkgroep Topmasters heeft eerder in zijn advies (2002) naar voren gebracht dat Nederlandse masters te gemakkelijk toegankelijk zijn. Masteropleidingen worden in staat gesteld om aanvullende selectie-eisen te hanteren voor de poort bovenop de gevolgde bacheloropleiding. Deze selectie voor de masteropleidingen bevordert volgens het voorstel een bewuste studiekeuze, niveaudifferentiatie in het aanbod van masteropleidingen, en matching in het hoger onderwijs (‘de juiste student op de juiste plaats’). Tegelijkertijd moet elke student een masteropleiding kunnen volgen, waar men zonder selectie naar toe kan. Desnoods gaat de minister deze aanwijzen.

4.13.2 In de praktijk

Aanvullende criteria die bij de wo-masters kunnen worden gehanteerd, zijn onder andere eisen aan de Engelse taalvaardigheid, een cijfergemiddelde volgens een bepaalde norm, motivatie en onderzoeksinteresse. Ook kan een aankomend masterstudent gevraagd worden om geschreven werk op universitair niveau te laten zien. Een interview en / of een assessment zijn mogelijke selectieprocedures, maar het kan ook een papieren procedure zijn. Een universiteit geeft aan dat bij hen alle ‘externe’ instromers in de master hun Engelse taalvaardigheid moeten aantonen. Bij een andere universiteit waar ook deze regel geldt, bestaan daarnaast plannen om ook bij de eigen studenten aan het eind van de bachelor het Engels te gaan testen. Niet als toelatingseis voor de master maar meer als service naar de eigen studenten zodat ze weten wat hun taalniveau is.

Rendement kan een motivatie zijn bij selectie in de master. Bij een beta-masteropleiding: *‘We proberen de beste studenten te selecteren die een grote kans hebben om de master in 2 jaar af te ronden’.*

Ook wordt genoemd dat men door middel van selectie studenten wil binnenhalen met hetzelfde ambitieniveau: *'We willen een enthousiaste, getalenteerde klas creëren. De studenten die geselecteerd worden, hebben dezelfde 'mindset'. Het zijn mensen die ervoor gaan.'*

Internationalisering is ook op de instellingen een drijfveer om gerichte selectie bij toegang tot de master goed vast te leggen, zodat ook studenten met een buitenlands diploma kans maken om toegelaten te worden.

4.14 Samenvatting

In deze paragraaf worden de bevindingen met betrekking tot selectie en matching in het hoger onderwijs samengevat. We hebben de bevindingen hier thematisch gerangschikt.

Selectie

- In de wet- en regelgeving is er een trend naar meer ruimte voor selectie in het hoger onderwijs en in de praktijk wordt deze ruimte ook benut door de hogescholen en universiteiten.
- De bestaande overgang van mbo-4 naar hbo en van hbo-propedeuse naar wo wordt met voorgestelde wetgeving ontmoedigd / aan voorwaarden verbonden. Hier zijn sectororganisaties bij betrokken.
- Het aantal opleidingen met een numerus fixus is flink toegenomen en de instellingen maken gebruik van de mogelijkheid om meer decentraal te selecteren. Ook komen er steeds meer selectieve excellentieprogramma's. Het bindend studieadvies is breed ingevoerd, binnen veel instellingen is / wordt de norm verhoogd en binnenkort starten experimenten met bindend studieadvies in latere opleidingsjaren. In het wetvoorstel 'Kwaliteit in verscheidenheid' mogen alle masteropleidingen gaan selecteren aan de poort. Er wordt kortom ook op meer momenten geselecteerd: voor de opleiding, tijdens de opleiding en tussen opleidingen binnen het ho.
- Bij selectie wordt veelal gekeken naar de resultaten in de vooropleiding, motivatie en geschiktheid.
- Motieven om te selecteren die in de wet- en regelgeving worden aangehaald, zijn uiteenlopend. Gedifferentieerd onderwijs dat de mogelijkheid biedt om te excelleren, wordt gezien als een manier om de kenniseconomie te versterken. Selectie is een van de middelen om dit te realiseren. Internationalisering van de instroom in het hoger onderwijs en internationale vergelijkbaarheid zijn belangrijke drijfveren voor selectie bij masteropleidingen. Bij de pabo geldt dat selectie wordt gebruikt om een hoger instroomniveau te bereiken. Daarnaast wordt met selectie verhoging van het onderwijsrendement beoogd (minder studie-uitval, kortere studieduur).

Matching

- Naast een ontwikkeling naar meer selectiemogelijkheden is er ook een trend naar selectie gericht op een goede match tussen student en studie en naar de ontwikkeling van niet-bindende matchings- of studiekeuzeactiviteiten met mogelijk zelfselecterende werking.
- Het onderscheid tussen selectie en niet-bindende studiekeuzeactiviteiten is voor de instellingen glashelder. Tenzij het wettelijk is vastgelegd, mogen de instellingen geen studenten af-

wijzen. Voor de aankomend studenten en de vo-scholen is het onderscheid soms minder duidelijk.

- Niettemin kunnen studiekeuzeactiviteiten wel selectie tot doel hebben, in de vorm van zelfselectie door de student.
- Door de studiekeuzeactiviteiten verschuift de verwijzende functie van de propedeuse naar voor de poort van de opleiding, maar in een meer vrijblijvende vorm. Als studiekeuzeactiviteiten vroegtijdig worden aangeboden, biedt dit ook meer ruimte voor begeleiding vanuit de vo-school (LOB, decaan) bij een eventueel veranderde studiekeuze.
- De studiekeuzeactiviteiten passen binnen een ontwikkeling waarin opleidingen er naar streven om een zo eerlijk en realistisch mogelijk beeld van de opleiding te tonen. Daarbij verschuift de nadruk van kwantiteit (zoveel mogelijk studenten werven) naar kwaliteit (kijken of student en opleiding bij elkaar passen, met andere woorden: matching).
- Veel opleidingen hebben ervaring met studiekeuzegesprekken. Vanwege de omvang kiezen sommige opleidingen ervoor om alleen te spreken met risico-studenten. De risico-inschatting gebeurt dan veelal via digitale instrumenten. Enerzijds kan een opleiding de risico-inschatting gebruiken om een student te waarschuwen of te adviseren om de studiekeuze te heroverwegen. Anderzijds kan de informatie gebruikt worden om in een vroegtijdig stadium passende studiebegeleiding te bieden aan deze studenten.
- Bij enkele instellingen is - mogelijk ook naast het gebruik van digitale instrumenten - een ontwikkeling te zien naar activiteiten die een onderwijssituatie nabootsen, met colleges, (mini-)projecten, zelfstudie en proeftentamens. Ook dit gebeurt weer vanuit het idee dat een goede match en een bewuste studiekeuze gebaat zijn bij realistische informatie.
- De voortvarende manier waarop hogescholen en universiteiten veelal aan de slag zijn gegaan met de (verplichte) studiekeuzeactiviteiten, toont dat de instellingen zelf gedreven zijn om de kwaliteit van de studiekeuze te verbeteren. De vrijblijvendheid van studeren is verdwenen en de druk op studenten om meteen de juiste studie te kiezen neemt toe. De studiekeuzeactiviteiten zijn ook een manier om hier als hogeschool of universiteit verantwoordelijkheid in te nemen en bij te dragen aan een bewuste(re) studiekeuze.

Centraal – decentraal selectieniveau

- Veel fixusopleidingen hebben recentelijk gekozen voor decentrale selectie in plaats van de landelijke lotingsprocedure, of gaan dat komend studiejaar doen. Ze menen dat ze hiermee beter in staat zijn om geschikte studenten te selecteren.
- Opleidingen hebben veel vrijheid bij het invullen van de criteria en procedures voor selectie en matching. Op centraal niveau wordt soms een raamwerk ontwikkeld maar de opleidingen zijn vrij om dat zelf in te vullen. Op deze wijze kan het beste geselecteerd of gematcht worden op basis van opleidingsspecifieke criteria.
- Als gelijke opleidingen aan andere instellingen een fixus instellen, loopt een soortgelijke opleiding liever niet het risico om vooral de studenten binnen te krijgen die elders zijn afgewezen (waterbedeffect). Deze keuze is dan ook voor sommige opleidingen (Recht, Psychologie) in overleg met de gehele sector gemaakt waardoor alle gelijke opleidingen samen een numerus fixus instellen.

Relatie met toeleverend onderwijs

- Hogescholen en universiteiten hebben netwerken met mbo- en vo-scholen. Overdracht vindt niet plaats, wel terugkoppeling van resultaten.
- Alle hogescholen kennen mbo-hbo-doorstroomprogramma's maar verkorting van doorstroomtrajecten vindt vanwege de aangescherpte hbo-kwaliteitseisen meestal alleen nog individueel plaats, op basis van aangetoonde competenties.
- Bij de studiekeuzeactiviteiten in het hbo wordt soms gedifferentieerd naar doelgroep. Bij mbo'ers die een hbo-opleiding willen gaan doen, wordt relatief veel aandacht besteed aan het theoretisch aspect van de opleiding. Bij havo's en vwo'ers wordt meer aandacht besteed aan het beroep en het verkrijgen van een realistisch beroepsbeeld.

Toegankelijkheid en rendement

- Hogescholen en universiteiten hebben behoefte aan duidelijke selectiecriteria die zo min mogelijk ruimte laten voor subjectiviteit. De grote zorg van veel instellingen is het risico van bias bij lastig meetbare zaken als motivatie en geschiktheid, waardoor bepaalde groepen studenten worden bevoordeeld of benadeeld. Men wil de kans dat een geschikte student wordt afgewezen zo klein mogelijk maken.
- Vanuit met name universiteiten lijkt er daardoor enige terughoudendheid te ontstaan ten opzichte van het gebruik van motivatie als selectie criterium. Aan de andere kant is er een tegengeluid dat in een motivatiegesprek met een goede gespreksvoerder de verschillen in achtergrond juist gesignaleerd kunnen worden en dat er rekening mee gehouden kan worden in de afweging om een student wel of niet toe te laten.
- Naast de formele selectiecriteria kunnen opleidingen ook rekening houden met bepaalde kenmerken van de groep studenten die ze toelaten, zoals het nastreven van een goede verdeling van nationaliteiten, geslacht en disciplines. Dit zijn criteria waar een student geen invloed op heeft. Ook kan leeftijd een rol spelen (bijvoorbeeld bij een residentiële opleiding) hoewel een student niet op basis hiervan afgewezen kan en zal worden.
- Door middel van het instellen van een numerus fixus willen opleidingen de instroom inperken en daardoor kwaliteit kunnen garanderen. Bij de keuze voor decentrale selectie in plaats van loting speelt vervolgens de overtuiging dat decentrale selectie een betere manier is om de meest geschikte studenten te selecteren dan loting. Ook de initiële keuze voor een numerus fixus wordt echter soms mede ingegeven door de wens om de meest geschikte studenten te kunnen selecteren. Hier zou numerus fixus dus als een 'sluiproute' naar selectie gezien kunnen worden.
- De toename van selectie en selectiemomenten, en activiteiten en maatregelen met een selecterende werking, vormen een inperking van de volledig vrije studiekeuze. Desondanks wordt bij maatregelen vanuit de wet- en regelgeving regelmatig gesteld dat selectie niet ten koste mag gaan van de toegankelijkheid. Of dit zo is, hangt af van hoe toegankelijkheid wordt ingevuld en dat wordt veelal niet geëxpliciteerd.
- Uit de interviews blijkt dat voor de hogescholen en universiteiten de juiste student op de juiste plek de belangrijkste drijfveer is voor matching en selectie. Dat wordt enerzijds ingegeven door de externe prikkel van de prestatieafspraken over rendement en uitval die de hogeronderwijsinstellingen met het kabinet hebben gemaakt. Anderzijds wordt selectie en mat-

ching gedreven door een wens vanuit de instellingen zelf om de uitval te verminderen en de kwaliteit van de studiekeuze te verbeteren.

Kwaliteit van selectie

- De ontwikkeling van de matchings- en studiekeuzeactiviteiten is nog in volle gang. Dat geldt in veel gevallen ook voor de criteria en procedures die bij decentrale selectie, honoursprogramma's en sommige university colleges worden gebruikt.
- Hogescholen en universiteiten werken aan professionalisering van de selectie- en matchingsprocedures, door training van gespreksvoerders, de ontwikkeling van checklists voor gesprekken, meer opleidingsspecifieke instrumenten, verslaglegging van de gesprekken en de uitwerking / explicitering van criteria. Aandachtspunt is overeenstemming over het doel van het studiekeuzegesprek tussen de gespreksvoerders van een opleiding zodat een student hetzelfde advies krijgt onafhankelijk van de persoon met wie hij of zij heeft gesproken.
- De mate waarin er ruimte bestaat om af te wijken van de toelatingscriteria, is wisselend. De criteria voor toelating tot een opleiding met decentrale selectie en voor het bindend studieadvies zijn over het algemeen zeer goed vastgelegd, ze laten weinig ruimte voor interpretatie. Bij de honoursprogramma's lijken de criteria echter wat minder vast te liggen en wat minder eenduidig te zijn. Wellicht omdat het belang van toelating iets minder groot is, maar ook omdat de programma's en daarmee ook de toelating nog in ontwikkeling zijn.
- Soms is er sprake van uitwisseling binnen instellingen. Ervaring met studiekeuzeactiviteiten wordt ingezet voor decentrale selectie en vice versa.
- Dat geselecteerde studenten meer gemotiveerd zijn en beter presteren, staat voor velen buiten kijf. Daadwerkelijk bewijs hiervoor wordt niet overal structureel verzameld. Vaak wordt aangegeven dat goede monitoring van nieuw ingevoerde selectieprocedures belangrijk is, maar in de praktijk gebeurt dit niet overal.
- Het effect van matchings- en studiekeuzeactiviteiten (bijvoorbeeld in de vorm van studievoortgang of binding) is lastig vast te stellen. Er spelen vaak ook andere veranderingen en vernieuwingen binnen een opleiding zodat het effect van één specifieke maatregel niet apart gemeten kan worden.
- Wel kan gemonitord worden of studenten de studiekeuze na een gesprek of activiteit hebben herzien. De indruk is dat weinig studenten van studiekeuze veranderden. Wellicht brengt vroeging van de aanmelddatum hier verandering in.

5 Conclusies

In dit slothoofdstuk trekken we enkele conclusies op basis van het onderzoek naar selectie in drie sectoren: het voortgezet onderwijs (vo), het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en het hoger onderwijs (hbo en wo). De drie voorgaande hoofdstukken, over de drie sectoren, hebben we steeds afgesloten met een samenvatting van de belangrijkste bevindingen binnen de sector. In dit slothoofdstuk willen we de sectoren vergelijken, op zoek naar verschillen, en tevens de sectoren overstijgen, op zoek naar trends en ontwikkelingen die voor het hele onderwijs gelden.

De conclusies hebben betrekking op de centrale onderzoeksvragen:

- a. Welke selectiemechanismen en motieven spelen momenteel een rol bij de overgangen in het onderwijsstelsel?
- b. Welke veranderingen zijn er opgetreden in de selectiemechanismen en de motieven in de afgelopen 5 à 10 jaar?

Deze vragen beantwoorden we geïntegreerd, met betrekking tot de centrale thema's binnen dit onderzoek: selectie, matching, relatie van onderwijsinstellingen met toeleverend onderwijs, kwaliteit en evaluatie, toegankelijkheid versus rendement. Bij elk van deze onderwerpen worden beide onderzoeksvragen aan de orde gesteld.

5.1 Selectie en matching: mechanismen en motieven

Bij alle overgangen in het onderwijsstelsel die zijn onderzocht, de overgang naar het vo, naar het mbo en naar het ho, speelt selectie een rol. In het ho wordt, naast selectie, matching steeds belangrijker, in het mbo ligt het accent vooral op matching. Het doel van matching is vergelijkbaar met selectie: de instellingen spannen zich in om leerlingen en studenten zo snel mogelijk een juiste plek te bieden.

Het eerste belangrijke selectiemoment in het onderwijsstelsel is de overgang van *po* naar *vo*. Deze selectie is in hoge mate bepalend voor de verdere schoolloopbaan van leerlingen. In het eerste leerjaar zitten veel leerlingen nog in een brugklas, waarin verschillende schooltypen of leerwegen zijn gecombineerd. Op sommige scholen duurt de brugperiode twee of zelfs drie jaar. Daarna kiezen leerlingen definitief voor één schooltype of een leerweg.

In de wet zijn geen criteria vastgelegd voor de toelating tot een bepaald schooltype. Het is aan de po-school om een goed onderbouwd schooladvies te geven en aan de vo-school om basis daarvan te selecteren. Dat kan leiden tot grote verschillen tussen scholen. In veel gemeenten en regio's worden daarom afspraken gemaakt over de procedure, criteria en normen bij *povo*.

Criteria worden gepreciseerd en soms aangescherpt. Hetzelfde geldt voor de overgang van de brugklas naar het tweede leerjaar.

Binnen het *mbo* lijkt selectie een minder grote rol te spelen. Een deel van de leerlingen kan drempelloos instromen, een ander deel heeft aan een diploma genoeg. Wel komt het voor dat leerlingen een dwingend negatief advies krijgen bij aanmelding voor een bepaalde opleiding of tijdens hun opleiding. In dit geval is wel sprake van selectie op niveau van de opleiding, maar van allocatie op niveau van de instelling. In de onderzochte instellingen ligt het accent op matching en allocatie (de juiste leerling op de juiste plek). Daarvoor hebben ROC's ook veel mogelijkheden, gezien de grote variatie in niveau, sector en leerweg van het opleidingsaanbod. En het raakt aan de maatschappelijke functie van het mbo, het bieden van een passend aanbod voor al diegenen die zich aanmelden, die deels nog leerplichtig zijn, en deels ook nog niet in bezit van een startkwalificatie.

Binnen het *ho* wordt er meer geselecteerd dan voorheen. Zo is het aantal opleidingen met een numerus fixus aanzienlijk toegenomen, instellingen maken gebruik van de mogelijkheid om meer decentraal te selecteren en er komen steeds meer selectieve excellentieprogramma's. Bij selectie wordt veelal gekeken naar de resultaten in de vooropleiding, motivatie en geschiktheid. In het ho wordt ook tijdens de opleiding geselecteerd, door middel van een bindend studieadvies. Dit is inmiddels breed ingevoerd.

Matching speelt ook in het hoger onderwijs een steeds belangrijker rol. Het streven is een goede match tot stand te brengen tussen student en studie. Studiekeuzeactiviteiten en studiekeuzesprekken zijn belangrijke instrumenten om te komen tot een goede match. De opleidingen investeren hier stevig in, met als doel de kwaliteit van de studiekeuze te verbeteren. Hierbij is van belang dat het onderscheid tussen selectie enerzijds en niet-bindende vormen van matching en intake anderzijds duidelijk is. Voor het hoger onderwijs is nauwkeurig in wetgeving vastgelegd welke opleidingen mogen selecteren. Voor de sector is het onderscheid tussen selectie en niet-bindende matchingsactiviteiten duidelijk, maar voor de aankomende studenten en de vo-scholen is het soms verwarrend. De informatievoorziening hierover kan zeker nog verbeterd worden.

Een belangrijk motief voor het maken van afspraken over criteria bij de overgang *povo* is het vergroten van het rendement van het voortgezet onderwijs. Doubleren en afstroom moet worden voorkomen, de Inspectie beoordeelt scholen hierop.

Ook in het ho is verhoging van het onderwijsrendement een motivatie, net als in het vo. Dat gebeurt door het stellen van eisen aan de studievoortgang, aan het instroomniveau en door de keuze voor decentrale selectie. Daarnaast worden excellente studenten geselecteerd, met als argument dat gedifferentieerd onderwijs de kenniseconomie versterkt.

Criteria en normen voor selectie worden over het algemeen meer exact omschreven en soms ook aangescherpt. Dit zien we zowel in het vo als in het ho. Deze ontwikkeling kan worden verklaard uit het streven naar een beter rendement van het onderwijs. Wanneer onderwijsinstellingen leerlingen/studenten selecteren die qua capaciteiten en motivatie goed bij de opleiding passen, wordt de kans kleiner dat leerlingen vertraging oplopen of stoppen met de opleiding. De

consequentie in het vo is dat de invloed van ouders op de keuze van een schooltype wordt teruggedrongen. Overleg met ouders is er wel, net als in het mbo, maar de school bepaalt. Bij de overgang vmbo-havo was de selectie soms te streng geworden, reden voor de VO-raad om een toelatingscode vmbo-havo op te stellen. Een dergelijke code zorgt voor transparantie; of de toelating tot de havo wordt versoepeld, moet nog blijken.

Matching is erg belangrijk geworden in het mbo en het ho. Het doel van matching is vergelijkbaar met selectie: de instellingen spannen zich in om leerlingen en studenten zo snel mogelijk een juiste plek te bieden. Docenten worden geschoold in het houden van studiekeuze- of selectiegesprekken of er worden specialisten op gezet en er worden instrumenten voor het matchen ontwikkeld, zoals studiekeuzeactiviteiten.

5.2 Relatie met toeleverend onderwijs

De relatie met het toeleverende onderwijs is het sterkst bij de overgang povovo. Er vindt zowel schriftelijke als mondelinge (warme) overdracht plaats, de meeste scholen doen dit voor alle leerlingen. In het mbo is in de overdracht met scholen waar de instromers van afkomstig zijn sprake van een duidelijk onderscheid tussen ‘vaste partners’ (het eigen vmbo, scholen in de regio) waarmee afspraken zijn gemaakt over de werkwijze bij doorstroming, en andere scholen. Bij zorgleerlingen vindt altijd warme overdracht plaats.

In het hoger onderwijs zijn we geen voorbeelden van overdracht van leerlinggegevens tegengekomen. Overdracht komt dus minder voor naarmate leerlingen verder gevorderd zijn in hun schoolloopbaan.

Scholen voor vo koppelen de vorderingen in de eerste leerjaren terug naar de basisschool. Dit is wettelijk zo geregeld. Bij het mbo zijn we vormen van terugkoppeling sporadisch tegengekomen. Zowel hogescholen als universiteiten beschikken vaak over regionale netwerken van toeleverende scholen waarmee ze samenwerken om de overgang naar het ho te verbeteren. Ze koppelen vaak resultaten van studenten terug naar de scholen in deze netwerken.

Aan de overdracht bij de povovo-overgang hechten scholen veel belang, omdat informatie-uitwisseling kan bijdragen aan de kwaliteit van het schooladvies. Het schooladvies is a) van groot belang voor de leerling en b) de schoolloopbaan in het vo wordt mede beoordeeld aan de hand van dit schooladvies.

5.3 Kwaliteit en evaluatie

Onderwijsinstellingen werken aan kwaliteitsverbetering van de selectie en matching. Po- en vso scholen stellen de criteria voor selectie bij en de procedure voor de overdracht, in het mbo ligt meer accent op professionalisering van de matchingsprocedure. In het ho gebeurt beide: ontwikkeling van de niet-bindende matchingsactiviteiten en van goede criteria en procedures voor selectie. Voor de intake worden instrumenten ontwikkeld die competenties en motivatie in kaart brengen. Intakegesprekken en studiebegeleidingsgesprekken worden breed ingezet. Verder

wordt hierbij gestreefd naar meer uniformiteit in het mbo en naar onderlinge afstemming in het ho. In het vo worden lokale of regionale afspraken gemaakt, in het mbo instellingsbrede afspraken.

Motieven voor kwaliteitsverbetering van selectie en matching zijn: leerlingen en studenten snel op een voor hen juiste plek plaatsen, om het risico op vertraging in de schoolloopbaan en voortijdig schoolverlaten te beperken. Een meer solide onderbouwing, op basis van toetsen, voorkomt dat keuzes te veel op subjectieve gronden worden gemaakt. Dit is in het belang van de leerling en student, maar ook van de opleiding. De Inspectie kijkt in het vo naar opbrengstenkaarten, het mbo krijgt daarnaast te maken met inperking van de verblijfsduur, het ho heeft te maken met prestatieafspraken over rendement en uitval.

Kwaliteit van selectie en toelating wordt vrijwel altijd geëvalueerd op leerlingniveau. Zo wordt in het mbo bij uitval of switchen teruggegrepen op gegevens bij de intake om te kijken of daarvoor al indicaties zijn te vinden, in het ho wordt gemonitord of studenten hun studiekeuze na een gesprek of activiteit hebben herzien.

Door een deel van de onderwijsinstellingen wordt de toelatingspraktijk ook geëvalueerd op schoolniveau of bestuurlijk niveau. Vo-scholen monitoren de mate van zittenblijven en afstroom, onder meer aan de hand van de gegevens van de Inspectie. In het mbo is hier nog tamelijk weinig ervaring mee. De instellingen vinden evaluatie geen eenvoudige opgave. Er zijn namelijk veel factoren die studiesucces beïnvloeden. Dit geldt ook voor zowel het mbo als het ho. Selectie en matching is slechts één van de terreinen waarop kwaliteitsverbetering plaatsvindt. Doordat verschillende vernieuwingen gelijktijdig plaatsvinden, is moeilijk aan te tonen wat het effect is van een goede selectie en matching. Bovendien zijn er allerlei factoren van invloed op studiesucces die niet bij de intake zijn te voorzien.

Over de kwaliteit van de huidige procedures zijn daarom op basis van dit onderzoek geen betrouwbare uitspraken te doen. Voor zover de procedures zijn geëvalueerd, geven de resultaten een wisselend beeld te zien. Sommige instellingen zien positieve resultaten, bij andere wordt weinig of geen effect gevonden.

5.4 Toegankelijkheid versus rendement

Vergroten van het rendement van het onderwijs is een belangrijk motief voor onderwijsinstellingen om meer concrete en gedetailleerde afspraken over selectiecriteria te maken en te streven naar kwaliteitsverbetering van selectie en matching.

Bij de overgang povo leidt dit er in veel gevallen toe dat de schooladviezen voorzichtiger worden. Overadvisering brengt immers het risico van afstroom met zich mee en daar worden vo-scholen door de Inspectie op beoordeeld. Als gevolg daarvan dreigt een verminderde toegankelijkheid van de hogere schooltypen in het vo. Bij de overgang vmbo-havo is dat al het geval. De strenge selectie bij deze overstap is op een deel van de scholen een te grote belemmering ge-

worden voor de toegankelijkheid van het onderwijs, reden om de toelatingscode vmbo-havo in te voeren.

Ook in het mbo zijn er zorgen met betrekking tot de toegankelijkheid. Het belang van een goed rendement leidt tot een sterkere invloed van taal- en rekenprestaties (vanwege de referentieniveaus) en druk op leerlingen zo snel mogelijk op het juiste niveau te plaatsen. Enkele ROC's signaleren dat maatregelen gericht op beperking van de verblijfsduur, de mogelijkheden om binnen het mbo op te stromen zullen inperken. Ook de toegankelijkheid voor zorgleerlingen komt onder druk te staan. Men is bang dat zorgleerlingen tussen de wal en het schip terecht komen.

Relevant voor de kwestie toegankelijkheid versus rendement is ook het onderscheid tussen selectie en matching of allocatie. Als een deelnemer bij de intake in het mbo wordt afgewezen voor de opleiding van zijn of haar keuze is sprake van selectie en van beperking van toegankelijkheid *voor die opleiding*, maar als in diezelfde intake een passend alternatief wordt gevonden waar de deelnemer vervolgens instroomt, is sprake van allocatie en wordt op *instellings- of sectorniveau* toegankelijkheid gerealiseerd. De toegankelijkheid wordt bevorderd door de grote diversiteit aan opleidingen die worden aangeboden binnen de ROC's en doordat doorverwijzing en plaatsing naar alternatieve opleidingen deel uitmaken van dezelfde intake. ROC's hebben daarvoor door hun grote diversiteit aan aanbod vaak voldoende mogelijkheden.

De beperking van de toegankelijkheid is het meest zichtbaar in het hoger onderwijs. Het aantal opleidingen met een numerus fixus neemt fors toe, de toelating tot de pabo wordt strenger en de normen van het bindend studieadvies worden verhoogd. In een recent wetsvoorstel worden de mogelijkheden voor selectie verder uitgebreid. Hierdoor kan de in- en doorstroom beperkt worden. Of motivatie een criterium kan zijn bij selectie, staat in het ho ter discussie. Het risico bestaat dat studenten ten onrechte worden afgewezen, omdat motivatie moeilijk meetbaar is.

Als we de ontwikkelingen in vo, mbo en ho overzien, lijkt het erop dat selectie ten koste kan gaan van de toegankelijkheid van het onderwijs. Het streven van overheid, onderwijsinstellingen en studenten om een hoog rendement te behalen blijkt in verschillende sectoren op gespannen voet te staan met een optimale toegankelijkheid. De toegenomen aandacht voor matching in mbo en ho is hierop wellicht (deels) een antwoord. De ontwikkeling van activiteiten/procedures die niet gericht zijn op selectie maar op een goede match tussen student en opleiding, kunnen bijdragen aan het maken van een bewuste opleidingskeuze en daarmee zowel de instelling als de student ondersteunen.

Literatuur

- Amsterdam University College. Admissions. Geraadpleegd op <http://www.auc.nl/admissions/admissions.html>, 21 maart 2013.
- Borleffs, J.C.C., Kuks, J.B. M. & Cohen-Schotanus, J. (2009). Betere dokters door selectie van studenten aan de poort. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 153.
- Broek, A. van den, Kerstens, J. & Woutersen, M. (2003). *Lot in eigen hand. Evaluatie van de experimenten met decentrale toelating in het hoger onderwijs. Onderzoek in opdracht van de Begeleidingscommissie Decentrale Toelating*. Nijmegen: IOWO Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Centraal bureau voor de statistiek (2013). *Verkort hbo trekt vooral mbo-gediplomeerden* [Herziene versie 8 januari 2013]. Geraadpleegd op <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-3763-her.htm>.
- Cito (2013). *Interpretatie van het Leerlingrapport. Toelatings- en doorstroomgegevens van leerlingen die in 2007 aan de Eindtoets Basisonderwijs deelnamen*. Arnhem: Cito.
- Commissie decentrale toelating (2004). *Aanbevelingen van de Commissie Decentrale toelating*. Geraadpleegd op <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29388-3-b2.pdf>, bijlage bij Kamerstuk 29388 nr. 3.
- Commissie Kennisbasis Pabo (2012). *Een goede basis. Advies van de Commissie Kennisbasis Pabo*. Den Haag: HBO-raad.
- Commissie ruim baan voor talent (2007). *Wegen van Talent. Eindrapport 2007*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Commissie Sminia (2007). Evaluatie van de Commissie Sminia in het kader van 'Ruim Baan voor Talent'. In: Commissie ruim baan voor talent. *Wegen van Talent. Eindrapport 2007*. (bijlage 3). Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel (2010). *Differentiëren in drievoud omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs. Advies van de Commissie Hoger Onderwijs Stelsel*. Geraadpleegd op http://www.nvao.net/page/downloads/Rapport_Differenti__ren_in_drievoud_commissie-Veerman.pdf.
- Dungen, S. van den, & Westerhuis, A. (2010). *De route van havo naar mbo: uitweg of omweg*. 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- DUO (2013a). *Opgave voorlopige lotingsopleidingen HBO (studiejaar 2013 - 2014)*. Geraadpleegd op http://www.ib-groep.nl/Images/Voorlopige_NF_HBO_2013-2014_feb13_tcm7-37417.pdf, 4 februari 2013.
- DUO (2013b). *Opgave voorlopige lotingsopleidingen WO (studiejaar 2013 - 2014)*. Geraadpleegd op http://www.ib-groep.nl/Images/Voorlopige_NF_WO_2013-2014_feb13_tcm7-37419.pdf, 4 februari 2013.

- Inspectie van het Onderwijs (2010). *Met beide benen op de grond. Onderzoek naar de uitvoeringspraktijk van het bindend studie-advies in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Esch, W. van, & Neuvel, J. (2012). *Steile en slingerende wegen omhoog*. Canon Beroepsonderwijs. 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Gemeente Amsterdam (2012) *Kernprocedure PO/VO 2012/2013. Afspraken van schoolbesturen en gemeente Amsterdam over de overstap van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Glaudé, M., Voncken, E., & Eck, E. van (2011). Doorlopende leerweg door het Vakcollege. Rapport 855/Professionele organisatie nr. 88. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Hakkenes, A. & Wijs, A. de (2012) Van Citotoets naar brugklas en door naar diploma. In: *Sociaal-economische trends, 1e kwartaal 2012*.
- Inspectie van het Onderwijs (2012). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2010/2011*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Leiden University College The Hague. Admissions. Geraadpleegd op <http://www.lucetheague.nl/admissions-finance>, 21 maart 2013.
- Linden, J. van der & Klein, T. (2013) *Monitoring toelatingscode vmbo-havo; nulmeting*. Utrecht: Oberon.
- MBO raad (2013). *Gezamenlijk voorstel MBO Raad en HBO-raad voor uitwerking nieuwe toelatingseisen*. Geraadpleegd op <http://www.mboraad.nl>. Brief 29 januari 2013.
- Ministerie van OCenW (2001). *Doorstroomregeling vmbo-beroepsonderwijs*. Uitleg, Gelekatern, nr 2/1. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Ministerie van OCenW (2002). *De doorstroomagenda in de praktijk*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Actieplan Leraar 2020*. Geraadpleegd op <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/05/23/actieplan-leraar-2020/actieplan-leraar-2020.pdf>, kamerstuk, 23-05-2011.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Kwaliteit in verscheidenheid: Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011b). *Actieplan mbo 'Focus op Vakmanschap 2011-2015'*. 16 februari 2011. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011c). *Beleidsreactie op het advies van de onderwijsraad 'Vroeg of laat'*. 23 maart 2011. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2012). *Doorstroomatlas vmbo. De onderwijsloopbanen van vmbo'ers in kaart gebracht*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2013). *Brief van minister OCW aan Tweede Kamer dd 12-2-2013*
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2013). *Taal en rekenen op lerarenopleidingen*. Geraadpleegd op <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/taal-en-rekenen/taal-en-rekenen-op-lerarenopleidingen>, 28 januari 2013.

- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2013). Wat is een Associate degree in het hoger beroepsonderwijs (hbo)? Geraadpleegd op <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hoger-onderwijs/vraag-en-antwoord/wat-is-een-associate-degree-in-het-hoger-beroepsonderwijs-hbo.html>, 8 februari 2013.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2013). *Wat is het bindend studieadvies (BSA) in het hoger onderwijs (ho)?* Geraadpleegd op <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hoger-onderwijs/vraag-en-antwoord/wat-is-het-bindend-studieadvies-bsa-in-het-hoger-onderwijs-ho.html>, 8 februari 2013.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap & Ministerie van Economische Zaken (2013). *Voorstel van wet tot wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en enkele andere wetten in verband met de uitvoering van diverse maatregelen, aangekondigd in de Strategische Agenda Hoger onderwijs, Onderzoek en Wetenschap, 2011-2015 (Wet Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs).* Geraadpleegd op <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/01/18/wetsvoorstel-kwaliteit-in-verscheidenheid-hoger-onderwijs/wetsvoorstel-kwaliteit-in-verscheidenheid-hoger-onderwijs.pdf>, kamerstuk [voorstel van wet] 18-01-2013.
- Mooij, T., & Fettelaar, D. (2010). *Naar excellente scholen, leraren, leerlingen en studenten.* Nijmegen: Radboud Universiteit, ITS.
- Neuvel, J. & Esch, W. van (2010). *Opleidingsniveau en beroepsrichting in de doorstroom van vmbo naar mbo: keuzes en gevolgen voor de schoolloopbaan.* 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Neuvel, J., & Esch, W. van (2010). *Van vmbo naar mbo: doorstroom en loopbaankeuzes. Monitor doorstroom vmbo-mbo cohort 4 en cohort 5.* Den Bosch/Amsterdam: Ecbo.
- NVAO (2007). *Research Master Review 2007. De verkenning van een nieuw domein.* Den Haag: NVAO.
- Onderwijsraad (2013). *Kiezen voor kwalitatief sterke leraren.* Den Haag: Onderwijsraad.
- Petit, R., Neuvel, J., & Esch, W. van (2011). *Inventarisatie verkorte bol-opleidingen op niveau 4.* Utrecht: Ecbo.
- Raad van State (2012). *Advies W05.12.0264/I.* Geraadpleegd op http://www.raadvanstate.nl/adviezen/zoeken_in_adviezen/zoekresultaat/?advicepub_id=10635, advies 5 november 2012.
- Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (2010). *Numerus Fixus Geneeskunde: Loslaten of vasthouden. Advies.* Den Haag: RVZ.
- Reumer, C. & Os, van. W. (2011). *Selectieve toelating voor excellentie. Ervaringen op Amsterdam University College vergeleken met reguliere universitaire bacheloropleidingen.* Presentatie op de Siriusconferentie 'Excellence, Research & Development, 20 oktober 2011. Geraadpleegd op: www.siriusprogramma.nl.
- Rijksoverheid (2013). *Studeren in het hoger onderwijs.* Geraadpleegd op <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hoger-onderwijs/studeren-in-het-hoger-onderwijs>, 14 februari 2013.
- Samenwerkingsverband VO 20.1 (2012) *POVO-procedure Utrecht. Afspraken van schoolbesturen en gemeente Utrecht over de overstap van primair onderwijs naar voortgezet onderwijs.* Utrecht: SWV VO 20.1.
- Schonewille, M. L. (2013, 28 januari). *Ze kiezen de student liever zelf uit.* NRC Next.

- Siriusprogramma (2013a). *Bachelortraject*. Geraadpleegd op <http://www.siriusprogramma.nl/?pid=51&page=Bachelortraject>, 31 januari 2013.
- Siriusprogramma (2013b). *Mastertraject*. Geraadpleegd op <http://www.siriusprogramma.nl/?pid=133&page=Mastertraject>, 31 januari 2013.
- Staatsblad (2005). *Wet van 28 april 2005, houdende tijdelijke regels betreffende experimenten in het hoger onderwijs op het gebied van vooropleidingseisen aan en selectie van aanstaande studenten en op het gebied van heffing van collegegeld (Experimentenwet vooropleidingseisen, selectie en collegegeldheffing)*. Staatsblad 2005 222.
- Staatsblad (2010). *Besluit van 1 april 2010, houdende bepalingen voor een experiment met het oog op het bevorderen van excellentie in het hoger onderwijs (Besluit experiment excellentie in het hoger onderwijs)*. Staatsblad 2010 166.
- Staatsblad (2011). *Wet van 8 juli 2011 tot wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek in verband met het uitbreiden van de mogelijkheden van selectie van studenten en van verhoging van het collegegeld alsmede in verband met het aanscherpen van de toelatingsvereisten voor aansluitende masteropleidingen in het wetenschappelijk onderwijs (ruim baan voor talent)*. Staatsblad 2011 369.
- Staatscourant (2005). *Uitvoeringsregeling Experimentenwet vooropleidingseisen, selectie en collegegeldheffing*. Staatscourant. 2005 94.
- Staatscourant (2008). *Subsidieregeling Sirius Programma*. Staatscourant, 2008 64.
- Staatscourant (2010). *Regeling Sirius Programma 2010*. Staatscourant, 2010 4502.
- Truijens, A. (2013, 28 januari). *Met diploma-inflatie schiet niemand iets op*. De Volkskrant.
- Tweede Kamer (2003). *Toelatingsbeleid in het hoger onderwijs. BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP. Vergaderjaar 2003-2004. Kamerstuk 29 388, nr. 1*. 's-Gravenhage: Sdu
- University College Maastricht. Admissions. Geraadpleegd op <http://www.maastrichtuniversity.nl/web/Schools/UCM/TargetGroup/ProspectiveStudents1/Admissions.htm>, 21 maart 2013.
- University College Utrecht. Admission and finance. Geraadpleegd op <http://www.uu.nl/university/college/EN/admissionsfinance/degreestudents/Pages/Requirements.aspx>, 21 maart 2013.
- Universiteit Utrecht (2012). *Pas jij bij de studie? Verplichte 'matching' voordat je komt studeren*. Geraadpleegd op <http://www.uu.nl/university/bachelors/NL/Actueel/Pages/Verplichte-matching-voordat-je-komt-studeren.aspx>, gedateerd op 1 oktober 2012.
- Vegt, A.L. van der, Wit, W. de, Jongeneel, M., Kooij, D., Zuidam, M., Eck, P. van (2012) *De lokale educatieve jaaragenda 2011/2012*. Utrecht: Oberon.
- Verbeek, F., Eck, E. van, & Glaudé, M. (2011). *Studiekeuzegesprekken: Op zoek naar maatwerk. Integrale eindrapportage van het onderzoek naar de ervaringen van het SURF-programma 'Studiekeuzegesprekken, wat werkt?'* Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Visser, K., & Wijk, B. van (2011). *Een schepje er bovenop; via mbo-2 naar mbo-3*. Achtergrondrapportage. 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- VO-raad (2012). *Toelatingscode overstap van vmbo naar havo*. Utrecht: VO-raad.
- Vrije Universiteit (2013). *Taaltoets Nederlands bij binnenkomst op de VU*. Geraadpleegd op <http://www.vu.nl/nl/opleidingen/praktische-informatie/regelingen/taaltoets/index.asp>, 28 januari 2013.

- VSNU (2012). *Position Paper Vereniging van Universiteiten. Selectie in het Wetenschappelijk Onderwijs*. Den Haag: VSNU.
- Wartenbergh, F., Broek, A. van den, & Hogeling, L. (2007). *Het profiel van talent. Secundaire analyses op het databestand van de Studentenmonitor 2006 ten behoeve van de commissie 'Ruim Baan voor Talent'*. Nijmegen: ResearchNed BV.
- Wartenbergh-Cras, F., Ribberink, H. & Broek, A. van den (2010). *Bindend studieadvies. Een landelijk beeld*. Bijlage bij het rapport 'Met beide benen op de grond. Onderzoek naar de uitvoeringspraktijk van het bindend studieadvies in het hoger onderwijs' Inspectie van het onderwijs, Utrecht, februari 2012. Nijmegen: Researchned.
- WEB: http://wetten.overheid.nl/BWBR0007625/geldigheidsdatum_21-03-2013.
- Wende, van der . M. C. (2011). Excellentie en selectie in het Nederlandse universitaire onderwijs: tussenstand en perspectief. *THEMA Tijdschrift voor Hoger Onderwijs en Management*, Vol. 5 .
- Werf, C. van der, Oploo, M.E. van, Aarsen, E., & Ziegelaar, A. (2007). *Ruim Baan voor Talent. Onderzoek naar studentenoordelen Meting 2007 Eindrapport*. Leiden: Research voor Beleid.
- Westerhuis, A. & Wijk, B. van (2011). *Het Nederlandse onderwijs geketend. Doorstroomroutes in en tussen vo en mbo*. 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Werkgroep collegegelddifferentiatie (2004). *Collegegelddifferentiatie in het Hoger Onderwijs. Eindrapportage*. Interdepartementaal beleidsonderzoek 2002-2003, nr. 3. Geraadpleegd op <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29388-1-b1.pdf>, bijlage bij Kamerstuk 29388 nr. 1.
- Werkgroep topmasters (2002). *'Over de top'. Duidelijkheid door differentiatie. Advies*. Enschede/Maastricht: Werkgroep topmasters.
- WHW (2013). *Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek*. Geraadpleegd op wetten.overheid.nl, geldigheidsdatum 10 januari 2013.
- Wijk, B. van, Dungen, S. van den, Westerhuis, A., & Brouwer, P. (2013a). *Kansrijk toelatingsbeleid; de kansen benutten*. 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Wijk, B. van, Dungen, S. van den, Westerhuis, A., & Brouwer, P. (2013b). *Kansrijk toelatingsbeleid; de functie bepalen*. 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Wijk, B. van, Dungen, S. van den, Westerhuis, A., & Brouwer, P. (2013c). *Kansrijk toelatingsbeleid. De procedure invullen*. 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.